

XXVII. ÉVFOLYAM, 2018. FEBRUÁR

TARTALOM

■	3	MÁRTON LÁSZLÓ	
		Háztűznéző Janowitzban	(regényrészlet)
■	8–9	GÉCZI JÁNOS	
		Ars animale; Akhilleusz lovai	(versek)
■	10	KRUSOVSZKY DÉNES	
		Akik már nem leszünk sosem	(regényrészlet)
■	17–19	CZUCZ ENIKŐ	
	17	Visszaemlékezés: fragmentum	
	18	Terek: fejben; Terek: birtokos határeset	
	19	A félreértés elkerülése végett	(versek)
■	20	MESTERHÁZY BALÁZS	
		Laufer tanárnő rövid ujjúban jár	(novella)
■	27–28	OLTY PÉTER	
	27	Per la morte di Oriella Cassanello; Altató	
	28	Kis fohász; II. Pepi muszkafóbiája	(versek)
■	29	PAPP-ZAKOR ILKA	
		Jura Gagarin	(novella)
■	33–34	MAKÁRY SEBESTYÉN	
	33	Áradás; Éjszakát	
	34	Paradicsomok; 70-szer 4	(versek)
■	35	CSABAI LÁSZLÓ	
		A szervező	(regényrészlet)
■	41–42	JUHÁSZ RÓBERT	
	41	A körmöm alatt; A félhomályban alig	
	42	Hidas	(versek)
■	43	INGA IWASIÓW	
		Itt hagyott: Gyásznotesz	(esszé Danyi Gábor fordításában)
■	49–51	SEMEZDIN MEHMEDINOVIĆ	
	49	Tegnap világ	
	50	Telefoncsörgés; Idegen; Alifakovac; Kiűzetés	
	51	Dátumok; Háború	(versek Orcsik Roland fordításaiban)

■	52	SIMONCSICS PÉTER	
		Karácsony Sándor az evangéliumi gondolkozásról, valamint a liberális demokráciáról	(esszé)
■	60–61	OLÁH ANDRÁS	
	60	idegen voltál; kinek az álmában	
	61	záróra után; meddő pillanat	(versek)
■	62	HORVÁTH CSABA	
		„Sem Osszián, sem Hümér”: Rejtő Jenő helye egy másik irodalomszemléletben	(tanulmány)
■	69	PÁLYI MÁRK	
		E kies hazában az oly nagy ravasz – – Az európai valóságérzékelés alapkérdései Bereményi Géza dalszövegeiben	(tanulmány)
■	86	BÁN ZOLTÁN ANDRÁS	
		A diadalmas beszédhiba (Vida Gábor: <i>Egy dadogás története</i>)	(kritika)
■	89	ROSTÁS ENI	
		Az Andalúz másik lánya (Péntek Orsolya: <i>Dorka</i> könyve)	(kritika)
■	91	GÖRÖZDI JUDIT	
		A közép-európaiságról mint kulturális kommunikációról (Balogh Magdolna: <i>Rabul ejtett értelmek</i>)	(kritika)
■	92	LUKÁCS BARBARA	
		Dicsértessék! (Földényi F. László: <i>A melankólia dicsérete</i>)	(kritika)
■	94	GYÜRKY KATALIN	
		Kötelékké oldódó kötöttségek (Áfra János: <i>Rítus</i>)	(kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu
Cseh Zoltán (Pozsony)
csehzoltan@gmail.com
SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Szász Pál
palika.100@gmail.com
Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com
Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hiznyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk
Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2017)

Nemzeti Kulturális Alap

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás / OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Háztűznéző Janowitzban

„Nem, igazából nem történt semmi baj” – gondolja Karl K., miközben az ormótlan óriást, a Tödi-hegyet kémleli.

Mert hát mi is történt? Egy meggondolatlan házasságkötés. Egy boldogtalan házasság, amely még csak fél évig sem tartott. Egy világháború. Egy olyan béke, amely szükségképpen újabb világháborúhoz fog vezetni. A szerencsétlen német-osztrák köztársaság görcsös rángatózásai, amelyek következtében két évvel ezelőtt átalakult „keresztény hivatásrendi” állammá. A júliusi zavargás Bécsben, a lángba borított igazságügyi palota körül. A februári felkelés a tüzérsséggel szétlőtt munkásnegyedekben. A nemzetiszocialisták hatalomátvétele Németországban.

„Hitlerről nem jut eszembe semmi” – gondolja Karl K., és a Tödi szögletesen idomtalan sziluettjét fürkészi. Beesteledett.

Ama bizonyos Moldva-parton töltött nap után Karl K. tíz évig nem látta a bárónőt. Aztán néhány hétre ismét fellángolt a szerelem. Karl K. és Sidonie N. szép napokat töltött Svájcban, a Tödi-hegy mellett, de aztán 1924 végén Sidi elutazott Borneóba, sőt talán még Ausztráliába is, az úti előkészületek során pedig egyértelművé tette, hogy nem tart igényt a *Reflektor* szerkesztőjének kíséretére. Igaz, Karl K.-nak sem állt szándékában, hogy akár egy még oly nagy szerelem kedvéért is otthagyja megszokott közéleti szereplését, és elutazzék egy egzotikus országba. Azóta eltelt további tíz év.

A szerkesztőnek ebben a pillanatban csupa olyan személy jut eszébe, akik már nincsenek köztünk. A trónörökös meghalt. Az öreg császár és király az egész Osztrák-Magyar Monarchiával együtt meghalt. A cár meghalt, az egész cári család meghalt, és a forradalmista Uljanov alias Lenin szintúgy meghalt. Az egykori szövetségi kancellár, aki a háború után összesen öt kabinetnek állt az élén, a „könyörtelen prelátus”, a „vérszomjas hitszónok”, akiről még életében azt mondta Karl K.: „az én szememben mint politikusnak egyedüli hibája, hogy pap, és mint papnak, hogy politizál”, és akinek, miután egy revolveres merénylet következtében megsérült a tüdeje, tuberkulózisa támad, két éve meghalt.

Bécs egykori rendőrfőnöke, akit Karl K. eleinte szövetségesének tekintett a zsarolásaitól hírhedtté vált újságíró, Imre

Jamborlelkue ellen vívott harcában, akit azonban később – miután az ő rendőrei az ő tűzparancsát végrehajtva, 1927. július 15-én a felgyújtott igazságügyi palota körül a Schmerlingplatzon, a Burggassében és a Neustiftgassében, a Volkstheater előtt és a Kunsthistorisches Museum mögött a járőkelőket tucatszámra puffantották le, mint a nyulakat – Karl K. a Sátán megtestesülésének tartott, és akit nyilvánosan felszólított lemondásra, amennyiben kinyomatott és városszerte kiragasztatott egy plakátot ezzel az egyetlen mondattal: „Felszólítom Önt, hogy mondjon le!”, alatta pedig az ő, Karl K. névvel: az egykori rendőrfőnök, kévéssel az egykori szövetségi kancellár elhunytá után, szívinfarktust kapott, és ennek következtében meghalt.

Imre Jamborlelkue vagy az „özönvíz utáni szörnyeteg” vagy a „minden hiénák fejedelme”, ahogyan Karl K. gyakran nevezte őt, szintén meghalt. Jamborlelkue, aki annak idején a magyar tanácsköztársaság sajtóügyi népbiztosa volt, és aki a budapesti bolsevizmus bukása után az egykori királyi székvárosból az egykori császári székvárosba menekült, ahol megalapította a Kronos Verlaget, és ezáltal három rendkívül nyereséges újság, a *Stunde*, a *Börse* és a *Bühne* tulajdonosa lett.

Ezek a sajtótermékek kövérbetűs szalagcímekkel, harsány alcímekkel, feltűnő fényképekkel jelentek meg, és persze elsősorban szenzációs hírekkel hálószoza- és bugyiügyekről, kenőpénzekről, hamisított értékpapírokról, prominens politikusok kokaincsempészetben és lánykereskedelemben való részvételéről és mindenekelőtt sikkasztásról, visszaélésről, hűtlen kezeléssel. Igen, legfőképpen erről van szó: a hűtlenségről, a hazugságról és az árulásról. „Egy újságíró ne legyen szent!” – hangzott Jamborlelkue jelszava, ahogyan az újságjaiban leleplezett nagyvállalkozók, nagybankárok, nagytőzsdianusok, nagypolitikusok, nagyirodalmárok, nagyfilmrendezők, nagyfilmszínésznők szintűgy nem voltak szentek.

Ha a prominens személyiség el akarja kerülni, hogy mocskos fehéreneműjét kiteregesék, ha meg akarja gátolni, hogy a kompromittáló tudósítás a széles nyilvánosság elé kerüljön, akkor hallgatási díjat kell fizetnie vagy neki, vagy a barátjának, legkésőbb a nyomdai levonat megpillantásakor.

A hallgatási díjnak manapság az a neve, hogy hirdetés vagy reklám. Ezért fizetni kell, nem is keveset. Aki azonban a *Stunde*, a *Börse* vagy a *Bühne* hasábjain reklámozza magát, azzal annak adja jelét, hogy valószínűleg megszarolta a Kronos Verlag, bizonyára nem ok nélkül. A lelepleződés elkerülésének ez a módja maga a lelepleződés. Ha a prominens személyiség ezen a gyanús elkerülő úton sem akar lelepleződni, akkor még egyszer fizetnie kell vagy neki, vagy a barátjának, hogy a hirdetés, amelynek megjelenéséért egyszer már fizetett, mégse jelenjen meg.

Jamborlelkue hazug csaló, újgazdag spekulánsok parazitája, az infláció haszonélvezője, szörösszívű zsaroló...

De nem! Ő mindez csak volt. Most már nem az.

Miután Karl K. mind a *Reflektorban* mind pedig teltházas szerzői estjein kipellengérezte Jamborlelkuet, és felszólította hallgatóságát ezzel az egyetlen mondattal: „Ki-űzni Bécsből a gazembert!”, az amúgy is népszerűtlen Jamborlelkue osztrák fővárosból való kikergetésére, miután a bécsi Konzerthaus nagytermében ezt a mondatot ütemesen ismételte a kilencszáz vagy ezeregyszáz főnyi lelkes közönség, amely Karl K.-ban egy osztrák Cicerót, Jamborlelkueben pedig egy jelenkori Catilinát fedezett fel, miután Karl K. ügyvédje, Oskar Samek okiratokkal tudta bizonyítani, hogy Jamborlelkue a háború alatt nagy tételben üzérkedett hiánycikkkel, és hogy a tanácsköztársaság idején a ma-

gyar állam aranytartalékainak jelentős részét eltulajdonította, továbbá, hogy a bécsi főpolgármestert, más magas rangú tisztviselőkkel együtt, amerikai bányakonzorcium-részvényekkel vesztegette meg, hogy megkaphassa az osztrák állampolgárságot, amiről a belügyminiszternek is tudomása kellett, hogy legyen, de ő, valamilyen ismeretlen oknál fogva, szemet hunyt az ügy fölött, mindezek után Imre Jamborlelkue Párizsba menekült, ahol a szállodai szobájában felakasztotta magát, és ennek megfelelően ő is meghalt.

Karl K. egy pillanatra elbizonytalanodik, mintha nem tudná, hogy ő maga életben van-e még, vagy már ő is a halottak sorában tölti az időt. Igazából a postáját szerette volna elolvasni, mindenekelőtt Oskar Samek levelét Bécsből és Willy Katzét Prágából. Negyed órával ezelőtt vette át őket a recepciónál, hogy majd a szabad ég alatt ismerkedjék meg a tartalmukkal, csak hogy időközben besötétedett, és most már csak a Tödi körvonalait látja, a betűket nem. A Tödi pedig a halálra emlékezteti a nevével, mert Karl K. anyanyelvén a halál így hangzik: Tod.

Jeszenyin, az orosz költő szintén meghalt. Egy szentpétervári vagy mégis inkább leningrádi fűtetlen szobában felvágta az ereit, és a saját vérével mázolta a falra utolsó versét. „Ég veled, barátom, Isten áldjon. Elviszem szívemben képedet.” Karl K. 1922 októberében, Jénában ismerkedett meg Jeszenyinnel, ahol a versfaragó orosz berserker, a szállodai és kávéházi be rendezés ősellensége elkísérte akkori feleségét, Isadora Duncant a turnéjára. Karl K. nemigen társaloghatott a költővel, mert Jeszenyin nem tudott németül, ő pedig nem tudott oroszul. A különös mégsem ez, hanem igazából az, hogy a daloló sztyeppe izompacsirta a nála lényegesen idősebb feleségével sem tudta megértetni magát, mert a táncosnő által ismert nyelveken, angolul és franciául éppúgy nem tudott, ahogy semmilyen más idegen nyelven sem. Az asszony ennek ellenére tökéletesen meg volt elégedve a férjével, azt leszámítva, hogy az ifjú orosz, valahányszor leittasodott, összetörte a szeme elé kerülő szállodai tükröket, mint aki saját tükörképét nem bírja elviselni. „Angyal és ördög ugyanabban a testben” – suttogetta tunikaszzerű jelmezében Isadora az oroszról az osztráknak az öltöző ajtaja előtt a fellépés szünetében.

Ja, igen, Isadora is meghalt. Amikor még élt és Bécsben időzött, viszonya volt Karl K.-val. Mindketten odáig voltak a modern, dinamikus személygépkocsikért, a nő ráadásul az élénk színű, hosszú selyemsálakért is odáig volt. Utóbbiak Karl K.-t meglehetősen idegesítették a rövid ideig tartó kapcsolat során. „A modorosság veszélyes tud lenni” – mondta egyszer Isadorának, mire a mozdulatművésznő összecsomagolt, és örökre elhagyta Bécset. Pedig Karl K. a sálak tekintetében prófétának bizonyult: három évvel később, amikor Isadora ki akarta próbálni vadonatúj, csodaszép Bugatti 35-ösét Nizzában a tengerparti sétányon, hosszú sálja rátekeredett a sportkocsi egyik kerékére, amely a nőt a nyakánál fogva kirántotta a kocsiból, és odacsapta a kövezethez. Isadora nyakcsigolyatörést és koponya-alapi törést szenvedett. Így tehát ő hét évvel ezelőtt, Jeszenyin pedig, akitől a jénai fellépés után rövidesen elvált, kilenc évvel ezelőtt meghalt.

A másik szovjetorosz költő, akit Karl K. személyesen ismert, Majakovszkij még csak négy éve halt meg, de ugyanolyan mértékben meg van halva, mint Jeszenyin. Vele Karl K. Berlinben találkozott, amikor Lenin dalos csalóánya még megkapta a kiutazási engedélyt. Az ő esetében a nyelvi megértéssel nem volt probléma, hiszen Majakovszkij jól tudott franciául, de Karl K. a világforradalom szovjet apostolát nagyképűnek és agresszívnek találta, amilyen ő maga is volt, és így, éppen a nagyfokú hasonlóság miatt, kölcsönös ellenszenv

alakult ki köztük. Majakovszkij maró gúnyverset írt Jeszenyin öngyilkosságáról, harsogó rímekben ítélte el az életből való önkényes eltávozást mint kispolgári csökevényt, amely nem lehet sem megoldás, sem kiút, aztán alig öt évvel később, miután Lenin halálát követően költőnk fokozatosan kegyvesztett lett az újabb főfőelvtársaknál, mégiscsak indítatva érezte magát, hogy a revolvért ön-maga ellen fordítsa. Igaz ugyan, hogy a Szovjetunióban halála után halhatatlannak nyilvánították, de attól még azért meghalt.

A Felix Witkowski nevű szerző, Karl K. egykori barátja, akit azonban Karl K. még a háború előtt poloskának minősített, amennyiben a *Reflektor* hasábjain azt írta róla: „Feladatom nem poloskát irtani, hanem a poloska hasznosságába vetett hitet megsemmisíteni”, szintén meghalt. Azzal vonta magára Karl K. megvetését és haragját, hogy a *Die Zukunft* (vagyis „A jövő”), című, később *Die Gegenwart* (vagyis „A jelen”) címre átkeresztelt irodalmi revüjében világgá kürtölte a német császár közvetlen környezetében szövődő homoerotikus kapcsolatokat az érintett magasrangú férfiak nevével együtt, és ebben vélte fölfedezni a császár állítólagos elpuhultságának legfőbb okát.

Később, a háború után a szélsőjobboldal megvetését és haragját vonta magára, mégpedig azzal, hogy a nyilvánosság előtt helyeselte a versailles-i békekötést, és Németországot tartotta felelősnek az egész háborúért. Berlin egyik legzöldebb negyedében, Grunewaldban berendezett dolgozószobájának csendes négy fala között töltötte munkás életének tizenegy tizenketted részét, de a tizenkettedik tizenkettedben, amikor kilépett az utcára, egyenruhás fiatal emberek olyan súlyosan bántalmazták, hogy belehalt a belső vérzésekbe. Még aznap megjelent a nekrológja a *Der Angriff* című újságban: „Felix Witkovskit halálra ítélte és kivégezte egy ostoba tüdőgyulladás. E halál kapcsán csak azt sajnálhatjuk, hogy ezáltal oda-vesztett annak lehetősége, hogy a magunk eszközeivel számoljunk le a rothadék gazemberrel.” Így tehát a tettesek a saját pártsajtójukból értesülhettek róla, hogy áldozatuk meghalt.

A Theodor Klopstock nevű szerző, szintén Karl K. egykori barátja, aki azonban a *Reflektor* szerkesztőjét, annak hírhedten epés Heine-esszéje miatt „a zsidó öngyűlölet legkiválóbb példájának” nevezte, és aki 1925 áprilisában a német állampolgárokat megpróbálta lebeszélni róla, hogy Hindenburgot válasszák köztársasági elnökké, vakmerőségéért az életével fizetett. Azt merészelte állítani, hogy a keleti front egykori főparancsnoka, a tannenbergi csata legendás hírű hőse „csupán egy szimbolikus báb, egy kérdőjel, egy zéró”. Majd a következő,

rá nézve végzetessé váló szavakkal folytatta: „Akár azt is mondhatnánk: inkább egy zéró, mint egy Néró. Csakhogy a történelem sajnos azt mutatja, hogy minden zéró mögött ott áll egy eljövendő Néró.” Ő maga sem hitte volna, mennyire igaza lett. Miután köztársasági elnökké választották a tegnapi zérót, ő pedig kinevezte birodalmi kancellárrá a mai Nérót, Klopstock Csehszlovákiába menekült, Marienbadba vagy inkább talán Mariánske Lázněbe, nehogy a saját lakóháza előtt verjék agyon, mint Felix Witkovskit. Hiába menekült, nem volt menekvés: bérelt szobájának ablakán keresztül agyonlőtték. Az ismeretlen tettesek, akik ezáltal méltóképpen bosszút álltak Hindenburgért, mint akik jól végezték dolgukat, visszatértek Németországba, ahol hősként ünnepelték őket.

Ja, igen, Hindenburg is meghalt. Aggastyánkori végelgyengülésben hunyt el, valamikor tegnap vagy tegnapelőtt. Valahol Kelet-Poroszországban fogják eltemetni, talán holnap vagy holnapután.

Sidi bátyja, Charlie is meghalt. Tavaly ősszel gombát szedett az erdőben, és összetévesztette a gyilkos galócát a zöldhátú galambgombával.

Sidi férje, Max Th. Gróf, az úgynevezett „Majommax”, akit Sidi a válás után az életben soha többé nem óhajtott viszontlátni, bekerült a Kuglófba, ahogy a bécsi pszichiátriai klinikát nevezi a lakosság, ahol ellopta a padláskulcsot, és leugrott a csonka kúp alakú süteményre emlékeztető épület tetejéről, így tehát meghalt.

Mechtilde L. még életben van, de Karl K.-hoz fűződő barátsága meghalt. Arra a látogatásra a Piros Kastélyba, amelyről szó volt még a háború előtt, sohasem került sor.

A *Reflektor*, amelynek virágkorában egy-egy száma ötvenezer példányban fogyott el, Németországban be van tiltva, Ausztriában pedig elveszítette olvasóit. A háború alatt, amikor Karl K. a főművét, *A világpusztulás* című monumentális színjátékot írta, ő állt a közfigyelem középpontjában. Tisztelték és gyűlölték, olvasták és rettegték. Volt annyi belátása, hogy felismerje: a háborús propaganda még pusztítóbb, mint maga a háború. Volt annyi bátorsága, hogy a nyilvánosság elé tárja ezt a felismerést. Volt annyi tehetsége, hogy ehhez megtalálja a szuggesztív nyelvi formát. És ezenfelül volt annyi szerencséje, hogy olyan államban élt, ahol tevékenysége miatt megtámadták és megfenyegették, de letartóztatására vagy legyilkolására nem került sor.

Csak hogy az utóbbi tíz évben elavult a belátása, érdekte lenné vált a bátorsága, önmaga ellen fordult a tehetsége, és tartalmatlanná vált a szerencséje. Csak az Ausztriáért és Ausztria ellen felgyülemlett dühe maradt a régi, és a Sidi iránti szerelme lángolt fel ismét, ezúttal már másodszorra.

Ezért is nem olvassa el ma este már Dr. Samek Bécsből és Dr. Katz Prágából érkezett levelét, és ebben a fejezetben nem is fogjuk megtudni, vajon Peter Rolle színművész végre-valahára hajlandó-e azt az összeget – ötezer schillinget – visszafizetni, amelyet Karl K. még 1927-ben, kevéssel a júliusi zavargások előtt adott kölcsön neki, és hogy a prágai Melantrich Verlag rászánta-e magát, hogy elszámolást küldjön a Reflektor Verlag Németországból Csehszlovákiába átmenekített árukészletéről, vagyis Karl K. műveinek eladott példányairól, és hogy az esedékes összeget átutalja a prágai ügyvédnek.

A bécsi szerkesztőt hátulról átöleli két kar, és egy női hang, amelyre még jól emlékszem a janowitzi szép napokból, egyetlen rövid szót súg a fülébe: „Gyere!” ■ ■ ■

Márton László (Budapest, 1959): író, műfordító és esszéista. Könyvei a Kalligramnál: *M. L., a gyilkos* (2012), *A mi kis köztársaságunk* (2014), *Faust I-II.* (műfordítás, 2015), *Hamis tanú* (2016), Walter von der Vogelweide: *Összes versei* (műfordítás, 2017).

Akhilleusz lovai

Elegendő egyetlen jel ahhoz, hogy mindennek véget vessen. Faktum. Kiterjedése csekély, hatása azonban végzetes, értik vagy nem! A szöveg egy alexandriaé, emlékeztetett a tanárnő, nehéz, arcába hulló, áradó haját igazítva, amikor a fejét a lap mélyéből fölemelte. Nem értették a hallgatók. Visszamondta a sorokat az örökéletű két lóról, magyarul, görögül és angolul. A szakadatlan sírást említette, amelyet a lovak a görög harcos teteme fölött abbahagyni nem tudnak. Nem szólt a megmászhatóatlan eseményről. A vers utolsó betűjéről sem, amely a félelmetes zárópont mellett szorosan áll.

■ **Géczi János** (1954): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Törek* (Kalligram, 2016).

Akik már nem leszünk sosem

Nem volt egyszerű odabent eljutnom a pulthoz, valamivel elmúlt éjfél, valószínűleg csúcson volt a tömeg, ami azért nem jelentett elviselhetetlenül sok embert, csak épp a szűk térben összetorlódott, és a pár órányi ivás után már felpuhult testek közt nem mindig volt egyértelmű, hol találom az átjárót. Végül sikerült keresztülverekednem magam a sörcsapokhoz, és némi hadonászás után sorra is kerültem. Hirtelen nehéz volt eldöntenem, hogy a pultos csaj dekoltázsra kapja el jobban a tekintetem, vagy a szemöldöke, pontosabban a szemöldökének a hiánya. Nyilván, egy józanabb pillanatban nem akad meg rajta a szemem ennyire, de most egy pár másodpercig hagytam magam gátlástalanul bámulni. Soha nem értettem ezt a szemöldökproblémát, hogy bizonyos nők miért irtják ki ezt a jelentéktelen kis szőrvonalat ilyen kíméletlen vadsággal a homlokukról, és miért biggyesztenek a helyébe egy ilyen valamit, ami a leginkább egy alkoholos filccel poénból odahúzott csíkra emlékeztet. És milyen az a nézőpont, mert lennie kell ilyennek, amiből ez szépnek látszik? Zavaromban inkább a csaj dekoltázsára kaptam a tekintetem, aztán ismét föl, arca pusztaságában elkóborolt báránycsökként legelésző szeméire, majd nagy nehezen kinyögtem, hogy mit akarok. És csak akkor röhögtem el magam, amikor hátat fordított nekem, hogy levegyen két korsót a polcról.

Az asztalunkhoz visszatérőben elhatároztam, hogy másfelé terelem a beszélgetésünk fonalát. Ahogy leültem, rögtön belekezdttem, és röviden elmeséltem, hogyan léptem le Pestről hirtelen felindulásból, és hogy a főnököm azt akarja, hogy találjak valami helyi témát, amiről írhatok neki, különben kidob.

– Tulajdonképpen Balázs mondta, hogy kérdezzek meg titeket – tettem hozzá végül Tubára nézve, aki egy nagy bólintással jelezte, hogy valóban így volt.

– Hm, ez nem olyan egyszerű, eléggé benne vagyunk az uborkaszezonban – mondta Ákos, a halántékát kaparászva.

– Talán a strandról lehetne valamit, ott volt egy-két furcsa felújítás – szólalt meg Laci.

– Hát, annál azért valami fajsúlyosabb dolog kéne – feleltem. – Nem volt mostanában valami politikai balhé?

– Az a helyzet – dőlt előre Ákos, – hogy itt 2010-óta minden kurvára be van állva. Nekünk magunknak is ez a legnagyobb bajunk.

– De hová is írsz te amúgy? – kérdezte Zsombor.

– A Reflexbe – feleltem, és rögtön éreztem, hogy ezzel nem aratok osztatlan sikert.

– Aha. Hát, valakinek oda is kell – mondta Ákos, és elnevette magát, amire a többiek is egy laza röhögéssel reagáltak, aztán megvontuk a vállunkat, és koccintottunk egyet.

– És mi a helyzet a szanatóriummal? – szólalt meg váratlanul Tuba.

– Miféle szanatóriummal? – kérdeztem.

– Emlékszel a régi tüdőgondozóra?

– Ami a Romhányi-kúriában van?

– Volt – szúrta be Ákos.

– Emlékszem, persze. Oda vittek mindig tüdőszűrésre, mi van vele?

– Nem tudom, hogy ez érdekes-e neked – mondta Laci, – de év elején bezárták az egészet, és azóta ott rohad üresen.

– Már amúgy is szar állapotban volt – tette hozzá Tuba.

– Szar állapotban, az biztos, és innentől csak egyre szarabban lesz – folytatta Laci. – Az önkormányzat nem hajlandó költeni rá, inkább elküldik a betegeket Nyíregyházára vagy Debrecenbe vagy a halál faszára.

– Főleg oda – motyogta Tuba mellettem.

– Az egész kis villa szépen átalakul patkányfészekké – mondta Ákos. – Aztán egy jól helyezkedő valaki majd szerencsésen megveszi törmelékáron.

– Már most megvan, hogy kié lesz, és ebből nem is igen csinálnak titkot – tette hozzá Laci.

– Oké, ez nem rossz irány – mondtam.

– Maradjon köztünk, de néha bemegyünk egy kicsit lazítani – szólalt meg Zsombor valamivel halkabban, mire a többiek kényelmetlenül mocorogni kezdtek.

– Hogy érted, hogy lazítani? – kérdeztem.

– Semmi komoly – mondta, és mentegetőző tekintettel Ákosra majd Lacira pillantott, – csak odamegyünk egy-egy sörrrel, és körbenézünk.

– Elég para tud lenni éjszaka, de épp ez benne a jó – tette hozzá Laci. – És amúgy is, ki tudja, egyáltalán meddig áll még. Lehet, hogy nemsoká stadiont építenek a helyére.

– De hogy, van hozzá kulcsotok? – kérdeztem.

– Azt ne hidd, hogy be van zárva – felelte Ákos.

Egy pillanatra elgondolkodtam, aztán egy vállrándítással folytattam.

– Mondjuk kurvára megnézném, tizenhárom éves korom óta nem voltam ott.

– Basszus, akkor fogjunk pár sört, és menjünk – vigyorodott el Zsombor, és úgy tűnt, a többiek sincsenek egészen ellene.

Még időben odaértünk a sarki kisbolthoz, amit a helyiek éjjel-nappalinak hívtak, habár minden nap egykor bezárt, és csak reggel hatkor nyitott újra. Vettünk néhány sört, aztán elindultunk fölfelé az Ady Endre úton, a lakótelep négyemeletes házsora mentén. A forró nyári éjszakában sok ablak nyitva volt, némelyiket kék vibrálással töltötte be a tévé fénye. Ha épp nem szóltunk egymáshoz, azt is hallani lehetett foszlányokban, hogy mit néznek; híradót, akciófilmet, zenei csatornát. A Romhányi-kúria már külvárosnak számított, de nem kellett hozzá így sem húsz percnél többet baktatnunk. Az Adyról ráfordultunk a Mártírok útjára, arról nem messze letértünk a Rózsa utcába, és pár száz méter után ott álltunk az egykori szanatórium rozsdás vaskerítése előtt. A kiskapu, amire egy ismert

biztonsági cég figyelmeztető táblája volt kifüggesztve, valóban nem volt bezárva, egy öszszetekert drótszállal rögzítették csak a kerítésoszlophoz, de azt Ákos pár gyakorlott mozgással simán lekapta.

– És ez? – mutattam az őrző-védő cég táblájára.

– Kamu – vágta rá Zsombor, és belépett a kertbe.

Valaha ez a kúria egy többgenerációs kisbirtokos családot kiszolgált, őket aztán, gondolom, a kommunisták kirakták valahová. Ha szerencsénk volt, csak egy környékbeli falu, Vid vagy Tedej szélére, ha nem volt szerencsénk, akkor a Hortobágy valamelyik büntetőtelepére. A fasort mindenestre, ami az épülethez vezető kocsitút övezte, nyilván ők ültették még, de nem valószínű, hogy sokat hűsölhettek az árnyékában. A környékbeli épületekhez képest hatalmas kertben állt a kúria. Amikor felhúzták ide, talán még nem is voltak szomszédai, most csupa hetvenes-nyolcvanas évekbeli sátorretetős kockaház állt körülötte, de egyik se annyira közel, hogy félt lett volna, valaki rajtakap minket, ahogy átvágunk a gázos udvaron. Az U alakú épület jobb szárnya mellett mentünk végig a hátsó bejárat felé. A valaha zöldre mázolt spalettákról lepergett a festék, rozzantan lógtak a zsánérjaikon, de amelyiket lehetett, azt ráhajtották az ablaktáblákra. A hátsó ajtó valóban nem volt lelakatolva, de nem is nyílt könnyen, Ákos és Zsombor próbálták kifeszíteni, miközben Laci és Tuba a telefonjaikkal világítottak nekik. Megint hugyoznom kellett, és amíg a többiek az ajtóval bíbelődtek, tettem pár lépést a hátsó kert elvadult bozótosa felé. A távoli utcalámpák épp annyi fényt adtak, hogy ne bukjak orra, és nagyjából ki tudjam venni az előttem álló tereptárgyak körvonalát. Ebben a halvány derengésben először nem is ismertem fel, hogy a kerti pavilon romjai előtt állok, pedig elég jól emlékeztem az épületre; régen a vizsgálatok előtt mindig itt kellett várakoznunk az osztállyal. Elővettem a farkam, és komótosan oldalba hugyoztam a faragott fa lépcsőfokok maradványait. Mire végeztem, Tuba jelent meg mellettem a telefonján bekapcsolt zseblámpával.

– Baszki, egy pillanatra azt hittem, már leléptél – mondta.

– Csak hugyoznom kellett.

– Ja – bólintott egyet, aztán körbevezette a fénypáskját a pavilonroncsra. A teteje beszakadt, a padlódeszkák rései közül pedig hosszú szárú gyomnövények furakodtak elő. Azt viszont csak most, a fényben vettem észre, hogy a kis épület milyen precízen körbe van rakva szeméttel. Mindenfelé kiszakadt zsákok, összetört bútorok, sít és konyhai hulladék hevert, még egy betört képernyőjű régi számítógép-monitort is ott hagyott valaki.

– Tök nehéz lehetett ezt a sok szart idecipelni – mondtam. – Sosem értettem ezt az illegális személtérakás dolgot.

– Majd megérted – dühöngte Tuba, aztán sarkon fordult, és elindult a többiek felé.

Az ajtó már tárva nyitva állt, és a srácok telefonjainak fénye egy távolabbi teremben viládlzott. Valaha fehér csempével volt kirakva a folyosó, ám ami időközben lehullott, azt csak másféle színűvel tudták kipótolni; én így emlékeztem rá, tarkán, szabálytalanul, de most már ezek a pótlások is többnyire a földön heverték összetörve. Utolértük a fiúkat, akik épp egy elhagyatott orvosi íróasztal fiókjait nyitogatták, aztán együtt vonultunk át a vizsgálóba. Úgy tűnt, a használható, értékes gépeket elvitték, de minden mást itthagytak. A falon

néhány szemléltető ábra lógott, egy tüdő metszeti rajza, egy információs tábla a TBC-ről, az egyik sarokban meg egy gyerekeknek szóló képregényszerűség, aminek egy hörgőcske volt a főszereplője. Az üveges vitrinszekrényekben is ott állt még pár üres gyógyszeres karton, néhány nyomtatott brossúra meg úrlap, és pár poros üvegfiola. A fiúk otthonosan vonultak egyik teremről a másikra, mi meg Tubával úgy követtük a telefonjaik rebbentő fényét, mintha fátylós emberek után csoszogtunk volna egy középkori kazamatában.

– A másik szárny lesz az érdekes, gyertek! – kiáltott hátra Ákos, mi meg igyekeztünk nem lemaradni mögöttük.

Egyszer csak kiértünk egy nagyobb csarnokba, aminek a közepén, két lehámlott vakolatú dór oszlop között egy kétszárnyú ajtó állt, belülről lelakatolva. Ez volt régen a főbejárat, a falakon vékony fapálcákból eszkábált hirdetőablák függtek, de az egykori üzeneteket szisztematikusan letépkedték róluk. Lámpánk fénye a hátrahagyott rajzszőgek alá szorult papírsarkok vaktérképén szántott végig. A csarnok túloldalát egy osztott táblás tejüveg fal zárta le, itt-ott már berepedt vagy ki is tört rajta egy-egy ablakrészt; a srácok már ennek a falnak a túloldalán jártak, legalábbis a nyikorogva mozgó rozszant lengőajtó erre utalt. Azt a folyosórészt, ami innen következett, még sosem láttam. Hosszabb és szűkebb is volt, mint a jobb szárnybeli, így a kétoldalt nyíló termei is valamivel tágasabbnak tűntek. Nemcsak hogy nem jártam itt gyerekkoromban soha, de valami hideglelős félelem futott végig rajtam már attól is, ha csak eszembe jutott ez a részleg. Ez volt az úgynevezett szanatórium, ahol az akut betegek feküdtek. Végiggyalogoltunk a folyosón, és közben jobbra-balra bevilágítottunk a termekbe. Némelyik szoba teljesen üres volt, míg egy másikban meztelen vaságyak heverték egymás hegyén-hátán. Láttam egy kisebb szobát, ami dugig volt pakolva mindenféle szétszedett műszerekkel, amikből úgy lógtak ki a drótkötegek, mint disznóölésen a felvágott hasú állatból a belei. Aztán benéztem egy másik terembe, csupa összetört bútorral volt tele, egy pillanatra meg is torpantam, talán ez tűnt a leghátborzongatóbbnak; mintha valaki egyenként, dühödten csapta volna falhoz ezeket a székeket meg virágtartókat meg ki tudja még mit. Ezután pár orvosi szoba következett, gyér berendezéssel, majd a végén kiszélesedett a folyosó. Ez lehetett a közösségi tér, néhány kifoszlott fotel állt itt a kopott linóleumpadlón, a háttérben polcok, rajtuk össze-vissza egy-két könyvvel, kicsit távolabb tévéállvány, de tévé sehol. Innen nyílt a mosdó meg egy kis konyhahelyiség is, a hátsó sarokban pedig egy jókora vasajtó állt becsukva.

– Na milyen? – kérdezte Laci, az egyik fotelban ülve, majd rágyújtott.

– Egész otthonos – válaszoltam egy grimasszal, aztán kivettem egy sört a földre rakott reklámszatyorból. – Szóval itt szoktatok lazulni?

– Aha.

– Érdekes.

Már épp kérdezni akartam valamit, amikor megjelent a háttérben Zsombor, két székel meg egy éjjeli szekrénynek látszó valamivel a kezében.

– Faszom, eléggé lehasználtuk a helyet – mondta, – nem nagyon találtam mást.

– Ez is jó lesz – szólalt meg Ákos, és a fal tövéből felemelt egy súlyos tárgyat. – Szóval – folytatta, – muszáj néha kiereszteni a gőzt.

Amint ezt kimondta, a magasba lendítette a kezében lévő valamit, és lesújtott vele a székre. Egyszerre volt valahogy tompán kongó és szálkásan repedő hangja a csapásnak. A szék

ripityára tört, a srácok pedig egy elismerő tapssal jutalmazták a produkciót. Tubára néztem, aki egy zavart mozdulattal épp a homlokára tolta a szemüvegét, és amikor észrevettem, hogy bámulom, egy nagyot rántott a vállán.

– Most én, most én! – kiáltott Zsombor, és átvette Ákostól a tárgyat, amit így egy kicsit közelebből is megnézhettem; egy jókora vascső volt, talán egy korlát kifűrészelt darabja. Zsombor is a magasba lendítette a csövet, aztán rászózott egy nagyot az éjjeliszekrénykére, ami szinte szétrobbant az ütése alatt. Ő még lelkesebb tapsot kapott, mint az előbb Ákos. Meglepetésemre Tuba lépett ezután oda hozzá, kivette a kezéből a csövet, és még mielőtt bárki bármit mondhatott volna, többször egymás után lesújtott az utolsó székre, amíg teljesen szét nem zúzta.

– Na, akkor keressünk még valamit – szólalt meg Laci, a többiek pedig lelkes röhögéssel kísért csatakiáltásokkal indultak a távolabbi termek felé. Egy ideig zavartan álldólgáltam ott, rágyújtottam, kiittam a maradék söröm, aztán elkezdtem úgy tenni, mintha keresgelnék én is. Közben Ákos vissza is tért pár újabb székkal, Tuba is hozott valamit, Laci a konyhából húzott ki egy szekrénykét, Zsombor meg az egyik könyvespolcot kezdte taszigálni. Kézről kézre járt a cső, és egyszer csak eljutott hozzám. A hangulat akkor már eléggé magasan volt, kurjongatva, huhogva biztattak a többiek, bennem meg nyilván dolgozott az alkohol is, utána ráadásul eszembe jutott a telefonbeszélgetés Magdával, és váratlanul megfeszült a karjaimban valami. Felkaptam a rudat, és szarrá vertem a kisszekrényt, amit Laci hozott. Meglepően kézre állt ez a kellemesen hűvös vasdarab, lecsaptam vele egyszer kissé zavartan, másodszor már lazábban eleresztve magam, harmadjára meg apait-anyait beleadva, egy vadállati vicsorral. Ahogy átadtam a rudat, kibontottam még egy sört, és elkezdtem azonnal újabb szétverhető dolog után nézni. A keresgélés közben keveredtem a nagy vasajtó mellé, és ahogy megéreztem magam mellett a hűvösét, a vállammal ösztönösen megpróbáltam betaszítani. Nem nyílt ki, de egy aprót moccant. Újra nekiveselkedtem, és aztán mint egy megvadult faltörő kos, egymás után többször nekiugrottam. Már épp egy újabb rohamot akartam indítani ellene lihegve, amikor megéreztem, hogy a többiek odaléptek mellém, és ők is nekifeszülnek az ajtónak. Lassan, centiről centire sikerült betolnunk, valószínűleg lelazulhattak a zsanérjai, és a nehéz vastesttel az aljzatbetonon kellett végigszántanunk.

A vasajtó mögött egy tágas, de sűrűn telepakolt raktárhelyiség tárult fel. A bejáráshoz közelebb eső részen egy halom szék állt egymásra pakolva, mögöttük néhány íróasztal, pár egyajtós szekrény, meg két nagyobb bútor letakarva ponyvával. A terem hátsó felében dexion polcok sorakoztak jól megpakolva a legkülönbébb méretű és formájú dobozokkal. A többiek egymást túlkiabálva csaptak le gyorsan a székekre és a szekrényekre, én meg Tubával a hátam mögött elkezdtem vérszomjasan a nagyobb bútorok felé benyomulni. Tuba a magasba emelte a telefonját, hogy minél jobb fényt adjon, én pedig megragadtam az egyik ponyva sarkát, és egy nagyot rántottam rajta. Nehéz porfelhő terített be minket a mozdulatom nyomán, köhögve, hunyorogva néztük, hogy mit találtunk. De nem bútor volt az, hanem egy nagy vashenger, kicsi, kerek ablakokkal meg mérőórákkal. Úgy nézett ki, mint egy miniatűr tengeralattjáró, azt leszámítva, hogy az egyik vége nyitott volt. Egy-másra meredtünk Tubával, mint akik azt kérdezik, „mi a fasz ez?“, de a körülöttünk terjedő portól még mindig nem bírtunk megszólalni. Odaléptem a másik ponyvához, azt már óvatosabban, lassan húztam félre, és az alól is egy ugyanilyen szerkezet került elő. Kö-

zelebb férköztünk hozzá, és elkezdünk körbevilágítani a telefonjainkkal. Úgy festett a két gépezet, mintha egy nagyon régen készült sci-fi díszletéhez tartoztak volna. A vastag, fehér zománcfestékréteg nehéz csavarokat és kallantyúkat fedett be, a mérőórák számomra ismeretlen mértékegységeket mutattak, a kis ablakokon bevilágítva pedig csak valami sötét csillogást lehetett látni. A nyitott oldal aljára egy párnaszerű kitüremkedés volt felszerelve, aminek a műbőr borítása a sok használat alatt egészen fényesre kopott. Megkopogtatam a gép oldalát, azt hittem úgy fog kongani majd, mint egy üres benzineshordó, de ennek inkább olyan hangja volt, mint valami súlyos gázzal színültig töltött bűvárpalacknak.

– Gyertek már! – kiáltott be Ákos odakintről, amitől egészen összereződtem. Tuba azon nyomban megfordult, felkapta az utolsó odabent állógáló széket, és kirohant vele a vasajtón. Vidám hergeléssel fogadták odakint. Egy rövid ideig még nézegettem a szerkezeteket, ismerősek voltak valahonnan, de nem jöttem rá, hol láthattam már hasonlókat.

– Bálint, mi a szart csinálsz? – kiáltott be ismét Ákos. Erre otthagytam a két gépet, és jobb híján az egyik íróasztalt kezdtem kifelé rángatni magammal. Előtte belenéztem a fiókjaiba, üres volt mind, és nem is tűnt nehéznek az asztal, csak épp fogás nem akadt rajta. Téptem, húztam a lábát a földön, mert egyszerűen nem bírtam eléggé alányúlni, aztán egyszer csak kicsúszott a kezemből, és hangos csattanással az oldalára borult. Idegeségemben belerúgtam egyet, amitől arrébb csúszott egy fél métert, és leszakadt a hátulja. Ahogy a telefonommal rávilágítottam, a levált furnérlap és az egyik fiók közötti kis résben észrevettem valamit. Egy szögletes csomag volt, újságpapírba tekerve. Kiszedtem onnan, leraktam a padlóra, és elkezdtem széthajtogatni a papírt, de óvatosan kellett csinálnom, mert nagyon könnyen szakadt a csomagolás; különösen, hogy csak az egyik kezemet használhattam, a másikkal a telefont tartottam.

Egy régi Polimer kazetta hevert előttem a földön, rávilágítottam közelebről a gerincére, és egy halvány ceruzafelíratot próbáltam hunyorogva elolvasni rajta: *A. F. 1986. május 6-10.* A következő pillanatban Tuba jelent meg az ajtórésben.

– Az meg mi a franc? – kérdezte az arcomba fordított telefonnal.

– Egy kazetta.

– Azt látom, de honnan?

– Most esett ki az asztalból.

Ahogy az asztal szót kimondtam, Tuba röhögve a mellettem heverő bútorra világított.

– Bevállalós vagy, öregem – mondta, aztán eltette a telefonját, és alányúlt az egyik lábának. – Na, segíték.

Nem igazán hagyott választási lehetőséget, úgyhogy reflexből felkaptam a kazettát, és betömtem a farzsebembe, aztán megragadtam az asztal másik lábát. A többiek mintha már kezdtek volna fáradni, lihegve támaszkodtak a falnak mindhárman az elképesztő fatörmelekhalom túloldalán. Miután letettük a földre a zsákmányt, végigvilágítottam a fiúkon; izzadt arccal, átszellemülten vigyorogva szuszogtak. Félig-meddig kötelességből elkezdtem csapkodni az új áldozatot, de egy idő után átadtam a csövet Tubának, hátha ő többre megy vele. Nem is vallott kudarcot, úgy látszik, mélyebb düh sistergett benne, mint bennem, pedig igyekeztem megint Magdára, aztán meg Julira gondolni, de már ez sem segített.

Megittuk a maradék söröket, egy-két cigit még elszívtunk, és ahogy kifújtuk magunkat, szépen fokozatosan a korábbi eufória is leülepedett. Végül Ákos szólalt meg, miután végigjáratta lámpája fénykörét párszor az elképesztő romhalmazon, amit összehoztunk.

- Akár el is indulhatunk.
- És ezt csak úgy itthagyjuk? – mutatott körbe Tuba a bútorhullákon.
- Miért, gondolod, nekiállunk takarítani? – kérdezett vissza Zsombor értetlenül.
- Nem lesz ebből baj? – néztem körbe a srácokon.
- Ne viccelj, kit érdekel? – szólalt meg Ákos. – Itt úgylis minden el fog pusztulni.

Több kérdésem nem volt, feltápázkodtunk, lesepertük magunkat, aztán ismét körbe-mentünk a folyosókon, és a hátsó ajtón keresztül, ahogy jöttünk, elhagytuk az épületet. Ákos a kapuban precízen visszatekerte a drótot a kerítésoszlopra, aztán ránk nézett egy hamiskás vigyorral.

– Uraim, egy élmény volt – mondta elégedetten. – Mi most még elmegyünk levezetni, nincs kedvetek csatlakozni?

– Azt hiszem, nem kéne – néztem óvatosan Tubára. – Holnap esküvőre megyünk, még ott is teljesítenünk kell.

– Fair enough – vágta rá Ákos, aztán megveregette a vállam, a testvérét pedig megölelte. Lekezeltünk Lacival és Zsomborral is, majd egy darabig bizonytalanul álldogáltunk egy helyben, és mint akiknek nincs jobb dolga, azt figyeltük, ahogy a fiúk körvonalai eggyé olvadnak a rosszul megvilágított utca gomolygó sötétjével.

A hazautat ezután szinte végig szó nélkül tettük meg. Kissé sajgott a tenyerem, ahol a vascső megnyomta, és fél szemmel láttam, hogy Balázs is megdörzsöli néha a sajátját, de ezen kívül mintha semmi említésre méltó nem történt volna.

– Azt mondjuk nem tudom, hogy lesz ebből cikk – szólaltam meg végül, amikor Tubáék kapubejárója elé értünk.

– Majd megoldod – felelte vigyorogva, és elővette a kulcscsomóját.

Az emeleti előtérben álló vendégkanapém mellett guggolva épp a neszesszeremben turkáltam, amikor megéreztem, hogy farzsebemet kifeszíti valami. Hátranyúltam a kazettáért, és a lámpa fényében körbeforgatva nézegettem meg újra. Emlékszem, apám is ilyen Polimereken tárolta kedvenc Beatles- meg Rolling Stones-válogatásait. Hirtelen jött az ötlet, de amikor Tuba kilépett a fürdőszobából, a kazettát felmutatva rákérdeztem, hogy nincs-e valami, amivel ebbe bele lehetne hallgatni.

– Végül is – mondta a fejét vakarva, – nemrég pakoláztam a garázsban, és találtam egy régi walkmant. De biztos, hogy most kell?

– Elalváshoz gondoltam – válaszoltam vigyorogva.

– Akkor várj egy kicsit.

Mire megmostam a fogam, Tuba már vissza is jött a földszintről; egy gránitszürke kis készüléket tartott a kezében, meg egy régi, narancssárga szivaccsal bevont fülhallgatót, és egy kissé lemondó mosollyal nyújtotta felém őket.

– Legutóbb még működött – mondta. – Száz éve. A fiókban találsz elemet.

Jó éjt kívántunk egymásnak, és miután Tuba behúzta maga után a szobaajtót, a fiókban talált két Duracell-t betoltam a kis gép hátuljába, majd könnyű takaróm alatt lustán elnyúltam a kanapén. Az éjjeli lámpa fényénél ismét elolvastam a feliratot: *A. F. 1986. május 6-10.*, aztán lefújtam róla a port, és betettem a walkmanbe. Az idétlenül nagynak tűnő play-gomb kicsit szorult, de miután sikerült hüvelykujjamat rápréselve benyomnom, a kis Sony lejátszó nyögött egyet, és zörögve, cincogva elindult benne a szalag. ■ ■ ■

Visszaemlékezés: fragmentum

És mégis tudatosan ragaszkodunk ahhoz,
 amit hazudtak nekünk,
 bár hunyt szemmel viselem a nézhetetlent.
 Szigorúra nyírt vörös haját képzelem,
 görnyedt testét, a hangot,
 ahogy puha talpa az acélszínű kőlapokat érinti.
 A kocsikerék nyikorgását. Szakítják.
 Tőlem el. Belőlem ki. Csontját törném a szoknyásnak,
 Orrát. Haját tépném,
 ha lenne neki, nyakára hágnék,
 ha nem szakadt volna bent lélegzete rég.
 Vagy tegnap. Ki tartja számon.
 Úgy képzelem, magasan tartja állát.
 Majdnem úgy, mint az,
 akinek vállához nyomom homlokom.
 Próbálok nem levegőt venni, de a test kódja irányít.
 Bénult vagyok, saját lehetőségembe fojtott,
 mint téglák közé szorult almamag.
 Lassan szívárogo ki a szín a világból,
 majd az egymásra íródott körvonalak. Elcsuklik a hang,
 s gondolatom egésze képtelenné válik.

Terek: fejben

Kiszaladt, megállni nem bírtam.
Saját erőből. Én se, engem se emelhetnek fel.

Tápázkodnék,
csak hogy be vagyok ide zárva,
be, fehér falak közé,
mint kórház vagy otthon a mentálisan
sérülteknek,
a tanulni nem tudóknak – rutinba zárt
nyugalom.

Egy nap forgatókönyve,
újra és újra,
mert nehéz ezt így megállni,
a változást a zsigerekben,
a sejtek, a személyzet cserélődését,
a magamét se,
magamat se,
mindig hallom, hogy elhal egy,
durran, mint a lufi születésnapokon,
mikor remegő kézzel, csomóval,
madzag nélkül próbálják belül
tartani az odaerőltetett lélegzetet.
Vagy semmivé vékonyodik a fala,
szabad útra téved a tartalom.

Elszökik az, ha nyitott kaput lát,
rohan kifelé, hiába az intézkedés,
a gondos nyitogatás, csukogatás:
én sem vagyok okosabb,
mint az, aki arcomba üvölt,
mert nem fogadja el,
hogy a diszkó nem sorakozik be
az ismétlődő történések közé.

Újra hámlasztani, vetkőzni le,
venni fel újat, a ruhát, külső réteget,
mert mindig sérül, tépődik, vér serken,
ha felügyelet nélkül.

Terek: birtokos határeset

Az én fejemben nagy üresség van,
befér oda a sokszorososan felnagyított testem,
a megkímélt állapotban levő önbecsülésem,
befér az összes fémszilánk, az aggodalmaim.
Befér oda a nem szeretettség, vagyis nem,
az nem,

az csak gondolat, megcáfolandó felvetés,
de a más jobban szeretettségé ott van,
kizártság a kedvencek közül.

Ott a féltékenységek is, de nem az,
mikor féltem, amim van, és nem az,
mikor magaménak akarom másét.

Ez a harmadik, a lehetőség,
a kéz közül véletlenül kicsúszotté,
mikor még csak nem is az én hibám,
hogy ilyen rendellenes sorrendűnek
születtem

egy olyan nemmel, aminek nincsen tartalma,
ami még csak nem is úr, nem is többlet,
valahogy a dupla ikszre játszva nulla.

Két lépést teszek hátra, visszalépek,
megteremtem a távolságot, ahogy mondják,
és mégsem tűnik paródiának a helyzet,
az iróniám se tragikus, de még csak nem
is kielégítő,

mikor utat talál, szavakká formálódik
az elmaszatólódott sérelem.

Ott van minden, az üres fejemben.

Úgy vannak ott összegubancolódva
a falra ragasztva, mint egy
geometria érzékkel megáldott gyerek
rágója, ott a szobám falán.

Sok tapintástól, nyúlkalástól,
gyúrástól szürkévé színeződött egymást
szaggató határ. Vonal. Nagy
levegő. Lehet, hogy csak hormonális.
Nem biztos. Hogy meg kell jelölnöd.
Magad vagy senki más.

A félreértés elkerülése végett

én ezeket nem azért írom, mert meg akarok halni,
hanem hogy mások féljenek, hogy meg fogok.
ugyanúgy: engem a középster sosem zavart igazán,
én inkább céloztam, felhozni magam, és a közepes,
egysíkú boldogság cérnávékony és túéles fokára –
akármilyen zavar ez a képben – három pirulába került,
és havi emberi érintkezésbe. megfizethető.
azóta tudom, hogy heti kettő nap elég,
gyógyszer nélkül is, a túléléshez.
a társaság minősége és a testi érintkezés mértéke nem számít,
hogy fogalmam sincs, mi kell mondanom, az sem,
mikor nem uralom épp a mimikám.
a visszautasításhoz is kapcsolat kell. látod,
mindenhogy én győzők.

■ **Czucz Enikő** (Dunaszerdahely, 1990): költő, tanulmányíró, kritikus. Jelenleg a pozsonyi Comenius Egyetem doktorandusza.

Laufer tanárnő rövid ujjúban jár

Laufer tanárnő egész évben, télen és nyáron és mindig, még a hóesésben is, rövid ujjú ruhában járt. Azt mondták olyan a bőre, hogy nem érzi a hideget. A faluban úgy tartották, hogy elhalt benne valami, attól van. Biztosan csak azt lehetett tudni, hogy nagyon világos, tejfölfehér bőre és vastag szálú, valószínűtlenül fekete, hosszú haja volt. A haj hullámai úgy futottak végig a vállán, a karján és bőréhez passzoló hófehér tanári köpenyén, mintha valaki könnyed, de erős fekete csíkot kent volna oda egy drága porcelánra. A szemét sohasem látták, nagy, fényre sötétedő szemüvege mögött nem lehetett tudni, hogy vannak-e egyáltalán színek. Németet tanított, amikor a mutatóujját felemelte, ilyenkor felvitte a hangját is, jelezte, hogy most kell figyelni, ez benne a lényeg, és szinte énekelve kimondta, *ich benutze Konjunktivus*, akkor másik kezével a köpenyére esett fekete hullámok alá nyúlt és hátradobta a haját, egy piciny fejcsavarással rá is segítve a kéz munkájára. Mire a hangot leejtette a mondat végén, a hajzuhatag is hátraesett, a vállán túlra.

Valójában senki sem tudta, hogy tényleg nem is érzi a hideget, vagy csak viseli, nem akar jobban felöltözni. Tudni nem lehetett, megkérdezni pedig senki se merte. Mintha az a bőr, az a márványra emlékeztető burkolat, valamiféle megelőző intézkedés lett volna, egy jól látható helyre kirakott tiltás, hogy hozzáérni tilos, átgátni rajta nem szabad. Kérdezni meg, ugye, ezek után ki az, aki merne. Beszélni persze beszéltek többfélét, valami az esküvője környékén történt, állítólag, ez majdnem mindegyik verzióban benne volt. Az esküvő is, meg az állítólag is.

A név nélküli utacska, ami a két párhuzamos utcát összekötötte, és ami a Gyönki-árok nevű alig-patak felett is átvágott, egyszemélyes kis közlekedési vonal volt, ahol a másik kezét még el nem engedjük ugyan, de azért már valakinek kicsit előrébb, vagy hátrébb kell haladnia, picit kifordulva lépkednie. Fontos átkötő út volt ez, szerelmes gimnazisták napi megszokott köreinek kihagyhatatlan íve, mert így kört lehetett, nem csak egyszerű odavisszát. Be is lett járattva az amúgy jelentéktelen betoncsík, belegravírozták a talpak az anyagába a szerelmet, a jövő bizonytalanságának finom, remegő izgalmát. Végig lehetett menni rajta mindig újra, és miközben gyalogolt az ember körbe-körbe, ismételt, emlékezett, búcsúzott és elsíratott ezt-azt, nyugodtan pöröghettek a legkülönbözőbb dolgok a lelkében.

Laufer Ibolya német nyelv és irodalom szakos gimnáziumi tanárnő háza a betoncsík egyik végén, Schneider Henrik matematika-fizika szakos gimnáziumi tanár háza pedig

a csík másik, szemközti oldalán állt. Mindketten egyedül éltek, mindketten nagyon hasonló típusú idegenséget építettek maguk köré, csak a két kert, csak azok voltak nagyon másminen. Az arra járó szerelmek az összekötő út egyik felén azt látták, hogy a tizenkilenc kutya hogyan szagatott már szét mindent az udvarban, még az ajtóféla is meg volt rágya, a kert helyén csak a kikopott föld, amennyire a szűkösség engedte, távolabb is húzódtott mindenki a kerítéstől, aki arra járt. A másik oldalon ellenben gondozott fű, almáfák, óvatos rend és egy fehér orgonabokor mutatta magát. A kertektől eltekintve tényleg nem lehetett megérteni, hogy ezek ketten miért nem egy pár. Ha nem is eleve, de. Ennyi idő ugyanannak a betoncsíknak a két végén, az, kérem szépen, már majdnem házasság. Még akkor is, ha, sőt. Nagyon nagy utat lehetett itt a világok között bejárni, hogy honnan hova, az a kör irányától függött. Az élet milyen beállítottságú értelmezését kívánod ma, drágám? Kiűzetés? Jó választás, egy darab rendel, allegorikus csomagolásban, ma akkor az almáfák felől megyünk. Így.

Laufer Ibolya Szakadátan született, pár kilométerre Gyönktől, nem nélkülöző, de gazdagnak azért nem mondható sváb parasztszaládba. Szakadát alig pár kilométer Gyönktől, a két község között azonban olyan erős lösztagok, magas dombvonulatok vannak, hogy hiába a közelség, az egyik helyről nem látni a másik hely templomának tornyát. Gimnáziumba Gyönkre járt, aztán egyetemre már Debrecenbe, tanár szak, német, nem volt váratlan. Egyetemi éve alatt írt tanulmányt,

A szakadati német nyelvjárás (mind az egyes hangok kiejtése, mind pedig az egyes kifejezések sajátossága miatt) nyelvjárás szigetnek tekinthető, még a környező német nyelvjárások viszonylatában is kimutatható egyedülállása.

szócikket lexikonba,

A „Szakadát” szó helynévként, „szakadék” jelentésben, már a Tihanyi alapítólevélben (1055) is előfordul.

szerelmes levelet,

Amikor melletted fekszem, az olyan, mintha hazaértem volna. Nyugodt vagyok, mert tudom, akár össze is törhetek, Te majd felszeded a darabjaimat és megragasztasz. Csak nézlek, és a szemedben a Napot látom.

szakdolgozatot,

Mivel ezt, a Tólna megyében előforduló számos német nyelvjárások mindegyikétől elkülönülő nyelvhasználatot és ezt a népréteget még szépkévs vizsgálatnak vetették csak alá, a témaválasztás jelentősége kiemelkedő. Különösen érdekes és fontos a nyelvjárás helyzetének vizsgálata az újképletű szavak esetében, annak elemzése, hogy miképpen gyarapszik a nyelv, pl. párttitkár, munkaverseny, televízió, termelőszövetkezet, munkaegység.

és naplót:

Debrecen, 1965. február 3. Tárgyfelvétel vége, indexleadás.

dombjaim: Szakajtóhegy. Malomhegy. Juhászhegy és Vöröshegy.

Debrecen, 1965. február 11. Dékáni Hivatal. kérelem leadása.

mai séta: Bodzás – Disznóvölgy – Zeivölgy – Kisközös – Nagyközös – Tehénvölgy

Debrecen, 1965. február 19. Szakadát svábul Sagetal. = szó szerint (wortwörtlich) Mondavölgy? Gyönk felől csak bekéredzkedni lehet Szakadatra, finoman, lassan be bocsáttatni,

Hajdúszoboszló, 1965. február 23. Miért ez a nevük vajon? Törött-hegy. Szakadt-hegy. Pörös-hegy. Röpülő-hegy. Üveg-hegy. Kis-ködmön-hegy. Nagy-ködmön-hegy. Babuka-hegy.

Debrecen, 1965. március 11. mai séta: Vöröshegy, Nagybozót, Nagybozót mögötti dülő, Urasági dülő

Debrecen, 1965. március 13. Röpülő-hegy: ezt apám tudta: 1944-ben egy repülőgép esett itt le

Debrecen, 1965. március 19. kör Gyöngön: Tolvaj-völgy – Fácántilos – Öreg-rét – Kis kút-völgyi ágcucska – Kis-kút-völgy – Hosszi-völgy – Kis-ködmön-hegy (csók, gémeskút) – Téglaházi-dűlő – Nagy-csárda-domb – Gujás-tanya – Malom-hegy – Nagy-ködmön-hegy – Németpuszta – Szakadati út – Egyenes csucska (a Kótai sarok) – Egyenes-dűlő – Ridegákó – Usztató.

Debrecen, 1965. április 2. Fácántilos. Schulkovszky herceg vadászterülete volt. Erre a területre nem volt szabad behajtani a pásztoroknak, nehogy elzavarják a fácánokat. Ma a Schulkovszky kastélyban működik az öregek otthona.

Debrecen, 1965. április 3. Napfelkelte, Gyöng. Az Üveg-hegy mögül jön elő.

Debrecen, 1965. április 5. kör Gyöngön: Tolvaj-völgy – Fácántilos – Öreg-rét – Kis kút-völgyi ágcucska – Kis-kút-völgy – Hosszi-völgy – Kis-ködmön-hegy (csók, gémeskút) – Téglaházi-dűlő – Nagy-csárda-domb – Gujás-tanya – Malom-hegy – Nagy-ködmön-hegy

Debrecen, 1965. április 7. kör Gyöngön: Tolvaj-völgy – Fácántilos – Öreg-rét – Kis kút-völgyi ágcucska – Kis-kút-völgy – Hosszi-völgy – Kis-ködmön-hegy (csók, gémeskút)

Debrecen, 1965. április 11. Gyöng, Kis-ködmön-hegy (csók, gémeskút)

Debrecen, 1965. április 13. Gyöng, Kis-ködmön-hegy

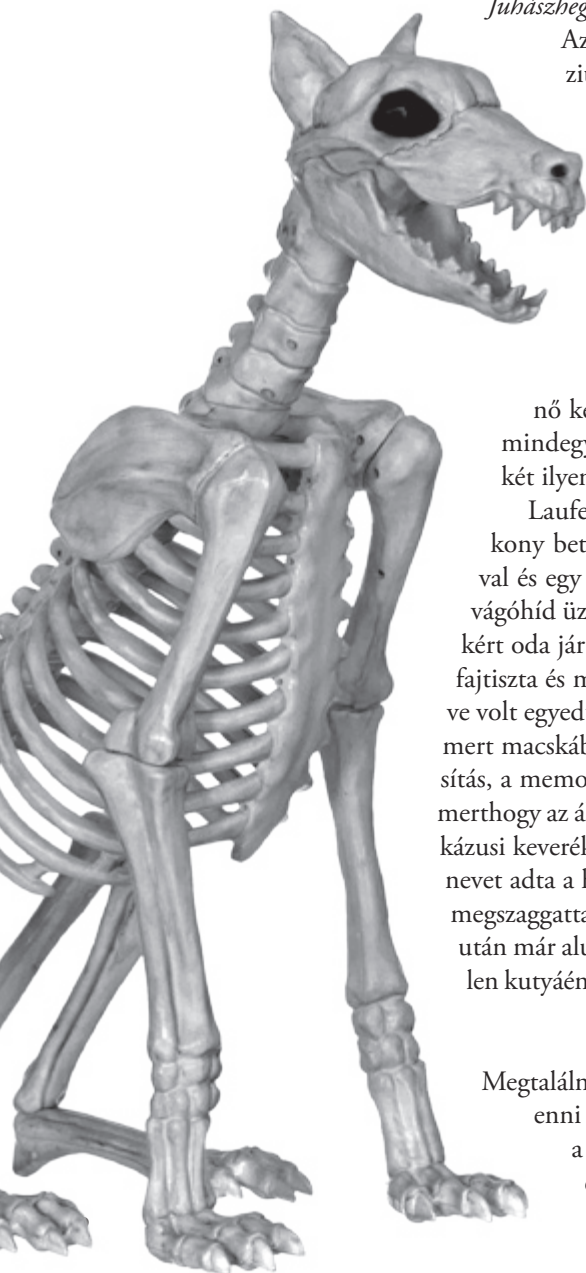
Debrecen, 1965. április 17. Csontás (a hagyomány szerint csata volt ezen a területen és sok csontot találtak itt.)

Debrecen, 1965. április 19. dombjaim: Szakajtóhegy. Malomhegy. Juhászhegy. Vöröshegy és Kis-ködmön-hegy.

Az egyetem befejezése után Laufer Ibolya a gyöngi gimnáziumban kapott állást, szolgálati lakással, házzal együtt, téglafal, új építés, a Hofstellából szedett agyag kiszellőzősének szaga örökre ott maradt Szakadaton, téglaház volt ez, a patakon átívelő betoncsík egyik végén. Sosem értette igazán a teret, de a gangról látta a Napot eltűnni a Babuka-hegy mögött, szóval valószínűleg nyugat, a nyugati végén vagyok Henrik, no, akkor Ibolya, majdhogynem szomszédok vagyunk. Aztán a szomszédság nem nőtte ki magát semmivé, a szigorú, de karakán matematika tanár és a szép némettanárnő képzeletben elfelezték a házaikat összekötő betoncsíkot és mindegyik megtöltötte a maga részét annyi távolsággal, amennyi két ilyen élet közé még éppen befért.

Laufer tanárnő az Adyendrét és a Józsefattilát összekötő vékony betonjárda nyugati felén élt tehát együtt tizenkilenc kutyával és egy macskával. Feljebb a Józsefattilán, nem messze a háztól, vágóhíd üzemelt, maradékért, nyesedékért, selejtes húsert és csontokért oda járt. Mindegyik állatnak volt neve, egyetlen kutya sem volt fajtiszta és mindig pontosan egy híján húsz kutya volt. A macska neve volt egyedül ismert, vagy inkább csak ezt jegyezték meg, egyrésről, mert macskából ez az egy volt, és így azért sokkal könnyebb az azonosítás, a memorizálás, másrésről pedig nem lehetett nem megjegyezni, merthogy az állatnak csak három lába volt, az egyik hátsót letépte a kaukázusi keverék, ezért aztán a magányos, szép némettanárnő a Zongora nevet adta a háromlábú macskának. A Zongorát, miután a kaukázusi megszaggatta, soha többé nem bántotta egyik kutya sem, sőt, egy idő után már aludni is csak kutyaháton aludt, de csakis és kizárólag egyetlen kutyáén, azén, amelyik megtépte, a nagy kaukázusi keverék hátán.

Megtalálni is a kutyák miatt találták meg, napok óta nem kapott enni a farka, a gazdájukhoz nem nyúltak, pedig az ott hevert a konyha előtt a járólapon, de minden mást szétrágtak, az egyik kisebbet úgy összemarták, hogy elhullott és megál-

lás nélküli volt a szűkülés, meg a nyüsztés. A szomszédok mentek be egy idő után, de a tűzoltók is kellett hozzá, nem is a záruk, inkább a kutyák miatt. Sokat hallotta mindenki a kocsmában a történetet, merthogy azért az durva, ahogy ott feküdt a tanár és a test körül káfogtak, nyüsztettek a dögök, hamar elterjedt, hogy elkezdtek enni a gazdájukat, de aki megtalálta azt mondta, megmondom az őszintét, mondta, hogy ott vonyítottak, felugráltak a kredencre is, széttörtek azok a házban mindent, de az emberhez, ahhoz nem nyúltak.

Az esemény szűrrealitása, a hús, a vér, a fekália könnyen odafurakszik az emlékezet és az érdeklődés előterébe és megszületnek azok az esztétikai alakzatok, amelyek kerek történeté válnak aztán megmaradnak. A következő helyeken hallottam Laufer tanár tragédiájáról és megtalálásáról: a kocsmákban, Gesztenyefa, Picur, Tócsi, Slozi, Csuszlag, aztán a Hegyhát ABC előtt, a fodrásznál, a könyvtárban, a református lelkész kerítése előtt a Rákóczi úton, a buszmegálló melletti parkban, egy pincében az Üveg-hegyen, a vasútállomáson és a virágárusnál. Az elbeszélések egy része szerint megrendítő, drámai és hasonló kifejezésekkel volt illethető a látvány, hogy egy ilyen fiatal teremtés, mert azért ötvenegynéhány évesen az ember még fiatalnak mondható, nemdebar, kérdezték

a mondást, hogy így feküdjön ott, borzasztó. Van, aki azt mondja, hogy a fekete-fehér járólapon az a sok fekete haj és a jelentős felületet adó fehér köpeny szívszorító volt, és persze ezt a jelzőt mindig úgy használták, most úgy mondom neked, érted, azért ezzel a szóval, mert nem vagyok én tanult ember, nem tudok ennél jobbat, de nem igazán elég ez, több volt az, ami ott fogadott, főleg mert, és ezt ketten is megemlésték, a test feketéje, a haja, meg a fehérje, a köpenye, valahogy pont a kontrája volt a járólapnak. A nagyobb fekete négyzetekben a köpeny volt, a fehérekben pedig vagy a haja, vagy a szintén fekete, magas sarkú csizmája, szóval olyan volt az egész, mintha valaki összetörte volna a tanárnőt és újracsoportosította volna a darabjait, olyképp, hogy testnek még körülbelül jó legyen, de színekben mindenképpen passzoljon a hidegburkolathoz, csak éppen a járólapok színeinek fordítottjaként.

A leggyakoribb elem a saját hősiesség és a saját nélkülözhetetlenség előállítása, vagy fel fokozása volt. Azt pedig, hogy ez a hősiesség és nélkülözhetetlenség miben is állt, azt a következő készletből válogatva, lényegét tekintve egészében le lehet fedni, tetszés szerint rá lehet testálni bármelyik elemet, vagy mozzanatot bármelyik szereplőre, odamesélni úgy mond, mert ha valaki megpróbálta volna feljegyezni pontosan és részleteiben az ügymenet egyes, elbeszélte verzióit, akkor nemcsak, hogy annyian lettek volna jelen az esemény-nél, amennyien már a hátsó kertben sem fértek volna el, persze megint egy kis túlzással állítva ezt, de azt is láthatnánk, hogy a történet vélt vagy valós szereplői teljes békességben kölcsönzik egymástól, csereberélik maguk között, már-már adják-veszik a részvétel mikéntjét. Hogy tehát a házig eljutni is csak azért tudtak, mert ő, majdnem mindenki, azt a kaukázusi szörnyeteget megfékezte (errefelé, ugye ritkán félnek kutyától, legkevésbé pedig ő, már-már tehát senki sem), aztán az ajtó, hogy a tűzoltó gyerek önküle, majdnem mindenki nélkül, be sem jutott volna, és az a szerencsétlen, hikomat macska, a nyomorult, háromlábú állat megmerevedve remegett a konyha sarkában, azt is én, majdnem mindenki, vettem magamhoz, hoztam ki onnan, krahácsolt, fújt rám, majdnem mindenkire, de nem karmolt, le volt az bénulva, én mondom nektek, hogy olyan merev volt a teste, mint valami dögnek, de azért fújt, értitek, nem csinált mást, csak kerregve fújt, meg iszonyúan nézett.

A mentőorvos, ahogyan az sejthető is, értelemszerűen kevesebb fenséget és tragikumot látott a dologban, ötvenes nő, apoplexia, jobb kéz özlábformában, fejen tompa trauma nyomma, széklet és vizelet kiürült. Neki délután négyre Szekszárdon kellett lennie, ment a gyerekért, ma a barátnőjénél alszik, a gyerek, hozzájuk vendégek jönnek, ő főz.

Bébé viszont mindig csak arra volt kíváncsi, amit a tragikus eset brutalitása teljes mértékben elfedett, sőt, talán érdektelenné is tett a nagyérdemű számára, nevezetesen, hogy miért járt a Lauferibolyatanárnő egész életében, vagy legalábbis amióta erre felé rendszeresen látják, rövid ujjúban, és vajon tényleg nem érezte a hideget? Az üggyel kapcsolatban a következő bejegyzések kerültek Bébé füzetébe, huszonkét évvel Laufer tanárnőnek a patakon átívelő út nyugati feléről való eltűnését követően.

BALESET-VERZIÓ

(novellarészlet) *Laufer tanárnő esküvője áprilisban volt, az időjárás nem döntötte el, hogy még a télhez, vagy már a nyárhoz tartozik. Gyönköt választották, a gyönki evangélikus templomot, színhelyül, nem tudni miért, talán a pap, vagy a bálterem mérete, de az is lehet, hogy más miatt, merthogy a szakadátiak rendszeresen átjártak Gyönkre, gyalog akár, a hatvanas évek végétől közös volt még a tanácsi hivatal is. Azt mesélik, hogy a menyasszonynak feltették már a gyöngysort, úgy várakozott a sekrestyében, amikor a vőlegény még mindig nem volt a helyén. Valaki azt mondta, hogy előbb motoron látta, a Szakajtóhegyen jött vele szembe a Pannóniával, ment Szakadát irányába, krémsárga, gömbölyű bukósisakja állítólag úgy vonult el a friss akácok és ecetfák zöldje előtt, mintha maga a Nap gurult volna le a völgybe. Többen mondták, hogy ez nem valószínű, nyilván rosszul látta, aztán miért menne most éppen a szerelemtől eltartó irányba, kérdezte valaki, meg azt is, hogy Ibolya, te mikor láttad utoljára?*

Laufertanárnő itt elmondja, hogy még reggel, amikor Gyönkre értek, még öltözés előtt, kérdeztem, hogy a Tanácsnál akkor hányra várnak minket, mondta mikor, aztán ő is kérdezett, hogy nem izgulok-e, mondtam nem, csak hűvös ez a reggel, fázom kicsit.

Később, amikor már komolyabb, több órás csúszás van, a közelebbi rokonok közül néhányan a Tanácsházára mennek keresni, mások pedig visszamennek autóval Szakadatra, hátha jól látta az, aki. A szirénákat aztán már hallja mindenki. Így derül ki lassan, hogy motorbalesetet szenvedett a vőlegény, közvetlenül az esküvő előtt, mert valamiért tényleg visszaindult Szakadatra, nem tudták már megmenteni.

Laufertanárnő sokkot kap, a hőérzékelő szenzoros idegpályák a sokk hatására blokkolódtak, ezért nem érzi a hideget.

Kérdés: Miért ment vissza a vőlegény, alig egy órával az esküvő előtt Szakadatra? Miért tesz ilyet valaki?

BALTA

Újságcikk-kivágás a Tolnai Népújságból:

1970. november 19. V.J. 34 éves sintértelepi munkás, x-i lakos ez év november 12-éről 13-ra virradó éjszaka saját házában baltával verte agyon 5 éves kislányát. A kislány édesanyja szobájában aludt, míg az édesanya a konyhában tartózkodott. Az elkövető a baltával kétszer sújtott

le, mindkétszer kislánya koponyáját találva el. A kiérkező mentők már csak a gyermek halálát tudták megállapítani, a gyilkos apa az élettel összeegyeztethetetlen sérüléseket okozott neki. Mivel az áldozat az édesanya ágyában aludt, nem zárható ki annak lehetősége, hogy az elkövető célpontja az édesanya volt. Az elkövetőt a tett színhelyén elfogták és előzetes letartóztatásba helyezték. Lefogásakor ellenállást nem tanúsított. Elmeorvosi vizsgálata folyamatban van.

Kiskőrös, 2017. január 13. A tanárnő bátyja Kiskőrösön él. Látogatásomkor ő mondta meg a dátumot, az újságcikkre is így találtam rá. A gyermekét baltával meggyilkoló x-i sintér életben maradt feleségével állt össze Laufertanárnő akkori vőlegénye, a férjre kiszabott halálbüntetést már jóval azután hajtották végre, hogy azok ketten messzire költöztek, mindent maguk mögött hagyva akartak új életet kezdeni (valószínűleg). Idézet L.tnő bátyjától: „A sintér feleségével lépett le. Azért az a sok kutya.”

SULKOVSZKY-KASTÉLY

Budapest, 2017. február 11. Egy barátom, akinek édesa...ja évekig a szakadati polgármesteri hivatalban dolgozott, egészen pontosan a jegyző mellett, tudván, hogy miféle oknyomozásban is vagyok a magyarázhatatlan kérdések kapcsán, kicsit utánajárt a dolognak. Könnyen megtehetette, tagja a gyönki képviselőtestületnek, ahogy a gyönki szociális otthon vezetője is. Így derülhetett ki, hogy minden másképpen van, de nem a válasz, hanem már a kérdés tekintetében is, merthogy Lauferibolya tanárnő él, nem halt meg, súlyos agyvérzéssel szállították anno, az ajtó rátörése után, a szekszárdi kórházba, a jobb oldalára teljesen lebénuult, a beszédközpont nagyon súlyosan károsodott, sokáig egyáltalán nem is volt magánál, de az, ami maradt, az él, azt itt gondozzák a gyönki szociális otthonban, a Sulkowsky-kastélyban működő intézményben, és bár beszélni egyáltalán nem tud, néha magánál van, akkor papírra szokott írni, bal kézzel, pedig eredetileg jobb kezűs, így kommunikál az ápolókkal, meg is lehet látogatni, de nem tudható biztosan, hogy milyen állapotban lesz.

Kérdés: Miért nem mondta ezt el a bátyja? Szégyelli? Mi az, ami szégyellnivaló? A húga állapota? A történetek? Vagy nincs szó szégyenről, egyszerűen csak annyira és olyan rég óta nem részei már egymás életének, hogy nem érdekelte, nem volt fontos a körülmény, a tény, hogy a testvére él? Lehet, hogy nem is tudja?

Gyöng, 2017. március 11. A látogatás szürreális és eredménytelen volt. A számomra legismerősebb terület közepén, ott, ahol a dolgok rendjét ismerni véltem, ráadásul részleteiben, és ahol ezek a részletek mindig otthonossággá álltak össze, egyszóval ennek az egész ismerősségnek a közepén, mint valami idegen törzsi enklávéban, vagy mint valami sötét erdőben, ahová még nappal sem merészkedünk be, ott volt valami, vagy valaki, aki, ami mindenhez képest, amit gondoltam, hittem, vagy vártam, idegen volt.

Nehéz is elhinnem, hogy valóban ő volt az, az a valaha olyannyira szép nő. Felismerni nem tudtam, nem is emlékeztetett, sőt,

azt sem zárom ki, hogy valami félreértés történt, adminiszt-

rációs hiba, vagy tévedés, de ha az volt is, számomra ki nem derülhetett,

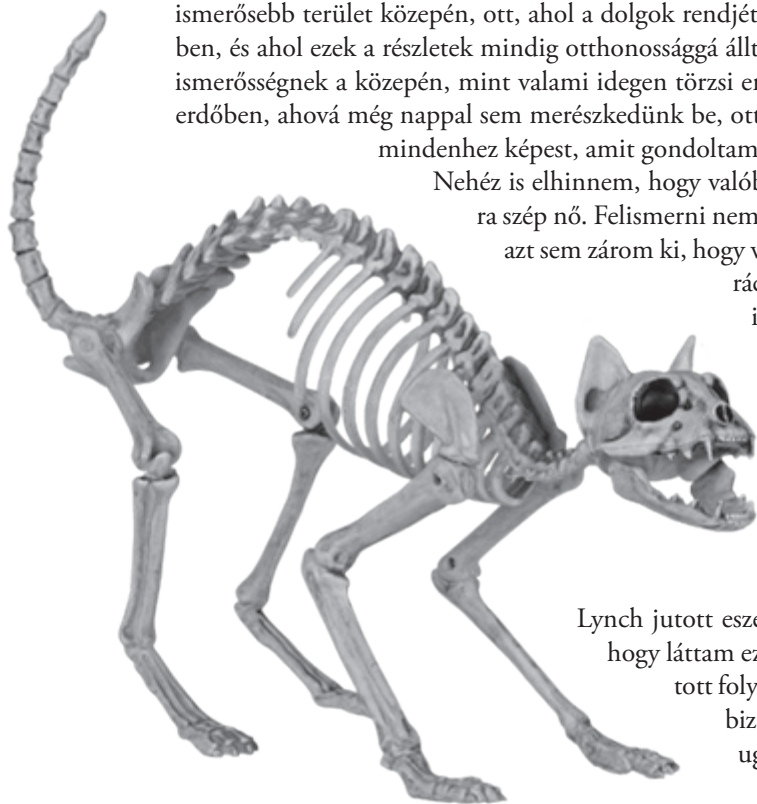
nem tudtunk érintkezni egymással, nem volt olyan állapotban.

Amikor a nevet mondtam, őt mutatták meg, az ő szobájához vezettek. Ahogy a portán búcsúzkodtam az igazgatótól és megadtam a mobilszámomat, meg a címemet, David

Lynch jutott eszembe, meg az, hogy most, ezután,

hogy láttam ezt az életet, az életnek ezt a leválasztott folytatását, egyáltalán nem vagyok már biztos benne, hogy á.) ez még valóban

ugyanaz az élet-e, aminek, állítólag,

a folytatása volna bé.) ha ez nem a folytatása ugyanannak az életnek, hanem egy másik, akkor egyáltalán nem biztos, hogy jó dolog, ha az embernek kettő élete van.

Nem volt tehát magánál a látogatásomkor, nem tudtam vele beszélni, ezt előre jelezték, hogy kiszámíthatatlan, vagy igen, vagy nem, gyakrabban nem, ez most be is jött. Igazgató asszonnyal viszont sikerült hosszabban értekezni, kérdezte is, hogy mi az apropó, furcsállották, senki nem látogatja. Elmondtam, hogy mi érdekel, hogy a pletykák, a legenda, az érthetetlen, meg egyáltalában a tanárnő, az az élet, ami ugye megérthetetlen anélkül, hogy. És ekkor, ezen a ponton azért előrébb jutottam, vagy legalábbis érdekes információt kaptam. Igazgató asszony azt mondta, hogy kétszer is beszélt erről a tanárnő, egyszer az egyik ápolónak, egyszer pedig neki magának. Ezért aztán ők inkább úgy tudják, magától az érintettől, aki viszont ugye, tudja, ebben az állapotban, azért nagyon sok minden összekeveredik, más dolgok meg torzulnak, vagy érvényüket veszítik, sok minden pedig csak kitaláció, vagy egyszerű félrekapcsolás, úgyhogy mérget azért ne vegyen rá, de az érintett elmondása szerint ő maga mondta le az esküvőt, merthogy, legalábbis ők így értették, nem mehet hozzá valakihez, akit nem szeret, nem esküdhet valakivel, ha másnál van a szíve. De alkalomadtán majd, ha olyan a helyzet, tudja, ez kiszámíthatatlan, megpróbálják az ügyet szóba hozni, és ha sikerül választ kapniuk, vagy jutnak valamire, feltétlenül hívnak, vagy írnak.

HENRIK

Néhány hét múlva valóban érkezett is levél, nagyon rendesek voltak, lefénymásolták a kis papírt, az összetört betűkből nehezen összerakott néhány sort, amit a tanárnő, vagy ahogy ők nevezték, az érintett írt, a bal kezével, mikor pedig jobb kezés.

(félbehajtott A/4-es papír, fénymásolat)

mindig a prímszámok voltak a kedvencei a Henriknek. hogy. igen szerette őket. 2. 3. 5. 7. 11. 13. 17. 19. mindig csak eddig tudtam. azt mondta, hogy szépek, mert csak egyel és önmagukkal. olyanok, mint mi Ibolya, pont mint mi. mindig ezt mondta. ■ ■ ■

■ **Mesterházy Balázs** (Siófok, 1974): író, költő, végzettségét tekintve bölcsész és jogász-közigazdász. Szövegei a 2000-ben, az Alföldben, az ÉS-ben, a Jelenkorban, az Opusban és a Tiszatájban jelentek meg. Könyvei: *Szélén balzsam* (versek, 2006), *Soha nem látott bálnák hangja* (versek, 2017).

Per la morte di Oriella Cassanello

Vagy megfiatalodik az egész,
valami időutazásnak hála,
vagy elodázódik az ébredés.
Mint régi osztrigából nőtt penész,
fehéren hajt ki szőre vattaszála.
Vagy megfiatalodik az egész,
gondolja, míg a szőrtőlenövés
helyén a színezéket applikálja,
vagy elodázódik az ébredés:
csak tízezer frank és kihül a mécs,
ha átugrik egy svájci klinikára.
Vagy megfiatalodik az egész,
macásabb lesz a hús és naprakész,
vagy protézisa közt kiszáll a pára,
és elodázódik az ébredés.
(A *vagy* nem alternálható. Nem és.
Itt nem megengedő a logikája.
vagy megfiatalodik az egész,
vagy elodázódik az ébredés.)

Altató

(Jegyzet egy videóhoz)

Azzal indít, hogy nem akármilyen hó
kell. Kemény, téglákra hasítható és
olyan nyikorgó, mintha polisztirolt
metszene késünk.

Azt a kört, melyből a havat kifejtjük,
nem kell elhagyni: e gödör szabályos
alapzatot szolgáltat az iglu fél-
gömbtetejéhez.

Addig állunk benne, spirálvonalban
tolva egymáshoz a belőle fejtett
hasábokat, míg pisla fejünk fölött
össze nem érnek.

Így tulajdonképpen az építő úgy
zárja bentről a kupolát, hogy azzal
saját magát falazza a tízfokos
jégszuterénbe.

Végre biztonságban. A földre dől és
álmodik. Mindegy, milyen oxigénzöld
a kinti égbolt és hogy a fényszalag
suttog-e. Mindegy,

biztosítottak-e szabály szerinti
téglasűrűséget a hatszögű hó-
pihék hiányzó tűi. Leszarja, hány
hónap az éjjel.

Kis fohász

Bár szublimálná nyelvi erőszakom.
A legvelőtrázóbbat, a tényleg át-
adásra méltót, szóba se hozhatom.

Maradsz elúzív, savmaratott-fehér.
A cselszövés biztos, de az intrikus,
ki látja át, kompjúter-e vagy személy?

Lehet, hogy én sem látom, és újra kell
születni, míg fortélyaihoz szokom.
Bár szublimálná nyelvi erőszakom.

Csupán egy aktus vérnyomain lehet
merengni; ott sem járt, aki így kefél.
Maradsz elúzív, savmaratott-fehér.

II. Pepi muszkafóbiája

Ha a fáraó parancsba adja,
mielőtt a sört kitölteném,
hogy oldd meg ágyékkötőd zsinórját,
és talpig realgárszinű legyél,
hadd húzzam én a pengét
a fejbőrön s a farpofák alatti haj
érzékeny tövében.

Míg pórusaidba mézet dörzsölök,
hogy íves farkad csapda legyen,
és a légy ne a sörbe szálljon,
hadd fordítsam el nyakcsigolyád,
mert profilból nézve Hórusz-
szemű vagy és gyöngédebb
orrod íbiszhorga is.

Olty Péter (1976): filozófus, költő. Budapesten él.

Jura Gagarin

R. ötvenes férfi, mély levegőt vett és a zuhany alá vizelt. Szerette érezni, ahogy a testét masszírozó víz melege elvegyül a belőle kispriccoló vizelet melegével. Más is szereti, az tuti. Nincs olyan ember, aki ne húgyozna a zuhany alatt, gondolta R., bár az ilyesmit nyilvánosan elítélik, ő is elítéli, a gyerekeknek is tiltották, erre tisztán emlékszik. Érdekes lenne megkérdezni, mennyi eredménnyel, gondolta később, miközben óvatos mozdulatokkal leitatta a vizet a mellkasára hímzett széncinkéről. De a gyerekek úgysem értené, nem jutottak még idáig a nyelvtanfolyamon. És ha a szavak külön-külön meg is volnának neki, akkor sem tudná összerakni őket, nem állnának össze cinkosan rákacsintó egésszé. Mert az a karrierista anyja és a fantáziátlan Nyugat egy életre kinevelte belőle a szaftos, semmihez nem hasonlítható kelet-európai humorérzékét.

Az ötvenes R. élete azon a napon nem a fia bejelentése miatt ért fordulóponthoz (elutazik, mondta, pontosabban: *hazautazik*, egészítette ki R., mert erre a fia nyelvtudásából nem tellett; és már nem is fog telni, tette hozzá R., visszamegy, és újra elfelejt mindent, pedig milyen szépen belejött, gondolta még elérzékenyülve), hanem mert törölközés közben először vette észre, hogy a mellkasára vastag cérnával, sűrű öltésekkel felhímzett és emiatt kikezdehetetlen cinege körül gyanúsán meglötytyedt a bőr. Ez R.-nek az öregkort, a fokozatos leépülést és végül a halált juttatta eszébe. De az is lehet, hogy mégis volt valamelyes köze a dolognak fia újbóli elvesztéséhez (bár R. egyszerű ember létére is tisztában volt azzal, hogy az *elvesztés* szó itt túl erős).

R. egy időben szívesebben vette volna, ha anyja a széncinke helyett Jura Gagarint hímzi a mellkasára (ezt egyébként születési éve – az űrbeszállásé – is indokolta; az 1961-ben, a Jura évében született gyerekek mintegy horoszkópoknak engedelmeskedve, ha nem is űrutazók, de legalábbis pilóták szerettek volna lenni; ez alól R. sem volt kivétel). Az a tény azonban, hogy anyja fejében a madármotívumon kívül más lehetőség még csak meg sem fordult, arról tanúskodott, hogy a hímzésnek járulékos jelentéstartalma nincs. Egyszerűen szép. (R. anyja világegyetében szerette az orosz gobelineket, és, *istennek legyen hála*, olyan körülmények között élt, hogy az évek során rengeteg orosz gobelinnel hozta össze a sors.)

R. viszonylag izmos vállakkal dicsekedhetett (ezt a szkanderezésnek, a fizikai munkának, és – mostanság időről időre – az edzőteremnek köszönhetette). A hasa viszonylag lapos volt

(a fentiekből kifolyólag), bár egy kis pocakot azért eresztett (a sör miatt, meg mert így csinos). Az arca legtöbbször borostás, a szeme viszont kék volt, ugyanolyan átható kék, mint a mellén a széncinkéé. R. anyja valószínűleg a fia szemét mintázta a madáréről.

Hacsak nem fordítva, szokták hozzátenni R. ismerősei, akik nem értették meg rögtön a viccet.

A cinke egyébként túl nagy volt ahhoz, hogy elférjen a mellkasán, sőt tulajdonképpen csak köldöknél ért véget, valahol a madár begyében pedig R. sporadikus fájást érzékelte. Eddig (amíg fiatal volt), azzal tréfálkozott, hogy a széncinkének saját szíve van. Mártól (hogy megöregedett) a körvonalazhatatlan sajgás leginkább a gyomorfekélyre, rákra és időskori inkontinenciára fogja emlékeztetni. Lemondóan csipkedte meg magát a lefedt húst. Nem mondaná, hogy nem számított erre a fejleményre, de tegnap még egész feszesnek tűnt. A széncinke gyerekkorában együtt növekedett R.-rel. Öregedni azonban, az erős varrásnak köszönhetően, nem öregedett.

R. fiatalkora kezdetén sokáig szégyellte anyja szépérzékének látványos megszaladásait, és itt nem csak a hímezett madárra gondolt, amely miatt éveken át nem zuhanyozott és nem öltözködött mások társaságában, még tornaórák után sem, és ami a szülői jelenlét mindig rávetülő sötét árnyaként beszarivá és ostobává tette a másik nemmel való kapcsolatában. R. ki nem állhatta a virágmintás függönyöket, a bútorokat fedő varrottasokat, a tiritarka konyharuhákat, a nippeket, a házilag faragott ceruzákat és a horgolt izéket, amik a falakról lógtak mindenhol. Ellenszenve a puccosan feldíszített hidegtálak iránt, bár az évek során lanyhult, soha nem múlt el teljesen. R. azonban nem merte szóvá tenni anyjának ezen hóbortjait. Nem mintha a szó szoros értelmében tartott volna tőle. Inkább attól félt, hogy *összetörné a szívét* (anyja szavajárása), ha elárulná neki, hogy fölösleges hülyeség tulipánná nyesni a töltött paradicsomot.

Később megtanult tőkét kovácsolni a felsőtestét díszítő fekete sapkás madárból. A kezdeti szégyenkezést felváltotta a büszkeség. Az ismerkedésnek immáron elengedhetetlen mozzanatává vált – a megfelelő időpontban – az inggombok egymás után történő, fokozatos kipattintása. (R. az első találkákon és állásinterjúkon e célból mindig rövid- vagy hosszúujjú inget viselt.) Az ezt követő reakciók alapján a szemlélőket két csoportra lehetett osztani. Az első csoportba tartozók (jobb esetben az arcukhoz kapva kezüket) felkiáltottak: de szép! A második csoport képviselői (ugyanazzal a kézmozdulattal) azt kérdezték: nem fáj? R. mindkét esetben azt suttogetta: nagyon! És voltaképpen nem is hazudott. A szépség relatív dolog, és, meg kell hagyni, az anyja aprólékos és finom munkát végzett. Az élethűen kivarrt cinege a fia hasfalán, mint mondják, majd' megszólalt. Ami a fájdalmat illeti, R. ugyan szerencsére nem emlékezett a dologra, ám az öltések sűrűségéből ítélve a művelet nem lehetett éppen kellemes. R.-nek egyébként gyerekkorától túfóbiája volt, amely elsődlegesen orvosi vérvételekkor nyilvánult meg, és hatalmas, süket és vak, szívszorítóan pihentető eszméletvesztésekben teljesedett ki.

A cinegére szegeződő tekintetből meg lehetett állapítani, hogy megkapta-e a munkát, amire jelentkezett (jellemzően igen). Ha pedig a nő, akivel éppen ismeretséget kötött, remegő ujjjaival óvatosan végigtapogatta a varrás körvonalait, R. tudta, hogy nyert ügye van.

Míndez azonban akkor történhetett meg, amikor még fiatal volt. Most egy éjszaka alatt megöregedett. Amikor a rémület leülepedett benne, önkéntelenül is azt kezdte fontolgatni, hogyan fogalmazza meg a dolgot a közösségi médiában még a fiával való találkozás előtt. Általában jó humora volt, most mégsem jutott eszébe semmi használható. A dolog akár várható is volna – főként, mert attól tartott, hogy el fog késni, azt pedig soha, sehonnan nem szokott – de R.-t újból elöntötte az értelmetlen rettegés. Mi lesz, ha meghal, még mielőtt átgondolná rendesen, hogyan hozza a történeteket a többiek tudomásá-

ra? *Erősnek maradni*, gondolta, és bepötyögte a státuszüzenetet. Hogy látsszon, félvállról veszi a dolgot (és ezzel máris nyert ügye van !), utánaírt egy kettőspontot és három *D* betűt: a jóízű röhögés világszerte közérthető, egyezményes jelét.

A fia már a kocsmában várta. Korábban ért véget a nyelvórája, mondta, a tanár sietett valahová. Majd legközelebb bepótolják. Bár akkor ő már nem lesz itt, valószínűleg.

– Biztosan lelépett sörözni, mondta R., és kézfejjével megtörölte a homlokát. Hogy lehet már májusban ekkora hőség? A fia megint zöld teát ivott.

A leggyötrelmesebb az volt ezekben a találkozóknak, hogy a gyerek (R. magában gyereknek nevezte, pedig az ő korában már családos ember volt) éppen aktív szókinccse alakította őket. Őszinte lelkesedéssel ragadott meg minden alkalmat a gyakorlásra, R. pedig amúgy sem beszélt idegen nyelveket. Társalgásuk így bús kiszámíthatósággal előbb rendszerint az időjárásra, majd a magyar konyha különlegességére terelődött. Ezek után fia előhozakodott egy beszédtemával, amelyet érezhetően begyakorolt, és amellyel megpróbálta lebontani a közjük dermedt távolságot. R. együttértett a gyerekkel, ezért türelmesen, tagoltan beszélt, és igyekezett nem meglepni semmivel. Időnként a telefonjára pillantott, az idő vánszorgott, a interneten pedig pörgött az élet. Néha felbátorodott fia látszólagos magabiztosságán és megpróbált élcélni vele.

– A gulyás illatától összefut a nyál a számban, mondta az félénken mosolyogva.

– Nekem a téglahordástól fut össze, válaszolta R. A fia értetlenül fürkészte.

– Érted. Nyáladzom. Megöregedtem. R. fáradtan fújt egyet. Alaposabban megnézte a telefonját. A bejegyzésével eddig ötven nevettek együtt. Nem pont az, amire számított. Inkább az, amitől rettegett, tette hozzá magában.

– Amikor gyerek voltam, egyszer kutyaszart ettem. Az egész család megférgesedett. Hiába szedtük a tablettákat. Az egyik nagynéném mindig kidobta őket, mert azt hitte, a tumorkezelés kiöli a férgeket is. És, képzeld el, tévedett. Ugye, de nevetséges. Megölt minden mást benne, csak a férgeket nem. Azok boldogan éltek a nénikében.

R. megütközve vont össze a szemöldökét. Vajon miért gondolta a gyerek, hogy ez a történet megneveteti? Voltaképpen gusztustalan és visszataszító az egész. Nem szívtelte soha a volt felesége családját.

– Az szerencsét hoz, nyugtázta végül könyörületből. Mármint a kutyaszar, tette hozzá. Ha nem is kellett volna mindjárt megenni.

Aztán rendelt még egy sört és kibámult az ablakon. A csapzott napernyőket megülte a por. Miért akar a gyerek mindig bent, a füledt kocsmában üldögelni, miközben kint egész jó a levegő? És mit eszik pont ezen a helyen, a kutatóállomás tövében? Valami értelmiségi flancot sejtett a dologban.

– Ezt még a komcsik hagyták itt, tűnt fel neki hirtelen és mutatott rögtön a szemközti épület homlokzatán a feliratra. A betűkből látszik. Hogy milyen a formájuk meg hogy mennyire koszosak. Azt gondolta, ez érdekelheti a fiát. Nyugaton ilyesmit biztosan nem látni.

– Tudod, mi az, hogy csillagvizsgáló? – A gyerek engedelmesen bólintott. Eddig nem tudta, de kitalálni sem volt nehéz.

– Ügyes fiú vagy, nyugtázta R. Nagyon jól beszélsz már magyarul. Tanultál még valamit itt? Úgy értem, a nyelven kívül?

Persze, gondolta a fiú. Azt, hogy amíg a diktatúra infantilizálja a polgárait, belőlünk állandó serdülőt csinált a demokrácia kicsattanó szabadsága meg a lázadásra kényszerítő elmentmondás, amit saját aljasságunk lappangó tudata és a között a tény között érzünk, hogy

általában mélyen és háborítatlanul alszunk. A gyerek ezt természetesen angolul gondolta. Vajon az apja tudja-e, amire éppen rájött? Már ha egyáltalán rájött bármire is, és nem elhamarkodott a következtetés. Árulja el neki? Nem volt biztos benne, hogy nem bántja meg az öreget. De aztán felülkerekedett benne a serdülőkre jellemző dac, és inkább hozzávágta, mint mondta.

– Te egyszerre vagy infantilis és kamasz.

Persze ő is az volt. Nem kell ahhoz diktatúra, hogy infantilissá váljék az ember. Bármilyen kiszolgáltatott helyzet megteszi. Mint például az, ha csapnivalóan beszél egy nyelvet.

Az apja érdeklődve méregette. Kár, hogy visszamegy. Hiányozni fog. Talán meglátogathatná valamikor. Bár addigra mindent elfelejt és újra nem fognak tudni szót érteni. *Világos, hogy az élet értelmetlen és fölösleges, de az ember attól még szeretné balesetmentesen, biztonságosan és lehetőségekhez mérten egy sör mellett eltölteni, ezt írta az üzenőfalára. És utánabiggyesztett három D betűt. Tévedett, amikor azt hitte, hogy az üzenete nem tetszik majd senkinek. Ha a fia hazamegy és meglátja a hozzászólásokat, megérti, hogy tökössé apja van, aki megőrizte a méltóságát ebben a szorult helyzetben.*

A gyerek kiment a mosdóba. R. azon kapta magát, hogy bágyadtan és szomorúan néz utána. Pedig, bármennyire megkedvelte is, azért a lelke mélyén szégyellt vele mutatkozni, mert a fiú sör helyett mindig teát ivott, mert betegesen félt attól, hogy nem zárta el rendesen a vizet a lakásban, és mert ahányszor bemutatkozott valakinek, kézfogás után mindig ösztönösen megszagolta összezsíppentett hüvelyk-, mutató- és középső ujjának hegyét.

R. mérlegelte egy pillanatig döntésének etikusságát, majd előrehajolt és óvatos élvezettel beleköpött a fiú teájába.

A kiskanállal pedig gondosan elkeverte.

■ ■ ■

■ [REDACTED]

Papp-Zakor Ilka: 1989-ben született Kolozsváron. A Babeş-Bolyai Egyetem Bölcsészettudományi Karán tanult orosz és magyar filológiát. Műfordítással is foglalkozik, eddig Jerzy Pilch és Janusz Głowacki írásait fordította lengyelről magyarra. *Angyalvacsora* című prózakötete 2015-ben jelent meg a JAK+PRAE.HU gondozásában.

Áradás

A tűző nap miatt
húztam be, most elhúzhatom
a függönyt. Egyetlen
levetett ruharedőd megoltalmaz.
Már csak hátra kell dőlnöm,
és áhítattal dőlök, és eltölt a szomjúság
a háromszoros mélységben,
ahogy az állatok kíváncsiak inni,
és elúsztatott, forró ruhád ér a szájukhoz,
ahogy isznak, és felkavarnak az üledékből,
ez oltalmaz, mert miattad jönnek,
levetett ruhád miatt áradnak szét.

Éjszakát

Csak még egy éjszakát – kérte,
és ételt nyújtott felé,
puliszkát, ezerjófűvel keverve.
A mérgező és a gyógynövény ezerjófűvel.
Kentaurok füve. És már ő is
mesévé kezdett válni:
még ember teste volt,
de minden éjjel,
és a puliszka hozta az éjt,
a kapuig vezette a királyt.

Paradicsomok

Fiuméről nagyapámat, esetleg
a szenilis dédanyámat kéne, hogy kérdezzem.
De ők most nincsenek itt,
és Fiuméről és Ernő bácsiról
– akiről ugyancsak ők mesélhetnének –
keveset tudok.

Tegnap érkeztem, ma lemegyek a piacra.
Egy öreggel beszélek a paradicsomokról
– mintha értenénk egymást.
De az a hetven jónéhány év, ami Ernő bácsitól
és az ő Fiuméjétől elválaszt,
az is érthetetlen.

70-szer 4

Mikor őszintébben magába nézett,
megértette, eldönthetetlen,
melyik út vezet Budára.
Talán a testi fölény hiányzott belőle,
talán csak nem volt elégedetlen a sorsával,
vagy egyszerűen nem akart Budára menni.
Egy biztos: fiatal kora ellenére
csak egy kertre vágyott,
és a kertben 70-szer 4 évszakra,
amin nem az örök életet,
hanem a kert 280 évszakát értette.

Makáry Sebestyén (Budapest, 1992): balta és fejsze való a kezébe, favágással keresi a zsebpénzét. A növények, a természet iránti érdeklődése már korábban megmutakozott, de a biológia szakról kirúgták. A Szerdai Szalon irodalmi alkotókör tagja, az ELTE magyar- történelemtanár szakos hallgatója. Vácon lakik, a Naszályt, a Börzsönyt és a Dunát járja, az ablakából a DOM-ra látni.

A szervező

Özönlász V

1.

A posta előtti hirdetőoszlopon (mely az egyetlen ilyen Napkor községben) plakát:

Nemzeti teadélután a Májer fogadóban

Keresztény-keresztyén érdeklődőknek
Toborzóbeszéd, büféasztal (sandwichek), tánc
Zeneszolgáltatás: Hodászi Sanyi és bandája
Szervező: Nyilaskeresztes Párt nyárligeti szervezete
A belépés díjtalan

Három napja díszleg a falragasz, és azóta más nem is foglalkoztatja a napkori legények meg leányok fantáziáját. Mert Hodászi Sanyi fellépése: az valami! A Korona zenekarának prímása ő (mesterségét Dankó Pistától tanulta), érte divat a megyeszékhely dzsent-rileányainak álöngyilkossági kísérleteket rendezni, őt illő és megengedett szerelmeslevelekkel bombázni. És mindez ingyen! Szinte hihetetlen! „És mi az a sandwich? Szendvics?” „Szendvicset te eszel, ha a vajaskenyeredre jut pár karika kolbász. A sandwich az urak eledele: a zsemlyén kaviár, bűdössajt, olívija bogyó.” „Kaviár, bűdössajt... Istenem!”

Így álmodozik és hitetlenkedik a földről vagy a nyárligeti tanonciskolákból hazatérő fiatalság, és már látja magát ünnepi ancugban, ujjasban keringeni a nagyterem fénylő parkettjén, a mindent átjáró teailatban. Mert Napkoron, ahol a kenyérhéjjal megfestett forró vizet is „tájának” hívják, ott az eredeti tea: az szintén valami!

Csordultig tele a Májer fogadó nagyterme. A párt tagjaival és szimpatizánsaival, meg a be-szervezendő helyi fiatalokkal. Varga István végignéz rajtuk, míg megtalálja Lechler Manyt. A lány nem néz vissza, mintha észre sem venné Varga sóvárgó tekintetét. Pedig Manyi miatt van ez az egész. Jani miatta ment el Nyárligetre, hogy ott vigye valamire, s ezzel kiérdemelje a lány kegyeit. Csakhogy aki Napkoron egy senki, az pusztán azért, mert a városban él, még nem lesz valaki. Varga Jani többet keresett vagonpakolással, mint amennyi

a napszáma lett volna a faluban, de még így sem volt többre elég, mint a szűkös megélhetésre. Elvégezte a pályamunkás-tanfolyamot, hogy az irigyelt nyugdíjas állást adó MÁV-nál legyen hát végre valaki. Nem lett. Addig az egész társadalom legalján helyezkedett el, most a külön bolygórendszerként, ám éppolyan szigorú törvények, szokások és korlátok által meghatározottan működő vasutastársadalom legaljára került. Alul lenni sehol nem jó. Ekkor karolta föl Szálasi mozgalma. És most már végre lett valaki. Tagja a pártnak, fontos megbízatásokat kap, a jövőben is számolnak vele. Még a Nyárligeti Naplóba is bekeült a fényképe. Már csak a lényeg hiányzik: Lechler Manyi szeretete. Vagy hogy legalább menjen hozzá feleségül. (Napkoron a szerelmi házasság gúny tárgya, úri hóbort. Legalábbis az öregek szerint.) Ha már megszerezte magának a lányt, majd úgy kíméli, kényezteti, szereti, hogy Manyi kénytelen legyen viszonsszeretni.

Varga Jani fellép az emelvényre, meghajol, nagy levegőt vesz, és elkezdi.

Arról szónokol, hogy igazi földosztást akarnak. Most azonnal. Mert nemcsak a vitézi rend tagjainak jár birtok, hanem az egyszerű parasztnak is, hisz ők tartják vállukon Szent István államát. Ők harcolnak, ők esnek el a háborúban, ők fizetik az adókat. A munkások bérét pedig fel kell emelni. Mert a parasztnak mellett még ők is fő támaszai az államnak. És mindenkinek legyen állami egészségbiztosítása, és kapjon nyugdíjat, ha már öreg, és nem tud dolgozni. Ne csak a vasutas, meg a többi állami alkalmazott. A kisbirtokos, a zsellér, az uradalmi cseléd is. A középiskolát pedig ingyenessé kell tenni. Különben hogyan várhatnánk a néphez, valláshoz, fajhoz kötődő középosztály és értelmiség kialakulását.

Ezután Varga a pártjáról terjesztett két nagy hazugság eloszlításához lát hozzá. Az egyik szerint ők becsmérlik a kormányzót. Ami nem igaz, mert igenis tisztelik Horthy Miklóst, hiszen '19-ben ő verte le a véreskezű bolsevistákat, ő mentette meg Szent István államát. Csak az a baj, hogy rossz tanácsadókkal van körbevéve, akik a nyilasok ellen hangolják. És még az is hazugság, hogy a nyilasok gyűlölik a zsidókat. Mert ők nem gyűlölik őket, de szerintük minden nép magának akar jót, és ez a zsidókra is vonatkozik. Ezért legjobb lenne, ha kimennének mind Palesztinába, úgylis oda vágynak kétezer éve, vagy menjenek Amerikába vagy a Szovjetbe, mert ezekben az államokban úgylis ők vannak már hatalmon.

Megtapsolják Varga Istvánt. Lechler Manyi is tapsol.

– Jól érzi magát? – kérdi Varga István a táncosokat figyelve zöldpaprikás vajkenyeret (ez a sandwich) majszólo Manyit.

– Köszönöm kérdését. És maga?

A férfinak lenne oka mérgelődni, mert, szokás szerint, a belépési nyilatkozatnak kinevezett jelentélt ívet sokan aláírták, de mikor a párttagság és pártkönyv igénylésére került volna a sor, senki nem jelentkezett. De ennek most semmi jelentősége.

– Remekül. Ha magát láthatom...

– O lá, lá... Már maga is kezdi?

– Én is? Hát más is?

– Nem tudom, mit látnak bennem a férfiak. Egyszerű parasztlány vagyok.

– Maga... – és közel jut ahhoz, hogy a szeretett lény külsejét, szőke haját, vékony derekát vég nélkül dicsérni kezdje. – Maga... Maga nem is paraszt.

– Igen? Baj lenne, ha az lennék? Előbb mondta, hogy a paraszt vállán nyugszik az ország.

– Nem úgy értettem. De magácska már a községházán... A bíró és a jegyző úr mellett...

– Nem csinálunk mi ott semmi rosszat, hova gondol? – háborodik fel Manyi, pedig a két férfi folyton ajánlatokat tesz neki.

– Nem. Persze. De úriemberek között maga is úrihölgyé vált.

– Jó nekem a magam fajtája, nem akarok mássá válni.

– Én magát mindenhogy szeretem. Nagyon szeretem.

– Na, igen. Helyben vagyunk.

Manyi hetykén beszél, de azért gondban van. Otthon anyja lassan kiutálja, ha viccesen is, de néha már kenyérpusztítónak nevezi (pedig ad neki havonta húsz pengőt a béréből), mostohaapja meg feszít disznó dolgokra célozgat, s ha ketten vannak, fogdosgatja is. Huszonegy éves. A község fogalmai szerint lassan vénlány. Szép vénlány, de akkor is vénlány.

„Szép lennék, tényleg?” Magában nem lát Manyi semmi különöset, de a férfiak folytonos zaklatásának csak kell valami oka legyen. Manyi a férfiak testi közelségét nem kívánja, jó lenne egy dolgos, tiszta, vidám ember mellett biztonságban élni, gyerekeket szülni, azokat nevelni, a gyerekek tényleg tündérik, de a férfi és a nő közötti nemi kapcsolat egymányságáról annyit beszélnek az idősebb asszonyok (és maga a plébános úr is alantas dolognak tartja a test kívánságait), hogy Manyi hátán végigfut a hideg, ha arra a bizonyos dologra gondol. De előbb-utóbb mégis át kell esnie rajta. És Varga István már majdnem vitte valamire. Fix helye van a vasútnál. Nem nagy pénz egyelőre, de előléptethetik. És elég jóképű. De nem. Nem. Nem bírja elképzelni, hogy Pista hozzáérjen. Azt se nagyon, hogy más, de ő semmiképp.

A nő a vajaskenyeret tördeli.

– Ízlik a szendvics? – kérdi a férfi, mert már kínos a hallgatás.

– Mi? Ja... Így szokott lenni. Választások előtt van etetés meg itatás, aztán vége a céciónak, a képviselő úr elfoglalja a székét, mulatozik, parádézik, ránk se gondol.

– Mi nem ilyenek vagyunk! Mi nem egy választásra kérjük a bizalmat. Mi az egész... az egész népet akarjuk fölemelni...

– O lá, lá... – mondja a nő, és hüvelyk- meg mutatóujjával a hápogást kezdi utánozni. – Mind ezt mondja. Hazug mind egytől-egyig.

Varga István kidüleszti mellét. Ilyen sértésért egy Szálasi-legénynek bicskát illik rántani. Vagy legalább kikérni magának. De újra elragadja a vágó:

– Manyika, én mindenemet... Boldoggá tenném, higgye el, boldoggá tudnám tenni...

– Önmagát biztosan

2.

Szmirnov hadnagy a páncélos lövegtoronyán ül. Ez elővigyázatlanság. Bár a terület tisztának van jelölve, egy német mesterlövész bárhol megbújhat. Az T-34-es tank már kijutott a szőlőhegyek közül, és a Nyárliget-Namény országúton halad Napkor felé. Lántalpai árkot vágnak benne.

A parancsnok utat lát. De nem ezt. Hanem azt a másikat, amelyik Goricsát köti össze Vicsugával. Targonovka, a hadnagy szülő- és lakhelye Goricsához esik egészen közel. Szmirnov a kerületi pártközpontból tart hazafelé. Lóháton. Szeptember eleje van. Köröskörül, mint gyermekek tetűirtás céljából leborotvált koponyája, természetől megfosztott rozsföldek. A távolban, száraz port fölkkavarva, varjak verekednek a kipergett gabonaszemekben. „Vagy tán fekete ruhás öregasszonyok? Még az is lehet. Olyan idők járnak.” Nem tudja tisztán kivenni Szmirnov. Viszont egyre tisztábban látja azt a hosszú szekérsort, mely az út jobb oldalát foglalja el. Egyre nőnek a szekerek, tehát a sor nem halad. Elernyed térdének, karjának szorítása, amire úgy reagál a ló, hogy ügetésből átvált lépégetésbe. Így is hamar megérkeznek. Az első koci egy tarantászból átalakított terményszállító alkotmány. Igavonó nincs előtte. A raktere üres. Vagyis termény nincs benne. Mert más igen. Egy paraszt. Átlótt fejjel. A következő kocsinak a hajtója a bakon nyúlik el. A harmadiké úgyszintén. A negyediké leesett az árokba, és golyó által kitágított szemüvegeivel bámul a világba. Magányos, ló nélküli kocsik és kivégzett parasztok végtelen sora. Szmirnov tudja, mi történt. Hónapok óta másról sincs szó a pártgyűléseken, mint hogy két dolog akadályozza a kolhozok felvirágoztatását: az igaerő hiánya és a közös gazdálkodásba belépni nem akaró, terményrejtegető, feketéző kulákok. „Tehát az NKVD két legyet ütött egy csapással!” – összegzi magában a történeteket, és önkéntelenül vigasztalni, simogatni kezdi lovát. Szekerek és hullák, szekerek és hullák. Soha nem akar véget érni ez a megkövült menet.

És akkor felágaskodik alatta a ló. Büntetően megcsapkodja, majd leugrik róla, és kiköti egy saroglyához. Az állat riadalmát az út közepén fekvő emberi test okozta. A szerencsétlennek hiányzik a halántéka. Mégis él. Feszíti az izmait, vánszorogni akar. Szmirnov felismeri. A nagyapja az.

– Vízet, vízet! – hörgi az öreg.
– Bocsáss meg, papó! – mondja Szmirnov, mikor végre legyőzi megrendülését, és egyúttal elveti értelmetlen tervét, hogy mentőt hívjon.
– Vízet, vízet!
– Bocsáss meg nekünk!
– Vízet, vízet!

Nagyapja az árokba akart elérni. De most nincs ott víz. És Szmirnov kulacsa is üres. „Az a lány is, az is vizet akart!” – döbbsen rá a szőlőhegyeket elhagyva a kapitány. „Azért kúszott a kút felé...” Szmirnovék nemrég végezték ki a napkori csősz meg a családját, mivel fegyvert (csőszpisztolyt) találtak náluk. Csináltak már ilyet korábban is, és még fognak is bizonyára. De az a vértől áztatott, kétségbeesett kúszó lány látványa...

A kormányos jelenti, hogy beértek a faluba, kérdi, merre tovább.

A hadnagy egy nagyobb épületen meglátja a magyar zászlót, oda vezényeli a járművet.

A kormányos merész sebességgel halad a községhez. Rézsútosan, alig pár centire állnak meg. A lövegtorony elfordul, ami azt jelenthetné, hogy az ágyúval felnyársalják az épületet, de nincs robaj vagy üvegcsörgés. Mert az ágyúcső egy nyitva hagyott szárnyas ablakon hatolt be.

Varga István az íróasztalára dőlve alszik. Rossz szokás. És az is, hogy álmában újra átéli a nappali történeteket. Nem sok jó érte Napkoron, mióta visszaérkezett. (Augusztusban le kellett lépnie Nyárligetről, amikor átmenetileg betiltották a pártot.) A mindenáron való kitartást nincs már meg sem a honvédekben, sem a civilekben. A vörösöket utálják meg rettegnek tőlük, de Hitler meg örültnek tartják, és gúnyolódnak a csodafegyver ígéretén. A németek harcolnak becsülettel, de enerváltak, mintha ők sem bíznának már a győzelemben. Pedig különben jaj nekik. Meg a magyaroknak. Meg az egész civilizált világ. Mert ha a jenki zsidókkal szövetséget köt a vörös zsidók, akkor rabszolgává tesznek mindenkit. Varga tavasszal a párt propagálásán kívül még a zsidórejtegetők leleplezését is feladatul kapta. Ötszáz fő hiányzott a nyárligeti bevagonírozáskor. Nyilván vannak ezek között Pestre menekültek, de alighanem itt, a járásban elrejtőzők is. A deportálás után a helyiek feltörték az elhagyott zsidóházakat, és széjjelhordták, amit lehetett. Táncoltak örömeikben. (Meg veszekedtek, verekedtek is a zsákmányon.) Most meg aggódalmaskodnak, hogy lesz nemulass a tolvajoknak, ha az oroszok bejövetelekor visszajönnek meg előbújnak a zsidók. Józan emberi számítás szerint tehát a lakosságnak segítenie kéne Varga Istvánt, de azok inkább hátat fordítanak neki, elmennek, ha rejtegetők felől tudakozódik. Ki érti ezt?! És a németekre sem támaszkodhat. Őszintén szólva, a németek lenéznek a nyilasokat. Ha valamit akarnak, nem velük, hanem a vármegye meg a községek régi vezetésével egyezkednek. Pedig például a napkori bíró, Bollman Berci nyíltan hangoztatta, hogy ő sem Szálasi bandáját, sem a németeket nem fogja elismerni. Az első, mert az alkotmány ellen vannak, a másikat meg azért, mert idegen megszállók, még ha szövetséges megszállók is. Viszont adott Varga Istvánnak egy szobát a község házában. Tehát Bollman, ha végre megalakul, mégis elfogadná Szálasi nemzetmentő kormányt? Egyelőre a németek meg Berci is leginkább csak akkor támaszkodnak Vargára, ha valami fölöttébb kellemtelen feladatot kell végrehajtani: fuvarra rendelni be a parasztot vagy lovat, gabonát rekvirálni. Na, ezeket rá bízzák! Csoda, ha nem kedveli a nép?

És itt van még szerelme, Lechler Manyi. Vele úgy van, ahogy volt: sehogy. Általában lerázza Janit, ha beszélni szeretne vele. Tegnapelőtt hivatalos ügyet volt benn intézni a nő, akkor sikerült leültetnie. Nem volt benne köszönet. Azzal próbálta maga mellé állítani, hogy a Volksbund meg a nyilasok egymás szövetségesei, nekik össze kell tartaniuk. Erre Manyi kikelt magából:

– Miféle Volksbund? Itt olyan nem lesz! Itt rendes sváb magyarok laknak, Petőfi népe. És még a plébános úr is megmondta: a volksbundisták meg a nyilasok nem komoly emberek!

Pista nem érti Manyit. És nem érti a hadi helyzetet sem. Hatalmas légi csatákat vívnak egymással a Messerschmittek meg a Sturmovikok, s közben az orosz teherszállítók gond nélkül átrepülnek az országot, hogy Titónak fegyvert dobjanak le. Az amerikai Liberátorok meg Olaszországból eljöhettek ide a nyárligeti pályaudvart bombázni.

A front állandóan változik, a honvédek meg a németek elhagynak egy községet, aztán visszamennek. Ki tudja, mi lesz.

Varga István kinyitja, megdörzsöli szemét. Reggel van már bőven, a napfény behatol a szobájába. És még valami: egy vastag ágyúcső.

Szmirnov kiszáll a lövegtoronyból, és az ablak elé ugrik. Varga István feláll a székről, és az ablak másik oldalához áll. Egymást bámulják. A hadnagy megüti dobtáras géppisztolyát. A miheztartás végett.

– Igyi (gyere)! – kiáltja neki, és tesz egy félkört a kezével.

A magyar bólint, hogy érti. Zakóját nem veszi fel, nehogy meglássák rajta a nyilaskezes karszalagot. Ingben megy a kijárat felé. Átfut a fején, mi várhat rá. Az épületből kilépve az oroszokkal ellentétes irányba kezd el rohanni. Hall géppuskaropogást, kiáltást. Nyilván neki szól. Átugrik kerítéseken, belerúg acsargó korcsokba, kanálisokban derékgig merül, és rohan, és rohan. Oros, aztán Kálló, aztán Nyírjes felé. Nyárliget határában dől el a kimerültségtől. Egy orosz járőr észreveszi. Lecibálja kezéről a karóráját, és int neki, hogy feltartott kézzel induljon. Gépfegyverét kibiztosítva követi. Közben a frissen zsákmányolt órát nézegeti. Tetszik neki. Énekelni kezd. A dal arról szól, milyen szépen röpöködnék a Bajkál-tó fölött a sirályok. Varga István ezt persze nem érti. Egy rögtönzött hadifogoly-gyűjtőhelyre érkeznek.

3.

Izmajlov őrmester nagy gondban van.

Egyrészt levelet kapott otthonról, melyben anyja megírta, hogy öccsének menyasszonya megunta a várakozást, és hozzámement egy sérülés miatt leszázalékolt, de a belügytől jó fizetés húzó férfihoz. Izmajlov fél, ha a Baltikumban hadakozó Misa megtudja a nő árulását, képes lesz maga ellen fordulni. Vagy megzavarodik a fájdalomtól, és elveszti éberségét. Ami a fronton éppúgy öngyilkosság.

Másrészt nem tudta összeszedni délre a lágertranszporthoz szükséges létszámot. Negyven főt rendelt Kazacsev őrnagy, és ő csak huszonnyolccal tud szolgálni. Az is igaz, nem könnyű Nyárligeten emberekre vadászni. A város bevételeivel járó nagy ágyúzás és lövöldözés után a helyiek először rettegve, de a természetes kíváncsiságtól hajtva előbújtak a rejtékhelyekről. Aztán mikor híre ment, hogy mi az a málenkij robot, megint visszabújtak. Van, ahol fegyverrel várják az orosz járőrt. Persze a felszabadítók megtorolnak minden ellenállást, de ez a lényegen nem változtat. A helyiek azt is tudják már, hogy a nőket, a gyerekeket és az ötven éven felülieket nem viszik. Persze az ötven év az csak nagyjából van. De nem lehet mégsem öregeket vinni, mert ha nem bírják ki a lágerig, a begyűjtőkön is csattanhat az ostor.

Izmajlov tiszteleg századparancsnokának, aki éppen telefonhívást kap. Mikor végez, megkínálja alárendeltjét dohánnyal, és elújságolja, hogy kinevezték Nyárliget városparancsnokának.

– Erőt és egészséget kívánok hozzá, őrnagy elvtárs! – gratulál az őrmester. Aztán, halkabban, elmondja, hogy nincs még meg a negyven fő. Tizenkettő hiányzik.

Kzacsev hosszú káromkodásba kezd, melybe belekever Istent, ördögöt, fasisztát, kurvát és baglyot, de csak úgy megszokásból, különösebb indulat nélkül, majd Izmajlov felé fordul:

– Mit csináljak magával? Maga a legjobb tiszthelyettesem, nem gondoltam volna, hogy most gyengül el. Állítsam haditörvényszék elé, vagy csak nyomjak magára egy plusz szolgálatot?

Az ablaknál állnak. Fújják a füstöt. Német gyártmány. Török importból. Nagy kincs. Bár a fritzek trükköznek, kivonuláskor el-eldobnak ciános dohánnyal töltött dóznikat.

Kinn munkásruhába öltözött emberek várakoznak.

– Kérdezhetek, őrnagy elvtárs?

A körmöm alatt

Ez a nappal és éj csak váltófürdő a mezőnek. Hogy ne vesszen kárba, összeszűkülnek tőle az erek, s a pára egyre rugalmasabb tömlőkben kering körülöttem.

Elbotlottam egy földből kitépett visszerben. Félve lestem bele, a száddal voltam így utoljára. Nem tudhattam mi tör elő belőle.

Ammónia szivárgott. A halálnak van ilyen hűgyszaga. Gyorsan beledugtam az ujjamat. Éreztem, ahogy a körmöm alá rakódik az elmúlás.

Körülnéztem, de senki sem segíthetett, a rét pedig akkora lett hirtelen, mint egy végtelen franciaágy, s amit a csőben láttam, azzal úgy fekszem azóta, hogy még véletlen se érijünk egymáshoz a hideg takaró alatt.

A félhomályban alig

Valami visszafordíthatatlan ül a sarokban. A félhomályban alig látszik bármi, inkább csak a tejszag, s a felvert hab röpke tartása, meg a liftnélküli

toronyház kapzsi lihegése. Ül. Amit elvett, tétova kezeiben úgy reszket, mint az ötvenéves éjszakás nővér, a buszmegállóban, akit egyetlen orvos

sem vett valamiért nőül. Szárazon és kihűlten. Ránő testére, de a dráma néma, vértelen. Majd ennek a tövére

is húz egy gyűrűt. Gumiból. Elszorítja, az lassan hal el, és észrevétlen esik le róla, akár a kecskéről a herék.

Hidas

A tegnapi vihar maradékait méregetem.
Az oroszlánfejű Nap rám vadászik, mióta csak
előmerészkedett az akácfák takarásából.

Leszakadt telefonvezetékek között lépkedek.
Áramként ráznak a földre ömlött beszélgetések
torzói. Kiáznak közülük a töltelékszavak.

A miénk is ott tisztult le egyetlen kis mondattá. Ezt hajtom
be húsomba, mint egy csavart. Halkan roppan csontom,
ahogy megszakítom magamban a menetet.

A híd, az nem tető. Ezt mondtad. Tényleg nem. Ám
kettőnk közül én láttam, amint a reggeli ragadozó
fényjátékfilmet vetít átjárónk zsalucsíkos betonvashasára.

Felmentem a zöldre festett korlát elé, amire ismeretlenek
narancsszín azonosító táblát szereltek. Fekete kód rejti rajta
történetem:

Nincs hazám, nincs házam, *te* otthon, *én* meg engedek a
hőségnek, s mielőtt a víz megcsípi bőrömet, bevallom,
megint erősebb volt nálam a mondatod.

■ **Juhász Róbert:** 1980-ban született Zalaszentgróton, német nyelv és irodalomtanár, művei eddig a HÉVÍZ, Helikon, Székelyföld hasábjain jelentek meg. Szerinte minden költő sérült lélek. Neki a térdé és a válla fáj.

ITT HAGYOTT

[Inga IwasioŃ, *Umarł mi. Notatnik żałoby*, Wydawnictwo Czarne, 2013.]

Gyásznotesz

Gála

Azt a telefont a hotelszobában vettem fel. Hőség volt, vihart jósoltak, amely nem sokkal azután egy pillanatra megbénította a várost. Az extrém hőségnek időnként valami váratlan vet véget, amit az egész nap sugárzó tévécsatornák kimerítően tárgyalnak, miközben máshol mérsékelt állapotok uralkodnak. Még az eső előtt a pályaudvarra értem, útközben a szemem sarkából észleltem a Polskie Linie Oceaniczne¹ épületét, amelyben valamikor jártam. Valóban, már legalább tíz éve évtizedekben jegyzem az emlékeimet, a fekete lyukak árnyékát azonban, ahol a konkrét képeket kellene találnom, rövid ideje figyelem. Vajon vásároltam vonatjegyet az Orbisban?² Foglaltam-e helyet a svédországi kompra? Látogatóban voltam valakinél a központi irodában és csupán útközben vettem egy pillantást a kassza előtt álló sorra, elégedetten, hogy nekem semmire sincs onnan szükségem?

A pályaudvart csak a felújítás után, a 2012-es EB előtti utolsó pillanatban helyezték újra használatba; a PLO épülete teljesen elmerült az egykori, megsűrűült fényűzésben. Valami valahol valamikor volt. Máskor ámulatba ejtett volna az átépítés igyekezete és az idő nyomai. Ezúttal, azon a napon, azokhoz váltottam jegyet, akik ezalatt bénultan heverték, miután a szombati órák kilenc és tizenegy között tele voltak bizonytalansággal, rémülettel, cselekvéssel, telefonokkal, a többiek értesítésével, és a fellépés szervezésével annak, aki már semmit sem tehet, de mégsem mindegy, hogyan bukik el. Szerencsére döntéseket kellett hozniuk: kit kell értesíteni, mit kell megrendelni, melyik szobában kell leülni. Minden egyébbel, akarva-akaratlanul, rám vártak. Mindenekelőtt az utolsó pillanatok beszámolójával és a kétségbeeséssel. A beszámoló és a kétségbeesés a következő hónapok során újabb szakaszokba lép majd, de a legfigyelmesebb hallgató én magam maradok. Beleegyezek, vállalom a szerepet. Egyke vagyok, ki másnak mesélhetne anya a veszteségünkről? Ki másnak kellene szenvednie a veszteség elviselhetetlensége miatt – szenvedni tőle, benne,

1 Lengyel Hajózási Útvonalak (PLO), 1951-ben alapított állami hajózási vállalat.

2 Lengyel utazási iroda, amelyet 1920-ban alapítottak Lembergben.

és párhuzamosan, magamért? Vagyis mindenekelőtt – érte, mert hiszen ha meghalt, még inkább magamban kell őt hordoznom. Egyelőre nehéz családi fotókat nézegetni, fáj a rajtuk rögzített élet, bár amikor a lencse kacsint, nem a tragédiának pózolunk, inkább a lágy érzéseknek, a hencegésnek, a nevetésnek, a tréfának, az ünnepnek és a mindennapiságnak.

Fél lábon állok a tóban, vízililiom koszorúval díszítve. Apára mosolygok. Magamhoz ölelem a mackómat a Krupówkin.³ Apára mosolygok. Megigazítom a térdzoknimat a Wały Chrobrego háttérében.⁴ Apára mosolygok. Felpróbálom a kínai népviseletet az óvodai bálra. Apára mosolygok. Aláírom a házasságlevelet. Apára mosolygok. Elhagyom a kórházat a gyermekkel a karomban. Apára mosolygok. Másnaposságomat gyógyítom Szenteste. Apára mosolygok. Ezen kívül több nehezen megfejtendő póz és szituáció. Lesz még szó fényképekről, ha mi, e történet érintettjei, kézbe bírjuk őket venni.

Nem tudom, hogy jól csinálom-e. Nem szeretem az öntematikus beszúrásokat, az a benyomásom, hogy helyettesítik az elbeszélést, s ha jön a holtpont, mellébeszélnek, kitöltik az űrt. Polonisztikai tanulmányaim idejében kötelezőnek számítottak, jelenlétük a szöveg magas fokáról tanúskodott. Az öntematizálás automatikusan irodalmit jelentett. Magát a történetet kevesebbre értékeltük a felszínen hagyott varratoknál. Különös divat: bunda, szvetter, prózaszöveg felszínen hagyott fércel, huroköltséssel. Az önéletrajzra nem állok készen, de ezúttal nem tethetem, hogy az írás folyamata el van tőlem választva. Nem tudom, hogy jól csinálom-e, mert nem hiszek a terápiában, semmilyen terápiában a tabletákon és az önkontrollon kívül, így ezt az írást sem tudom gyógyírként kezelni.

A forró, világos júniusi reggelen a kacagásról írtam. A szöveg majdnem készen volt, jobban mondva máskor majdnem késznek nyilvánítottam volna, következő este kijavítottam volna néhány bekezdést és vesszőket szúrtam volna be. Most egyből elküldtem a szerkesztőségnek, nyers állapotban, szorgoskodást mímelve a sokkban. Mielőtt odaér – kitisztítani a terepet. Elküldeni, értesíteni a fesztiválszervezőket, hogy elutazom, bepakolni a bőröndöt. A letaglózottnak egy helyben kellene maradnia, kiáltania, mozdulatlanra dermednie, megtagadnia a táplálékbevitelt. Valakinek érte kellene jönni, foglalkozni az e-mailekkel, értesítésekkel és a bőrönddel. Önállóság, önellátás. Szükségyszerűségek. Annyira sajnálom magam, amikor erre gondolok. A szöveg elküldésére, a szervezők értesítésére, a bőrönd bepakolására, a jegyvásárlásra, a kulcs visszaadására, a taxi rendelésére. A fényképen én, bőrönddel. Az Iphone-om üres képernyőjére mosolygok. Miért nem hagyom soha, hogy összeomljon a világ?

Füledt idő volt. Kilátás a Gdynia Hotel kilencedik emeletéről, a legszebb tengerre nyíló kilátás Lengyelországban. Egy óra múlva kezdődik a Gdynia Irodalmi Díj gálájának a próbája. A távol lévő szerző és a kiadó nevében kellett volna fellépnem rajta. Reggeltől sajnáltam a közvetítés kötelezettségeivel járó hézagot a szép napon, a „gála próbája” kifejezés gúnyolódásnak hatott, be akartam fejezni a kacagásról szóló szöveget, és lemenni a strandra.

Flancos blúzt és új cipőt venni a gálára. Idegesített a váratlan esti próba, a szakadás a szép napon. A káoszt nem tűrő műsorsugárzás próbája. A spontán reakciók beállítása, amikor jobb szeretnék a homokban feküdni, a tükör előtt állni, friss levegőt szívni, beülni egy kávéra, figyelni a bizonyítványuk átvétele után borozó diákokat. A katasztrófafilmek első húsz perce pontosan ilyen részletekből tevődik össze. Valaki fodrászhoz megy, valaki odaégeti a rántottát, valaki sétálni viszi a kutyát, valaki valami apróság miatt mérgelődik. Eközben természetesen valaki másnak komoly nézeteltérése támad egy harmadikkal, ami a film utolsó húsz percében simul el.

Mindig így van: az igazi szakadást egy váratlan – általában telefonos – hír okozza. A történeteknek különböző szekvenciája lehet. A hős balesetről, kihívott mentőkről, diagnózisról értesül. Bizakodóan veszem fel a telefont, valami banálisra számítva. Például a visszaút időpontjának megerősítésére, a kérdések: „Mit csinálsz?”, „Szép az idő?”. Figyelmeztetően: „A hotelben vagy? Ülsz?”, helytelen irányban gondolkodom és félek. Akkor elhangzik ez a mondat: „Apa nem él”.

3 Zakopane turisták által kedvelt sétálóutcaja.

4 Az Odera folyó mentén húzódó, kb. 500 méter hosszú panorámaterasz Szczecinben.

Ebbe a mondatba kapaszkodom, mintha lenne mögöttes tartalma, mintha megtoldva érvényteleníteni lehetne, visszavonni, megpuhítani. Az én mondataim: „Hogyhogy?“, „Lehetetlen“, „Nem, nem“, „Mi az, hogy meghalt?“ üres fecsegések, kegyelmi kérvények. Nem akarom ezt a szakadást ezen a szép napon, kötelességeim vannak. Rögtön arra gondolok, mennyire jól sikerült az elmúlt négy nap. Felértékelődik minden egyes perc, amelyre másképp nem fordítottam volna figyelmet. Sétány, nap, véletlen találkozások a fesztivál más résztvevőivel, hosszú reggelik. Magány és emberekkel levés, megfelelő arányokban mérve. Uralkodás a valóság fölött. A világ egyenletessége, amely valami puhával ölel körbe, gigantikus tiramisu-val etet, bőkezű. Különlegesen jó napok, még nem szabadság, hanem a kánikula közepe. Végre. Végre kapok valamit az élettől.

Nem akarom ezt a szakadást. Félek megszakítani a beszélgetést. Amíg tart, talán valami megváltozik, meg nem történtté válik. Tudom, hogy a szétkapcsolás után a laptopomat látom majd a befejezetlen cikkel, a rendtelenséget a bőrönd mellett, megérzem a vonatút hatórányi távolságát, az elválasztottságot az ottaniaktól, akik megdermedtek a hirtelen megüresedett lakásban, egy pillanattal azután, hogy apa testét idegenek kivitték a lifthez.

Mert az apám éppen most vált testté. Amit ki kell vinni.

Az első pillanatban arra gondoltam, hogy valami történt a menyemmel. Előző este felhívott a fiam. A kórházból eljövőben, a kórház előtt. A varsói éjszakai járatokról kérdezett. Tudta, hogy nem tudhatom. Egyik városban sem ismerem a menetrendet, a fővárosban még annyira se. Az ürügyek arra szolgálnak, hogy elfedjék az ilyen beszélgetések okát és célját. A valakire való támaszkodásról van szó. A feleségének vakbélgyulladásra volt. Bevitte a sebészetre. Este jött el, nem volt értelme a kórházi folyosón ülni. Úgy döntött, majd reggel tér vissza a szükséges dolgokkal. Hirtelen annak a városnak az utcáján találta magát, amelyet választott, de amely kifürkészhetetlen folyamatokat tartogatott számára, még ha autóbuszvonalakat is; állt a kórház előtt teljesen egyedül, célba vette a lakást, amely a kezdetektől a kettejüké volt. Meg kellett ijednie, holott nem ijedős.

Nem szeretek a köldökszinór elvágásáról fecsegni. Azt akarom, hogy az ilyen pillanatokban a fiaim fel tudjanak hívni és fel is hívjanak. Persze nem úgy. Nem kívánok nekik ilyen pillanatokot, szívesen kibélelném az életüket valami puhával. De hadd hívjanak.

A kérdés – „A hotelben vagy?“ – még sokáig visszhangzott az éjszakában. Képtelen voltam arra, hogy gondolatban értelmes választ találjak, a rémület és az öröm között vergődtem, mert egyaránt lehetett valami rosszra és nagyon jóra számítani. Kellott, hogy legyen kapcsolat az éjszakai és a délutáni telefon között, egy napba nem fér bele két olyan esemény, amely meggörbíti a téridőt. Képtelen voltam más irányban gondolkodni, és áttekinteni a további lehetőségeket. Egyáltalán, képtelen voltam az előérzetek e ködrétegében bármiféle rendet teremteni, amikor elhangzott a mondat: „Apa nem él“. Próbáltam ezért e mondatot feltartóztatni a levegőben, jobban mondva – az összeköttetésben. Pont, csattanó és visszavonhatatlanság nélkül. Természetesen hiába, mert az ottaniaknak, a helyszínen, nyugtot kellett hagyni. Nem volt idejük, hogy felvilágosítsanak a távolról nem látható dolgok állásáról. Megrémültem attól, hogy mi lesz, mikor visszanyerem az érzékelésemet, így elkezdtem e-maileket írni, sms-eket küldeni, telefonálni. Utána lementem a forró utcára, ki a vakító napra, a pályaudvar irányába mentem, hogy jegyet váltsak vissza, egészen pontosan arra a helyre, amelyet még nem ismertem, bár másfél évvel ezelőtt halt meg a nagymamám. Tíz évvel ezelőtt a nagynéni, tizenegynéhány évvel ezelőtt pedig a nagyszülők anyai ágról. Időközben néhány barát, ismerős, szomszéd. Valaki, aki hozzám ért, aki számára úgy tűnt, szeret engem. Kiszámolni sem tudom, ki mikor.

Anyá azt mondja, az ilyen halál jobban megérint bennünket, ha idősebbek vagyunk, mert több időnk volt arra, hogy megszokjuk az életet a szeretteinkkel. A gondolat a szülők, a nagyszülők és a szeretteink halálára vonatkozik. Nem tudom, hogy igaz-e. A gyermekek halála esetében a dolog nem egyértelmű. Gyerekkorú gyerekek és felnőtt gyerekek. Túlélni a saját gyermekünket, ahogy mondják, torkon akadt hanggal, elfordított fejjel, visszatartott lélegzettel. Minél fiatalabb, annál tovább tart ez a bizonyos „túlélés“, minél idősebb, annál több a fájó emlék. Minél fiatalabb, annál több erőnk érzünk, hogy felrójuk a sorsnak az igazságtalanságot. Minél idősebb, annál könnyebb nekünk, idősebbeknek, a saját, agyonhajszolt életünket adni érte. Kár, hogy nincs kivel nyélbe ütni az üzletet.

Sok függ a szeretettől. Szerintem minden a szeretettől függ.

A pályaudvarról visszafelé... hová tértem vissza? Nem volt visszaút. A hotelszoba a régmúltba merült, a három órával ezelőtti ártatlan korba, amelyet a kibérelt helyszínnek, az irodalomról való beszélgetések egyszerű öröme töltött ki, legyen szó a legdrámaibb és élet-rajzilag legmegbízhatóbb, vagy akár poszttraumatikus irodalomról, amit azonban mindig papírra, és mindig *ex post* írnak.

E szobában az évek során különböző dolgoknak kellett történnie, betonházakból menekültek ide, hogy szabadon szerelmeskedjenek,⁵ ha valaki megengedhette magának ezt az extravaganciát. Ezen kívül unalmas vendégeket fogadott, unalmas delegációkból. Hányan kaptak halálhírt benne? Talán valaki a fal túloldalán, talán valaki ugyanezen az emeleten? A vendégek közül – eufemisztikusan szólva – ki távozott? Mert szó szerint: mindenki. Egy-két éjszaka után fogjuk a bőröndjeinket.

Tehát útban a hotel, a fojtogató szoba felé, amelyben a következő két órát kellett kibekkelnem, összefutottam M.T-vel. Mosolyogva jött felém. Mondtam neki, ily módon elszigetelődve az utcától, e naptól, az utóbbi négy naptól, az estétől, ami várt rá, és ami mindenki másra várt, „meghalt az apám”. Képes volt a mosolyát komolyra fordítani, nem tűnt olyasvalakinek, aki önkéntelen intimitásokra hegyezi a fülét. Szorosan megölelt és megkérdezte, akarok-e segítséget. Nem emlékszem a megfogalmazásra: kell-e, szükségem van-e, elkísérjen-e valahova. Úgy értettem, „akarok-e”. Persze, hogy akarok. Mind egyikünk akarna. Csak azt nem tudni sajnos, hogy lehetne segíteni, mit lehetne tenni. Egy pillanatra elképzeltem, hogy ő vagy valaki más elkísér a pályaudvarra, segít vinni a bőröndöt, vesz nekem vizet. Még egyszer megölel. Lemondom a részvételemet a gálán. Lemondom a gálát. Idő előtt befejezik az EB-t. Egyáltalán nem kell mennem soha, sehova, mindent megdermeszt a fagy. Az utcát, az öblöt, az erdőt, a vasúti síneket. A fagyra hőség jön. Lebeszél a tanácsalanságomról, meggyőz róla, hogy kibírom. Elutazom a helyszínre, csatlakozom apám apám testévé történő átváltozásához, megyek a koporsó után, és megszűnik végre a fájdalom, elfelejtem, élni kell tovább. Nagy a kísértés. Nem akarok, nem akartam segítséget.

Erre az erős, kitarzott ölelésre a Świętojańska közepén, fél órával a katasztrofális vihar előtt, a gála próbája után, mindig emlékezni fogok. Sokan nyilvánítottak részvétet, szorítottak kezet, vettek a vállukra, sírtak velem. Voltak nekrológok, virágok, jelenlét. A temetésre rengetegen jöttek el. Mellém álltak a veszteségben, bár sokan közülük soha életükben nem látták az apámat. Ott sem láthatták őt, a Központi Temetőben. Helyesbíték, láthatták, az urnára támasztott fotón. A nagyon jól sikerült, bár kicsit életlen fotón. A gesztusra a gdyniai utcáról nem azért emlékszem, mert az első volt, hanem azért, mert, mondhatnám, a félárva szerepében hívott életre. Spontán volt, erős, azonnal végrehajtott, miután befejeztem a mondatot. A merev test egy pillanatra ellágyult. Utána, ahogy mentem, kicsit imbolyogva, láttam még, ahogy M.T. a kolléganőinek meséli angolul a pantomimjátékunk okait. A gesztusokat fordítja angolra. Elmagyarázza, micsoda dráma keresztezte az útjukat a séta során. Egy pillanatra komollyá meredtek, én magam sem csinálhattam volna jobban valaki halálakor, és nem tudtam volna, biztos, hogy nem tudtam volna jobban kifejezni az együttérzésemet. M.T. és a két külföldi kolléganő először láttak elárvultan.

Az első napokban, hetekben, sőt az első három hónapban, ha valakivel ritkán találkoztunk, az emberek úgy érzik, muszáj rákérdezniük a gyászra. És hogy tartjuk magunkat. Nem mindenki. Egyesek úgy tartják, nem illik. Ezen kívül a felnőtteknek kötelessége megbirkózni a szomorúsággal, és nem mások arcába mászni ezzel a tragikus, depresszív hangulattal. Ez a kötelesség okvetlenül vonatkozik azokra, akiket erőseknek tartunk. A sikereket halmozókra. A normálisakra. Azokra, akik nem keresik minden szituációban a felmentést. Azokra, akik kiteljesedtek. Azok mentesek tőle, akik állandó, látható válságban vannak. A szálnalmat keltők. Az érzelmileg megbillentek. Akik az elhúzódo végét jár-

5 Utalás Martyna Jakubowicz 1984-es dalának soraira: „a betonházakban / nincsen szabad szerelem, / házastársi kapcsolatok vannak és erkölcstelen aktusok / itt nálunk Casanova nem vendégeskedik”.

ják. Nekik lassú kigyógyulni az idegösszeroppanásból, ezért az érzéseik akár fél évig, évig is türelmes kérdések tárgyai lesznek. Mit lehet tenni, ők már csak ilyenek, segíteni kell nekik. Nehogy az ő nekrológjuk következzen a sorban. Nem mindenki részesül egyenlő arányban a társadalmi gyászból. E tényt természetesként kell kezelni. Ha megengedhetnénk magunknak és másoknak a sírást, szünet nélkül a koporsók mellett itatnánk az egeret, mert mindig valakinek a valakije. Pascali ájtatosság, felnőttkorban már nem szabad kimutatni. Így is mentális temetőnkben élünk, örömhíányban szenvedünk, képtelenek vagyunk nevetni, a vértanúságban hiszünk, kishitűek vagyunk és kicsit túlonat komolyak. Így hát jobb távol tartani a gyászolókat, engedményeket téve a szélsőséges, újabb halállal fenyegető esetekben, vagyis akkor, ha valaki a szemünk láttára süllyed el a jeges mélyben. Az itt maradtak, *sorry*, láthatóan megmenekültek, végtére mindannyian halandók vagyunk, így hát nem fogunk végeláthatatlanul erről a szégyenteljes gyengeségről fecsegni, amilyen az utolsó lélegzet, a halál utáni merevedés, a széthullás és végül a bomlás. Nem fogunk a temető felé vánszorogni, szétszórni a hamvakat a kávéházakban, szünet nélkül emlékezni a lakásokban. Valamikor több szféra volt, ma csak magán van meg nyilvános, magam is sokat írtam erről. Úgyhogy ha már így van, ügyeljünk az érzelmi biztonság alapelveire házon kívül. Bőgj otthon, ne erőszakold rá magad másokra. Röviden, továbbra is szívesen hagynám, hogy minden barátságos szembejövő megöleljen, mert továbbra sem tudok szabadulni a halál által rám mért letaglózottságtól, habár a biztosított időszaknak vége, és semmilyen egészségpénztár nem jogosít betegszabadságra.

A gyász viselésének megvolt az a pozitív hatása, hogy tiszteletet ébresztett, kiemelt a tömegből. A gyászolóval szemben nem követünk el disznóságokat, legalábbis elméletileg. A gyászruhának, a fekete fátyolnak, a gyászszalagnak megfelel a mondás: „elmerül a bánatban”. Ha elmerül, nem számíthatunk tőle sétákra a felszínen, s arra sem, hogy részt vegyen a mindennapi csetepatékban. Múlt időben írok a gyászviseletről, halott hagyományként, bár még sokan művelik. Ami engem illet, nem tudom elképzelni. A temetésre vettem egy fekete szoknyát, amelyet egész szünidő alatt viseltem, de nem különbözött azoktól a ruhadaraboktól, amelyeket szeretek. Igazából vettem egy fekete melltartót, fekete fehérneműt és fekete harisnyát is. Már július 5-étől elkezdtek kifakulni. Egész szünidő alatt minden reggel megnéztem magam a tükörben, arra gondolva, hogy apa nem felejtene el megdicsérni ezt a szoknyát, igaz, kicsit aggódna a színe miatt. Könnyű lenne meggyőzni, hogy ez a divat, hogy az anyag szürkébe játszik, könnyed árnyalat, nyáriás sötétszürke.

Ezen kívül vétkeztem a gyászban. Nagymama halála után intézeti ülést vezettem, és elmentem egy konferenciára a diákokkal. Apa halála után nem mulasztottam el aláírni a dokumentumokat, elmentem és leadtam a szavazatomat egy doktori eljárásban, a határozatképesség miatt. Vígjátékokat néztem. Erotikus irodalmat olvastam. Nyaralni is voltam a Kanári-szigeteken és Görögországban. Istenem, jártam kiküldetésben Greifswaldban és Rómában, látogatást tettem a balti államokban. Az utóbbi két évben sokat utaztam, az utóbbi négy hónapban folyamatosan úton vagyok. Csodálom a látványt, valóra váltom a tudósítók jóslatait Európa népeinek motorizációs szokásairól, leszólom a felebarátaimat, rafinált ételeket veszek magamhoz, szarkasztikus megjegyzéseket teszek politikusokra, fényképeket lövök a kávécsészém fölé. Bocsánatot kérnék ezért, ha tudnám, kitől. Talán magamtól kellene bocsánatot kérnem, megkönyörülni saját magamon. Se apám, se nagymamám nincsen. A jószág tartalékai, amelyekhez nyúlhatnék, apadnak. Ki tudja, lehet, hogy már kimerültek. Lehet, hogy már nincs miből meríteni, miközben naiv módon bemesélem magamnak, hogy van még egy adag a fagyasztóban.

Igen, egy barátnőm megkérdezte, eljőjön-e. Lassan beszélt hozzám, kíméletesen válogatva a szavakat. Elképzeltem ezt az utat, és rögtön lemondtam a csábításról. Egyedül kellett útnak indulnom. Hol fektetném le és ki mutatná be neki az összes rokont? Ezen kívül: hogyan lennék képes tartani magam, ha ott volna mellettem?

Agnieszka G. azt írta nekem, „szegénykém”. Nem olvastam tovább az e-mailt, mert nem tudtam magamon sírni. Egy nappal korábban vele és a férjével az Oliwai Erdőkben jártunk. Egyike az év felhőtlenebb és szebb napjainak. A kutyájuk elől szaladt, nem tévesztve szem elől bennünket. Délután kiállítás-megnyitón voltunk. A művésznő a szenvedésről beszélt. Az érzések megszenteltelenítéséről és annak következményeiről volt szó. Va-

laki a nézők közül csökönyösen követelte a történetekről szóló részletes beszámolót. Nem ismerte ezt az össznemzeti lengyel botrányt, a terem közepén fekvő borostyánkő töviskorona háttérbe szorult.⁶ Június 29. Oliwába menet ideges voltam, mert nem kezeltem a jegyemet. Nem szeretem a meglepetéseket, és a jegyellenőrzés valami ilyesmi lett volna. Nem tudtam, hogy a jegykezelő automaták a peron bejáratánál találhatók, gondoltam, a vonaton vannak. Minden elővigyázatosságom és aprólékosságom kárba veszett. Harminc perc nyugtalanság. A visszaúton volt érvényes jegyem. Minden percben ellenőriztem, hogy a zsebemben lapul-e, végül zsebre dugtam a kezemet és szorongattam, szemmel tartva az állomások nevét az ábrán. Nem volt más gondom, az utazásom törvényességén kívül.

A vihar megbénította Gdyniát, az utcákon patakok folytak. Álltam a hotel előtt, taxira vadászva. Ha nem jött volna, lekéssem az egyetlen vonatot. Hogy bírtam volna ki azt az éjszakát, és hogyan boldogultak volna azok ott, a helyszínen, a szülői házban, akiknek legfőbb gondjuk volt, hogy mindenképpen értem jöjjenek a pályaudvarra. Elkezdtek volna nélkülem?

2012. június 30-át írtak, átadták az irodalmi díjakat, Lengyelország területén mintegy 200 milliméter csapadék esett, senki sem észlelt semmi különlegeset. ■ ■ ■

Fordította Danyi Gábor

■ **Inga Iwasiów** (1963): lengyel irodalomtörténész, kritikus, esszéista, író. Irodalomtörténeti munkáiban elsősorban a 20. századi és a kortárs lengyel irodalmat vizsgálja a feminista kritika kontextusában. Legismertebb szépirodalmi könyve a 2008-ban Nike-díjra jelölt *Bambino*, amely négy figura sorsán keresztül mesél Szczecin háború utáni évtizedeiről, beleértve a sztálini időszakot, az olvadást és 1968-at. Az *Umarl mi. Notatnik żaloby* [Itt hagyott. Gyásznaplós] című könyve az apa halála okozta trauma feldolgozása. A nagy fegyelemmel megírt, helyenként töredezett és elliptikus nyelvű esszé pontosan nyomon követi a gyászmunka fázisait, egyaránt magában foglalva a hullámzó érzések és lelki állapotok, az apa alakjával kapcsolatos emlékek precíz számbavételét – rámutatva az emlékek fehér foltjaira, a reprezentáció kérdőjeleire és az elbeszélhetőség nehézségeire is.

Danyi Gábor: irodalomtörténész, fordító. 1984-ben született Veszprémben. Egyetemi diplomáit az ELTE Bölcsészkarának magyar nyelv és irodalom, valamint összehasonlító irodalomtudomány szakán szerezte. Doktori disszertációjának témája a Kádár-korszak kulturális ellenállása, különös tekintettel a szamizdat irodalom történetére. Tanulmányai magyar, angol és lengyel nyelven jelentek meg. Két éve Varsóban él.

6 A szóban forgó kiállítás, amelynek a gdański Nemzeti Múzeum Kortárs Művészeti Részlege adott otthont, a „Lengyelország királynője” címet viselte. A kiállító művész Dorota Nieznalska volt, akit 2001-es Pasja [Szenvedély/Passió] című installációja miatt a vallásos érzések megsértésével vádoltak meg és fogtak perbe. A perben Nieznalskát első fokon hat hónapnyi közérdekű munkára ítélték. A művész fellebbezett, s végül a botrány kirobbanása után 8 évvel a bíróság kimondta az ártatlanságát.

Tegnap világ

Ma eszembe jutott a görög költő
két méter magas
ültünk az Európa vörös éttermében
és beszélgettünk
egyszer halálra ítélték
és reggelig virrasztva várta a kivégző osztagot
azóta sok idő telt el
most ő manolis anagnostakis
fehér szűrős erős cigarettát szív
elutasítja a tömény italokat
úgy érzem a politikának áldozta életét
majd robbanást hallottunk a járdán
és a két méter magas test
az ablaküveg felé ívelt
valaki petárdát hajított a konténerbe
meggyulladt a számítógépes papír
melyet kiselejtezték a túloldalon lévő bankból
„bevillant csak ne újra szarajevóban “
mondta
ezek a szavak olyan hamisan csengtek
rendben gondoltam
ha egyszer valaki is szembenézett a halállal
játszhat kicsit vele
fiatal voltam nem tudtam
hogyan a halál egyszerűbb annál aminek tűnik
annyira egyszerű
hogyan hamisan csengnek a róla szóló szavak

Telefoncsörgés

Állandóan csörgött a telefon,
Az ablakhoz léptem, kilestem,
Majd szempilla csúszott a szemembe.
Minden lomha, ingatag volt,
S mint minden szocreál országban,
Nem lehetett tudni, ki mit csinál.

Kivéve talán azt az aranyórás
Csempészt a hídon, aki épp
Parfümöt indult vásárolni
A nőjének, Veszpán lovagolva
egészen Isztambulig.

Alifakovac

Szarajevó északi csücskén
egy kisiú rózsákkal borítva

Bajram van, és ő, a kis kereskedő
rózsákkal borítva a temetőbe tart

Száz hatalmas rózsával borítva
mint egy sír a temetés napján

Mint egy sír a temetés napján
a kisiú mászik az Alifakovacra

Idegen

Egyszer én is egyedül indulok
a sír sötétjébe –
Alifakovacra, vagy egy másik dombra,
a városban,
amelynek minden pontját ismertem –
most azonban két, három emberen kívül
senkit sem ismerek –
és csak éjjel, egyedül
a múltból nézem
a város sötétjét,
egy idegen lakásból,
én, az idegen –
idegen én

Kiűzetés

A csetnikek kiűzték Jagomirból az
elmebetegeket a városba. Azon a
napon egyikük a karmainál fogva
hordott egy döglött verebet; a Tomislav
király utcában egy járókelőnek azt
mondta, hogy: „Amikor megérkezik
az én hadseregem, te is halott leszel.”

Dátumok

1994. január 17-én esett el –
attól kezdve minden nap
halott

ma is halott
péntek
1995. február 24.

naponta átélem a misztikus tapasztalatot –
éjjel mikor a fürdőszobába megyek
a tükörben észreveszem
a bal vállam fölött növekvő árnyat

nem a sajátom

ha vállam mögé pillantok
mit látok?

szemem nyitva
az álmomban –
holló száll az asztalomra
emberi hangon szól:
Szarajevóban május 17.-én megéri
a cseresznye
hallottam
és várok

Háború

Háború
és semmi sem történik –
betérek a városba dohányt kunyerálni

öröktől fogva ismerem az illatod
mégsem voltál sohasem közelebb hozzám
hideg reggeleken rohanásból néha
az én alsómat húztad fel

tíz év alatt nem voltunk annyit együtt
mint most öt hónap alatt –
egész nap a pulóveremet hordod

az örömed a humanitárius segély
csomagjai láttán
felvidít és elszomorít egyszerre

csodálkozom honnan szerzel kávé
minden áldott éjszaka?

sehol sincs üveg az ablakainkon –
a szobából nem zavarhatjuk ki
a késő esti legyeket

Orcsik Roland fordításai

Semezdin Mehmedinović: 1960-ban született Kiseljakban, a boszniai háború után, '96-ban az USA-ba emigrált, jelenleg a virginiai Alexandriában él. Összehasonlító irodalomtudomány szakon szerzett diplomát a Sarajevói Bölcsészkaron. Költő, esszéista, publicista. Több irodalmi folyóirat szerkesztője volt, filmmel is foglalkozott. Legfontosabb kötetei: *Sarajevo blues* (1992), *Devet Aleksandrija* (2002, *Kilenc Alexandria*), *Ruski kompjuter* (2011, Magyarul: *Ruszki komputer*, JAK-L'Hartman, Bp., 2013), *Autoportret sa torbom* (2012, *Önarckép táskával*), *Me'ned, crvena bandana i pahuljica* (*M'ned, piros bandanna és pehely*, 2017). A mostani fordítás alapjául a *Sarajevo Blues* kötet szolgált, mely idén fog megjelenni a budapesti Quadmon kiadónál. A kötet néhány verse Radics Viktória fordításában is megjelent (Lettre 2008/69., Jelenkor 2008/51.)

Orcsik Roland (Óbecse, 1975): költő, író, műfordító, a szegedi Tiszatáj szerkesztője. Legutóbbi könyve: *Fantomkommandó* (Kalligram–Forum, 2016).

KARÁCSONY SÁNDOR

az evangéliumi gondolkozásról, valamint a liberális demokráciáról

Vekerdy Tamásnak

Karácsony Sándor a következőket írja 1942-ben, az ország háborúba lépésének második évében megjelent könyve, az *Ocsúdó magyarság* Az egyetemes magyar modern ember c. fejezetében:

Társadalmi téren legyen szabad csak arra szorítkoznom, ami a mi bűnünk, felébredt lelkű, modern gondolkozású embereké. Az -izmusok harcában a kommunizmusok pusztításai láttára megrettenünk, de a tekintély és rend jelszavai kissé egyoldaliú magyarázatásának a hatására is, valljuk meg őszintén, nagyon gyáván viselkedtünk és megtagadtuk elveinket, akárcsak Péter a Mestert a tűz körül ülők közt. A liberalizmusról és a demokráciáról van szó, amelynek a gyanújába vett evangéliumi gondolkozású emberek ma kézzel-lábbal tiltakoznak ihletén vádakkal ellen s jobb ügyhöz méltó buzgalommal igyekeznek bebizonyítani alibijüket.

Az igazság pedig az, hogy az evangéliumi gondolkozás igenis liberális és demokrata, kötelessége tehát viselni a liberalizmus és demokrácia minden kockázatát. Mert tagadhatatlanul vannak kockázatai mindkettőnek. Éppen úgy, mint ahogy a reakciónak is vannak. A konzervatív világkormányzásnak is vannak. A diktatúráknak is.

Talán elég egy példa. A sajtószabadság veszedelme igen nagy. Védekezhettek ellene cenzúrával, corpus librorum prohibitoriummal és védekezhettek ellene olvasásra neveléssel. Mind a két eljárásnak vannak érvei pro és contra. Én szívesebben vállalom annak a kockázatát, hogy védencem akár néhány rossz könyv árán kapjon védőoltást a romlás ellen, mint azt, hogy egyénisége erejevesztetten váljék az esetlegességek prédájává abban a pillanatban, ahogyan az én ráoktrojált egyéniségem szuggesztív ereje megszűnt hatékony elem lenni számára. Nem bizonyos, hogy meg tud állni, hiszen a kísértés óriási De nem bizonyos a másik módszer okvetlen sikere sem s én a kétféle felelősség közül emezt vállalom (435-436.l.).

Ezt a passzust kommentálnám tekintettel arra, hogy mind a „liberális”, mind a „demokrata” jelző sokat szerepel az utóbbi évtizedekben a hazai közélet fórumain. Nem tagadom, hogy célom elsősorban a „liberális” jelző rehabilitálása, amit az elmúlt évtizedekben sikerült újra szitokszóvá degradálni a közbeszédben, újabban pedig a „demokrata” jelző is hasonló veszélybe került. Amikor Karácsony Sándor e sorokat közzétette, éppenséggel „keresztény kurzusnak” mondott korszakát élte az ország, és már túl volt három zsidótörvényen is (1938, 1941, 1942), aminek szellemisége az evangélium szellemétől nem hogy távol, hanem éppenséggel szemben

is állott. 1942-ben már két éve háborúban állt az ország mint az illiberális és antidemokrata Harmadik Birodalom szövetségese, ellenfeleként a liberális és demokrata alapon álló nyugati hatalmak koalíciójának. Történelmi paradoxon, hogy az illiberális és antidemokrata Magyarország a nyugati szövetségesek egyetlen illiberális és antidemokrata tagjával, a Szovjetunióval állt közvetlenül háborúban, noha ez az államalakulat, ha liberálisnak nem is, de demokratának hazudta magát. Karácsony „hitvalló” és „bűnbánó” kijelentése tehát két illiberális és antidemokrata ellenfél közötti „senki földjén” hangzik el.

Kancsal párhuzam a mával: országunk több mint 10 éve a liberális és demokrata elveken alapuló Európai Unió tagja, kormányának vezetője viszont ország-világ előtt deklarálja, hogy ő (és akiket képvisel, „mi magyarok”) az „illiberális demokrácia” híve. E jelzős szerkezet rámutat arra a fogalmi zavarra, amiben kormányzatunk szenved. A francia forradalom óta Európában és Amerikában, sőt sehol a világon nem számít politikailag „szalonképesnek” az a rendszer, amelyik nem vallja magát „demokratának”. Volt ugyan rendszer, amely nyíltan vallotta, hogy nem demokrata, pl. Hitler Harmadik Birodalma, de nem is volt szalonképes. Viszont a Szovjetunió pl. nem ilyen volt, ő demokráciának hazudta magát, amelyben a „nép” uralkodik. A Harmadik Birodalom bukása óta a világ összes állama, köztük Magyarország demokráciának vallja vagy hazudja magát. Miért is?

A „demokrácia” szó sokszor hangzik el ma, ami jele annak, hogy a rendelkezésünkre álló társadalomformák között vitathatatlan a primátusa a fölszínen, mert a társadalmak ún. elitjei sehol nem mernek nyíltan szembeszállni civilizációs Felettes Énjük e történelmi távlatban viszonylag új szerzeményével: a „demokrácia” érinthetetlen társadalmi érték, tabu lett. De tudat alá száműzött, barbár énjük föllázad ez ellen, és összeütközve civilizációs Felettes Énjükkel frusztrálódik. E frusztráció jelei a fedő jelzők, amilyen pl. a kelet-ukrajnai szakadárrok nyelvén új életre kelt „népi demokrácia”, ami magyarra fordítva „népi népuralom” (amelyben nem oly régen volt szerencsénk nekünk is még élnünk, s amit ráadásul hol „szocialista demokráciának”, hol „demokratikus szocializmusnak” neveztek a „tudományos szocializmus” propagandistái attól függően, mit tartottak éppen fontosnak álcázni, a demokráciát vagy a szocializmust). Ez a rejtett tautológia demonstrálja a nyelvpszichológus Thienemann Tivadar tételének igazát: hogy ti. a varázserővel bíró fogalmak tabu alá esnek, ami elfedésükhöz vezet. Esetünkben az eredeti fogalomnak, a „demokráciának” is mágikus ereje van, s ekként neve tilalom alá esik, innen a különböző jelzők, a rejtett tautológia használata. Most éppen az „illiberális” demokrácia van soron, amiről nem tudhatjuk még, hogy ígéret-e vagy fenyegetés, mindenesetre jele annak, hogy hirdetője babonásan retteg az elfedett, az elfojtott fogalomtól, a „demokráciától”.

Hadd kezdem a szokott névmagyarázattal: a *demokrácia* szó szerint „népuralmat” jelent, és különbözik például az *arisztokráciától*, ami a „jók uralmát”, jelenti, de különbözik az *ochlokráciától* is, ami a „csöcselék uralmát” jelenti, és természetesen különbözik az *oligarchiától*, a „kevesek uralmától”, pontosabban a „kevesek rendjétől”, amit szokás a *türannisszal*, a „zsarnoksággal” azonosítani. A görög neveknek, s az általuk képviselt társadalmi berendezéseknek ebből a sokaságából az eszmétörténészek valamiféle ideális fejlődési rendet „olvastak ki”, amelynek csúcán a demokrácia áll, mint amely magasabb rendű az ochlokráciánál, az oligarchiánál, a türannissznál, sőt még az arisztokráciánál is. Ez utóbbi „rend”, noha jelen volt a görög társadalmakban, soha nem lett államalakulat, megmaradt osztálynak, ami a görög társadalomfejlődés legjobb korszakaiban sikeresen működött együtt a demokráciával, pl. az arisztokrata származású Periklész a demokrata tábor, még inkább a demokrata elvek prominens képviselőjévé „küzdötte föl (vagy le?)” magát az athéni közéletben. A politikai újságíró Jókai, az *Esti Lapok* szerkesztőjeként lapja *Politikai horoszkóp* rovatában 1849. április 4-én *Arisztokraták és demokraták* cím alatt e két fogalom komplementer voltáról értekezik, s teszi helyére e két fogalom egymáshoz való viszonyát:

„Lesznek végre emberek, kiknek becsületessége, jelleme előtt kalapot emel az elismerő világ, míg azokat, kiket lelki rongyaikban, bűneik ruházatában megismert, eltaszítandja magától, és ezek a megvetettek magukat és söpredék kíséretüket demokratáknak fogják árulni, míg azokra, kiknek jelleméhez föl nem tudnak emelkedni, az arisztokrata cím sarát dobálandják.

Ne értsetek félre. Nem az arisztokrácia eszméit mentem én, hanem azokat, akiket ezzel a névvel meg-hajigálnak, s nem vádlom a demokrácia eszméit, hanem azon embereket, kik meghentergetőznek az ut-cai szenvedélyek sarában, előállnak s azt mondják: én vagyok a nép! Ezek a nagypénteki komédiások, kik Krisztus szenvedéseiből csinálnak színpadot.

Az fáj nekik, hogy oly magasra nem mehetnek, mint mehet az igazi érdem, s ezért kiáltják rá, le vele! Legyen az is olyan alacsony, mint ők.

Ily emberek mindig lesznek a világon.

De olyanok is lesznek, kik a felismerő nép kacaja közt az ő fejeikre fognak gázolni.”

A „demokrácia” érinthetlenségének ironikus megközelítésére idézem a „cinikus” Churchill bon-mot-ját, hogy a „demokrácia a legrosszabb kormányzati forma, kivéve az összes töb-bit, amit ezidáig az idők folyamán kipróbáltak”¹. A demokrácia „primátusa” első megköze-lítésre mennyiségi vonatkozásban mutatkozik meg, amennyiben a demokrácia a többi ural-mi formával szemben, melyek mindegyike valamely kisebbség (a csőcselék, néhány oligarcha, egy zsarnok) uralmát jelenti, a népesség nem többségének, hanem egészének uralmáról szól. E felfogás tudatosan meghamisított változata, „a demokrácia a többség diktatúrája”, amit an-nak idején a „tudományos szocializmus” szemináriumain is hallhattunk, s ami nemrég ép-pen egy parlamenti képviselő szájából hangzott el, még csak nem is panaszként, hanem szin-te dicsekvésképpen, a maga parlamenti széke igazolásául, és éppen egy olyan párt képviselő-jétől, amely az utóbbi két választáson önálló listát nem állított, s ekképpen mindenféle meg-mérettetés nélkül működik – egy parlamenti többséget szerzett párt árnyékában és kegyéből.

Érdemes egy pillanatra megállni ennél a „demokrácia = többségi uralom” felfogásnál. A mo-dern demokrácia-felfogás fő forrását a francia forradalom hármasszavában szokták megje-lőlni: *szabadság – egyenlőség – testvériség*. S ez mindenkire vonatkozik: *minden ember szabad-nak születik, a törvény előtt mindenki egyenlő, minden ember testvér*. Ezt a *mindent* szokták összetéveszteni a *többséggel* azok a politikai szereplők, akik parlamenti többségük tudatában az egész nemzettel azonosítják magukat, holott ők „csak egy klub”, ahogy erre Esterházy Pé-ter figyelmeztet velük együtt bennünket is.

A demokrácia eredeti változatából, az athéni demokráciából is hiányzott ez a mindenkire ki-terjedő felfogás, és nemcsak a rabszolgákat nem illették meg a polisz polgárainak jogai, köz-tük a közügyekben való részvétel, a választás és választhatóság joga, hanem más polisz Athén-ben élő szabad polgárait sem. Ilyen „demokrácia” volt a közelmúltban a dél-afrikai apartheid, „a rasszok szétválasztásának” a rendszere: az uralkodó fehér rassz tagjaira vonatkozott a demok-rácia, a feketékre, színesekre nem.

Az evangéliumi gondolkodás demokratikus voltát abban láthatjuk, hogy nem kizáró, hanem befogadó jellegű, más szóval a szabadság (= a megváltás) ígérete mindenkinek szól. „Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő; mert ti mind egyek vagytok a Krisztus Jézusban” (Pál levele a Galátziabeliekhez 3:28). A szabadság evangéliumi felfogásá-ról továbbá: „Az Úr pedig Lélek [πνευμα]; és a hol az Úrnak Lelke, ott a szabadság” (Pál II. levele a Korinthusbeliekhez 3:17).

Karácsony Sándor imént idézett szövegében az evangéliumi gondolkodás liberális és demokra-ta voltának emlegetése egy történeti mértékkel mérve akkor még friss eseményhez, az 1918-as októberi forradalom és az 1919-es Kommün utáni „restaurációhoz” (rendteremtéshez) kapcsolódik, amikor a forradalmak bukása után a felvilágosult gondolkodók közül sokan hátat for-dítottak korábbi liberális és demokrata elveiknek. Ezt a viselkedést Karácsony Sándor a Mes-ter tanítványának, Péternek Getsemáné kertbéli hírhedt árulásával vonja párhuzamba. Hogy ez bűnbánó gesztus és nem vád, annak jele a többes szám első személye: „gyáván viselked-tünk és megtagadtuk elveinket”. Amikor az evangéliumi eszmény követését a mondott törté-

¹ Democracy is the worst form of government, except for all those other forms that have been tried from time to time” part of his speech in the Lower House in November 11, 1947.

nelmi kontextusban kéri önmagától is számon, akkor a liberalizmus és demokrácia aktuális érvényességét hirdeti – minden időben, háborúban és békében, győztes és bukott forradalmak után is. A liberalizmus és demokrácia követelményének követése nem kockázatmentes – még a Karácsony Sándor említette példát, a sajtószabadságot illetően sem, mert mint mondja, minden rendszernek vannak e vonatkozásban is kockázatai, a „reakciónak”, a „konzervatív világkormányzásnak”, sőt a „diktatúráknak” is. Karácsony Sándor e kockázatok közül a tiltás, a cenzúra helyett az olvasásra nevelést ajánlja, s vállalja a maga részéről.

Kérdezhetnénk: vajon az evangéliumi gondolkodás liberális és demokrata volta csupán az evangélium ígéretét egzisztenciális fontosságúnak tartó szabadulásra vágyókra, azaz a hívő keresztyénekre (keresztyényekre) jellemző-e, vajon csak tőlük várható-e el a liberális és demokrata gondolkodás, másoktól, más vallás híveitől vagy ateistáktól nem? A választ erre a francia forradalom hármaskörén túl éppen a forradalom bizarr „csinálománya”, a Voltaire mondását („ha nem lenne Isten, föl kellene találni”) megvalósító Legfőbb Lény kérészetű kultusza adja meg. Nyelvészként azt mondanám, hogy a Legfőbb Lény a transzcendencia zéró fokú realizációja és torz jelképe annak, hogy az emberi társadalom, azaz emberlét csak valami önmagán túli tényezővel együtt válik jelentéssé². A keresztyénségtől (kereszténységtől) és a többi vallástól is eltávolodva, a liberális demokrácia ígéretét, kívánatos voltát úgy fogalmazhatjuk meg, hogy minden embert megilleti a szabadság, hogy az emberiség méltó a szabadságra.

Térjünk vissza Karácsony Sándorhoz. „Hírhedt” vált tételéről, a mellérendelés elvéről, amelyet én inkább a nemzet elé állított követelménynek tartok semmint nyelvtipológiai jellemzőnek, így nyilatkozik a *Magyar észjárásban*: „A mellérendelés elve s annak különösen a ’másik fél’-rekompensáló ereje kifejelesztett például a magyar lélekben egy társadalmi életformát, mely szintén egyedülálló sajátosság euroamerikai vonatkozásban. Mindenütt másutt a többségi elv alapján folyik a társas együttélés, egyedül a magyar lélek ismeri a *kisebbségi elvet*. [...]. Falusi piacokon felháborodott kiabálásokból is tételszerűen hangzik ki a vád az eladó felé: A maga fajtájától irigyli, bezzeg kupecnek, szenezálnak, kofának, boltosnak olcsóbban is odaadja. A felelet rá stereotíp módon szinte mindig és mindenütt ugyanaz: Az abból él, annak is élni kell” (Karácsony 1939:193). Ha a mostani nemzedék talán nem értené az akkori kódolt beszédet: „a kupec és a szenzál” a zsidó szinonimája volt abban az időben, a második zsidótörvény évében. (A *szenzál* szót én is csak az idegen szavak szótárából tudtam meg, s hogy jelentése ’kereskedő, közvetítő, ügynök’ és arab eredetű vándorszó, amit mi a németből vettünk át.) Ezzel a kitételrel Karácsony a magyar néplélek toleranciájára utal. És hogy a falusi népnek ez a toleranciája nem egy naiv lélek jámbor óhaja, arra hadd hozom elő egy másik – „alvégi” – falusi származék (tudnivaló, hogy Karácsony Sándor is falusi származék volt, bár éppenséggel a „felvégről”, mint egy bihari birtokos nemes család sarja) tanúságát, egy mecseri cseléd lány „törvénytelennek” született fiának, a költő Kormos Istvánnak (1923-1977) emlékezését az őt fölnevelő uradalmi cseléd nagyanyjáról: „Tíz gyereket szült, én lettem a tizenegyedik gyereke. Sok gyerekéből nyolcat eltemetett, utoljára hadifogságból hazavánszorgó Ferenc fiát, két legkisebb lánya, Terus és Bözsi élték csak túl. Hogy mi volt az előbb emlegetett morális méréce? Semmi mérce nem volt, öreg parasztasszonyoknak nincs írott szabályuk a tisztességre s hasonlókra – a paraszti erkölcs íratlanságával ható erő, úgy él általa az ember, ahogy a lélegzetével. [...] látszólag nem rá tartozó ügyekben is tévedhetetlen volt az ítélete, mert ösztöneiben természetes érvénnyel élt az igazságtudata. [...] Gyermekkoromból ő varázsolt egész évig tartó karácsonyt, éneklésre mindig szer volt, s akkor is mesélt, amikor 50 kilós körtéskosár volt a fején, s ugrándoztam mellette a porban, vásár felé menet. A sifistól (azaz a mézeskalácsostól) mindig nekem sült mézeskaláccsal jött meg, fűrtben hozta a győri piacról a korai cseresznyét. A szomszéd gyerekeknek is hozott, s először azok kaptak, én csak az utolsó fűrtöt. ’Azért adom az első nekik, idegeneknek – magyarázta, neheztelésemtől –, nehogy a gyerekeim éhen maradjanak a túlvilágon.’ 15 évvel ezelőtt – írja Kormos István 1976-ban – a bolgár tengerparton, Neszebarban egy trák halász házában laktam. Majdnem ingyenbe volt

2 Egy még torzabb jelképe ugyanennek Lenin múmiája a Vörös-téri mauzóleumban.

a szoba, amit elfoglaltam, s minden halsütésből – pedig egész nap halat sütöttek – a bolgártrák nagymama egy cseréptányéron behozta a szobámba az első sült halat. Szabadkozásomra, hogy csak a szobáért fizetek, ismerős szavakat mondott: 'Tavaly meghalt a fiam, az első falatot idegennek kell adni, nehogy éhen maradjon a túlvilágon.' Milyen messzi időkbe megy vissza ez az egyezés?" (Kormos 1987: 15-16). Válaszolhatunk rá: kétezer évvel ezelőttre. És közben elboronghatunk azon, hogy mi is történt nálunk az „idegenszívűekkel” („másfajúakkal”) csak hetvenegynéhány évvel ezelőtt is, s mi folyik ma itthon a kormányzati kommunikációban (és az általa megfertőzött lelkekben), ha idegenekről (menekültekről) esik szó. A törvényhozás épületéről, az Országházról nem is beszélek, mert fönnállásának több mint száz éve alatt már sokadára mocskolják be falait a gyűlölet szavaival, de a „néplélek” üdvössége azért megérdemel néhány szót. Ha valóban a „kisebbségi elv” volt a társas együttélés törvénye 1939-ben Magyarországon, amint Karácsony Sándor mondja, hogyan volt lehetséges mindaz, ami 1944 nyarán, s aztán késő őszén, telén, majd megint 1945-46-ban történt? A helyzet az, hogy az írott törvények és a társas együttélés törvénye („a paraszti erkölcs íratlanságával ható erő, úgy él általa az ember mint a lélegzetével”) éppenséggel nem estek egybe akkor sem nálunk. Csak annyi bizonyos, hogy az íratlan erkölcsben jelen volt az evangélium liberális és demokratizáló szelleme, az írott törvényekben viszont, amelyek csak azért jöttek létre, hogy leplezzék az erőszakot, nem. És ez ma újra így kezd lenni. A „néplélekben” ma is jelen van az evangélium szelleme, ellentétben a parlamenti többség birtokában egyre inkább „ochlokrata”, csőcselékpartí jelleget öltő kormányzattal. Kérdezem, Jézus története mikor igazolta a „többségi elvet”? A Getsemáni kertben? Vagy Poncius Pilátus előtt, amikor a helytartó a csőcselék szavára Barabbást engedte szabadon? Ott vagyunk ismét az Evangéliumnál. A demokrácia ígéretének éppen az a lényege, hogy az írásban rögzített törvénynek arra kell törekednie, hogy megközelítse az íratlan erkölcsöt.

A parlamenti közvetítések és más grémiumokról szóló híradások a TV-ben azt sugallják, hogy a demokrácia lényege a szavazás. Pedig a szavazás mint döntéshozó eljárás nem kötődik semmilyen kormányzati formához, mert szavaztak az athéni demokráciában, szavaztak a római szenátusban, szavaztak a középkori magyar állam királyi tanácsában, sőt az országgyűlésben is. Hogy a többségi szavazat dönt, ha sokszor nem kvadrál is az igazsággal, az lényegében a kormányzás technikai kérdése. A demokrácia általános és titkos szavazati joga minden állampolgárt megillet, s a szavazás mint egy fölmerülő kérdés eldöntésére adandó válasz többé-kevésbé korlátozott érvényű. A demokrácia tehát nem csak szavazás, és végképp nem a többségi szavazás kérdése, mert ismétlem, nem a többségről, hanem mindenkiről (mindenkinek) szól. Karácsony Sándor szerint a modern demokráciában a szabadságtestvériség-egyenlőség hármasság mellett oda kell tenni negyediknek az illetékesség elvét, hogy mindenki csak azt tegye, és nem mást, amire illetékes, amiben mester. 1945-ben kiadott *A magyar demokrácia* c. könyvének *Előszavában* a demokrácia fogalmát a jog szempontjából vizsgálja: „Most, hogy a háború következményei folytán egész existenciánk megrendült s a kérdés úgyszólván napi problémává érlelődött, eljutott a társaslélek alsó határának, a jogi viszonyulásnak, s egyben a jogi nevelés lehetőségének a vizsgálatáig, amely ilyenformán kettősen is időszerűvé vált. Pedagógus és kortárs egyformán kíváncsi rá: mi az egészséges jogi viszonyulás emberek között és hogy nevelhető az utánunk következő generáció erre az egészséges jogi viszonyulásra. [...] A demokrácia ott kezdődik és abban áll, hogy az egyik ember autonómiáját csak abban az esetben vagyunk hajlandók kétségtelenül biztosítottnak elismerni, ha az egyik ember előbb a másik ember autonómiáját magához képest kétségtelenül biztosította. Az én autonómiám záloga hozzád képest a te énáltalam biztosított autonómiád hozzám képest. Nem ehetem meg nyugodtan a magam darab kenyerét addig, míg nem biztosítottalak, hogy nyugodtan megehesd a magad darab kenyerét. [...] A demokrácia szabadságában egymás mellé vannak rendelve a szabad emberek, nincs alá- és fölérendeltség, ezért féltik sokan a demokráciát az anarchiától s ezért tartják benne szükségesnek a diktatúrát. Alá- és fölérendeltségben azonban nincs szabadság, tehát nincs demokrácia sem. Ellenben az illetékességben megvan az alá- és fölérendeltség minden előnye, annak rabtartó, börtönszerű és rabszolga-termelésű hátrányai nélkül. Az illetékesség elve alapján szabad nekem parancsolnom és szabad neked engedelmeskedned, vagy megfordítva: kinek-kinek ilyen

vagy olyan illetékessége szerint. Ki feltette már a múltban is anarchiától az orvosnak és betegének viszonyulását? Az orvos illetékes megtiltani a betegnek a dohányzást, a szeszes italt vagy a húsételt, a beteg illetékessége a feltétlen engedelmesség és a normális esetekben nincs is ez egyébképpen. Lehet-e nagyobb fegyelem, mint aminőt a jó tréner, a jó úszómester és jó havasi vezető tart, mindenütt és mindig szabad társulás és illetékesség alapján. Örültek, bűnözők és betegek az illetékesség szempontjából is karanténba valók s oda is kerülnek, természetesen” (Karácsony 1945:5-6). Ez utóbbi követelmény a háború után, de az ún. rendszerváltás után sem történt meg egészen, de még félig sem, mert mint tapasztalhatjuk, az örültek és bűnözők nem kerültek karanténba (sőt a köz- és önvészélyes betegek ellátását szolgáló országos intézetet is bezárták), továbbá az illetékességnek sem sikerült gyökeret vernie a társadalom életében, véleményem szerint a nem-megfelelő fölkészítés, és még inkább nevelés hiánya miatt. „Demokráciában csak azok félnek a rend felborulásától és a fegyelem felbomlásától, akik illetékességüket még a régi rendszertől kapták, vagy valódi és belső illetékesség nélkül csak úgy uzurpálták s nincs elég potenciájuk azt a valóságban érvényesíteni is. Vagy azok, akiknek nem szabad a demokráciában illetékesség szerint birtokolniuk, hanem muszáj, tehát nincs hozzá elég kedvük s a szükséges humorérzék híján hamar elcsüggednek. (A bujtatott vagy bujkáló fasisztát száz demokrata közül meg lehet ismerni arról, hogy komor az arca, vészjóslóak a gesztusai, ellenmondás nem tűrő a magatartása, „nem ismeri a tréfát.”)” (Karácsony 1945:7) E félelmetes diagnózis ugyanúgy érvényes a mostani helyzetre, mint a háború utánira. Kétségtelen, hogy az ún. rendszerváltás utáni „intermezzo” – két diktatórikus kormányzati rendszer között egy demokratikus – jóval tovább tartott, kisebb megszakításokkal két évtizedig, mint a háború utáni két koalíciós év periódusa, annál nagyobb a felelőssége mindannyiunknak, akik tehettük volna, de elmulasztottuk a demokráciára való nevelést. Pedig illetékes szakemberek nagy csinnadratta nélkül közben kiépítették a demokrácia infrastruktúráját, a fékek és ellensúlyok rendszerét (Alkotmánybíróságot, többszintű bíraskodást, ombudsmani hivatalt stb.), de a politika nagyszínpadán, a parlamentben az idő pitiáner hazakodással, sárdagasztással telt el – látszólag demokratikus formák, mint „tisztelt képviselőtársam, tanult kollégám” és ehhez hasonló fordulatok között, de anélkül, hogy az új nemzedék a demokrácia számára is fontos lényegéről értesült volna. A zűrzavarban a kiépített demokratikus infrastruktúra védtelenné lett, mert aki megvédhette volna, elsősorban az ifjúság, magára maradt és rossz útra tévedt, vagy magába zárkózott és elfordult a demokráciától, azaz a saját jövőjétől. De ezért ne őket hibáztassuk, és a magyar „népet” se, ahogy ma hallani csaldódott demokratáktól, hogy a magyarok még éretlenek a demokráciára. Ti. ahogy az ifjúsággal nem, úgy általában a „magyarokkal” sem folytatott az ún. politikai elitből senki sem valódi párbeszédet, viszont minden párt csak a szavazataira utazott. Voltak ugyan figyelmeztető hangok a médiában, de a társadalom igazi drámáját Hankiss Elemér 1992-es bizottsági meghallgatása hozta. Hankiss magányos küzdelme és érvelése Szókratészhoz méltó tanítás volt a demokráciáról – ha majd unokáink száz év múlva visszahallgatják, látni fogják a történelmi bűnt, amellyel az ún. elit ledöfte tanítómesterét és ezzel elárulta a „népet”, és hátat fordított a demokráciának. Természetes, hogy a tudatlanságában magára hagyott „nép” ilyenkor úgy viselkedik mint az elhanyagolt gyerek, zsarol, ahogy tud, a szavazataival, mert csak az maradt, az „esett le” neki a „demokráciából”.

Néhány példát sorolok föl Karácsony Sándor gazdag pedagógiai tapasztalatából, s hozzáteszek még egyet-kettőt a magam választékából is, hogy megmutassam, mit kellett volna, s hogyan tennünk a demokráciára nevelésért.

Karácsony Sándor a sport, a futball világából veszi a fair play példáját és adja közre az *Ocsúdó magyarságban*: „A futballjátéknak nem az a célja, hogy mi győzzünk, mert valahányszor ez a cél, mindig eldurvul a játék, hanem az, hogy ti győzzetek. Reánk azért van szükség, hogy a ti győzelmeitek mentül sebb legyen. Ezért kell nekünk a ti gólokat a lehetőségig megnehezítenünk. A mi nagyfokú lovagiasságunk és udvariasságunk segíthet titeket klasszikusan szép harci problémákhoz és elsőrangú minőségű gólhoz. Aki nálunk kapus, az nem azért okvetetlenkedik a kapuban, hogy semmi szín alatt ne rúgjatok gólt, hanem azért, hogy ne tehessétek ezt meg könnyen és olcsón, mert a potyagól nem válnék dicsőségekre. Nagyon jó csapat is

azért akarunk lenni, hogy becsületetekre szolgáljon, ha legyőztök bennünket, mert rossz össz-játékú, gyöngé játékosokból álló csapatot legyőzni nem volna nagy vicc.

Befejezésül hadd iktassam ide az egyik hatodik gimnazista magánvéleményét:

– Ha igazán így játszánánk, sohasem lehetne bennünket legyőzni.

Ez a megjegyzés kissé aforizmaszerűen hangzik. De epigrammatikus rövidséggel foglalja magában és fejezi ki a társadalomalkotó cselekedetek mélyén rejlő titkot. Hiába. Ezen innen nincs társadalom: szolgálnunk a másik szabadságát. A nevelő a növendékét. A növendék a nevelőét és a növendéktársakét. Futballozás, tanulás, osztályfőnöki óra közben és minden munka-közösségi alkalommal egyaránt.

Az a legérdekesebb a dologban, amire a hatodikos észrevétele különben utal is, hogy a másik ember szolgálata, tehát a szenvedő fél szabadddá tétele, egyúttal annak is egyetlen lehetősége, hogy az Én, az egyik ember, a cselekvő fél a saját szabadságát megóvhassa, szolgálhassa, érvényben tarthassa, szóval: megvalósíthassa” (Karácsony 1942: 45-46).

Idevonatkozóan említek egy példát a fair play hazájából, Angliából is. A híres angol színész és író Peter Ustinov, orosz emigránsok Etonban, az angol arisztokrácia híres intézetében nevelkedett fia így nyilatkozott egy művészeti díj elnyerése után adott interjújában, amikor arról érdeklődtek tőle, hogy érzi most magát: „Nem is tudom, mert minket Etonban csak arra tanítottak meg, hogy viselkedjünk, ha veszünk a heti rugby-fordulón. Arra nem, hogy hogyan viselkedjünk, ha nyerünk”.

A fönt említett „kisebbségi elv” és a többségi szavazás kapcsán azt írja *A magyar világnézet Előszavában* Karácsony Sándor: „A kisebbségi elv egyik ragyogó példáját élmény gyanánt őrzöm személy szerint magam is. A cserkészszövetség egykori elnöke (különben német származású, r.k. lelkész) egy alkalommal hiába próbálta egyeztetni az intézőbizottság többségének és egy kis töredékének az akaratát egy bizonyos konkrét ügyben. Sokan szavazást sürgettek. 'Nem bocsáthatom szavazásra a kérdést – mondta az elnök – mert gépiesen leszavaztatja a többség a kisebbséget s ezzel az ügy a lelkekben nem nyerne megnyugtató megoldást.' Ebben a szép gesztusban mondatlan bennefoglaltatik a magyar jogi alaptétel: a többség feladata a kisebbség autonómiáját megőrizni – saját autonómiája érdekében és mert a kisebbségnek erre sem módja, sem ereje nincsen” (Karácsony 1941: XXVI-XXVII).

A demokrácia mindenkire kiterjedő kormányzati rendszer voltának nemcsak udvariassági, de lényegi gesztusa a Barack Obamát kihívó, majd vele szemben az amerikai elnökválasztást elvesztő John McCain megnyilatkozása: „Mostantól Obama az én elnököm is!”

És végül előadom a magam történetét az „illetékességről”. Gyakorló iskolába jártam Szegeden 1952 és 1960 között. Az iskola a városi elit iskolája volt, osztálytársaim nagyobbik fele egyetemi, főiskolai tanárok, orvosok, ügyvédek, bírák, magas állású hivatalnokok, kisebbik része a közeli Alsóváros paraszt-, munkás- és vasutas családok gyereke volt. Utóbbiak nem csak szám szerint voltak hátrányban, hanem otthonról kapott „műveltségbeli” útravalójukat illetően is. Rettgett, de nagytudású történelemtanárunk, akit 56-os „hőbörgése” miatt időről időre begyűjtött ugyan a rendőrség, de állásában meghagyták, olyan értékelési rendszert vezetett be, hogy a felelőt nekünk, társainak kellett először értékelnünk. Mi, értelmiségi gyerekek otthonról hozott tudásunk birtokában hihetetlen vérengzést vittünk végbe – a paraszt-, munkás- és vasutas gyerekek kárára. Egy tanárjelölt, akinek a szakvezető tanár rendelkezéséből ugyanezt a rendszert kellett a maga óráin is folytatnia, összehívott bennünket a szünetben, s azt mondta: „Meg vagytok ti örülve, egymást teszitek tönkre? Ne esetek neki a felelőnek, egyáltalán ne jelentkezzetek a bírálatára. Hallgassatok! Hagyjátok, hogy én értékeljem és osztályozzam a feleletét, mert az én feladatom az értékelés és az osztályozás! Nektek az a dolgotok, hogy megtanuljátok a leckét”. Történelmi mércével mérve különösen értékes e fiatal-

ember megnyilatkozása, mert mindez 1958-ban történt, az állami terror csúcsán, amikor a hatalom minden törekvése a társadalom szolidaritásának megtörésére irányult. És hallgattunk rá, mert megértettük, hogy a szolidaritás nagyobb érték mint az öröklött státusz (az otthonról hozott tudás), és a szolidaritással jobban segíthetünk társainknak tudásbeli hátrányuk ledolgozásában is. És passzív rezisztenciánk nyomán rettegett tanárunk is belenyugodott, hogy pedagógiai rendszere csődöt mondott.

Karácsony Sándor demokráciáról szólván nem ilyen-olyan oldali pártok, vagy e pártok politikája mellett vagy ellen agitál, és ha szavazást említ, sohasem a többség, hanem mindig a kisebbség jogaira figyel. A társadalom miniaturizált teljességében, az „én és te” viszonyában a demokráciát ő úgy mutatja meg, hogy „az én autonómiám záloga hozzád képest a te énáltalam biztosított autonómiád hozzám képest”, mert „a demokrácia szabadságában egymás mellé vannak rendelve az emberek”. Mindezt háborús körülmények között, olykor rendőri felügyelet alatti fenyegetettségben tette. Mi, ennél sokkal jobb körülmények között, történelmi perspektívában fél évezred óta először szabadon, kedvező külpolitikai széljárásban elmulasztottuk az alkalmat, hogy példát mutassunk gyerekeinknek demokráciából, hagytuk, hogy a demokrácia ígéretes kezdeményeit ostoba és vak erők eltapossák. Mulasztásunkkal valószínűleg eltemettük gyerekeink jövőjét is! ■ ■ ■

IRODALOM

Karácsony Sándor (1939), *A magyar észjárás*. Exodus, Budapest
 Karácsony Sándor (1941), *A magyar világnézet*. Exodus, Budapest
 Karácsony Sándor (1942), *Öcsúdó magyarság*. Exodus, Budapest
 Karácsony Sándor (1945), *A magyar demokrácia*. Exodus, Budapest
 Kontra György (2003), *Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor*. Budapest; *Egy keresztlevél hátára*.

Kormos István *képeskönyv* (1987) Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest
 Lendvai L. Ferenc (1993), *Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor*. Akadémiai, Budapest
 Vekerdy Tamás (1992), *És most belülről... Álmok és lidércek*. T-Twins Kiadó, Budapest

Simoncsics Péter: 1946-ban született Győrben. Iskoláit már Szegeden végezte az általános iskolától az egyetemig, ahol 1969-ben végzet angol szakos középiskolai tanárként és finnugor nyelvészként. Különböző egyetemeken tanított finnugor és magyar nyelvészként: JATE (Szeged), Indiana University, (Bloomington, USA), Turun Yliopisto [Turkui Egyetem] (Finnország), ELTE (Budapest), Aarhus Universitet (Dánia), Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár, Románia), miután két év után elhagyta első munkahelyét, az Országos Széchényi Könyvtárat 1971-ben. Finnugor és magyar nyelvészeti munkássága mellett fordítói tevékenységet is folytatott. Angolból, németből, franciából, finnből és szamojéd nyelvekből szakmai, dánból szépirodalmi szövegeket fordított. Karácsony Sándor (1891–1952) nyelvészeti és ettől nem független nemzetnevelői munkásságával a 70-es évek óta foglalkozik, amint a hozzá hasonlóan kívülálló, ill. kirekesztett Laziczius Gyula (1896–1957) nyelvészeti pályájával is, valamint a hazai tudományosság figyelméből kieső, pályáját Svédországban kezdő és Amerikában befejező Lotz János (1913–1973) és tanítványa, Robert Austerlitz (1923–1994) munkásságával.

idegen voltál

délutánra vártalak de kint már
az utcalámpák doromboltak álmosan
mikor az ingemen igazgattad
zavartan a gyűrődéseket
idegen voltál – mint még sohasem –
mosolyod sírásba botlott
éreztem a maró sós ízt az arcodon
ajtó csapódott s tudtam
nem hagytál el csak kiveszett az ujjaidból
az a bizsergető szomjas fájdalom
ahogy ügyetlenül elejtettelek
mikor a lépcső alattad örökre elfutott...

kinek az álmában

már semmi közöm hozzád
mégsem fordítottam hátat amikor az éjszaka
derekán váratlanul átöleltél
talán ha lett volna időm újra beléd szeretni
– csak ne akartál volna mindig jót nekem –
de folyton csiklandoz a magány
ügyes testcsellel becsaplak újra
s már nem tudom kinek az álmában ébredek

záróra után

egy füstös lebuiban temettük az estét
merítkeztünk álmos sörhabokba
míg a faliórából ki nem fogyott az idő...
a parkban egy pad lett a kikötőnk
közelebb hajoltál hozzám
izmos hasad hullámveréséhez
támaszkodtam bizalmasan
s mire partot értem az üres bokrok között
csak parázna mosolyod maradt ott velem

meddő pillanat

ujjaid suhannak végig arcomon
összeér bőrünk szövete
a hámrétegek súrolják egymást
lágyan simogatnak
az arcomba lehelt szavak
mohón kószolgom
az eleven suttogást
nyakamban zihál az ősz
autók kerekei karcognak mintákat
az esőpermetezte aszfalton
jelezve hogy semmi sem történt
azon az éjszakán
csak bennem rekedtél kicsit

„SEM OSSZIÁN

Rejtő Jenő helye egy másik irodalomszemléletben

SEM HÜMÉR”

A szerző egy – két évtizede még a legolvasottabb magyar írók közé számított. Nemzedékek estek túl gyorsabban az életmű egészén, mint egyetlen kötelező olvasmányon. Mondatai szállóigévé lettek, klasszikussá vált poénjai bekerültek a közbeszédbe, de az irodalomtörténetben csak mostában lett helye, amikor az olvasási szokások átalakulásával mintha Rejtő is kimenne a divatból. Ugyanakkor a szerző iránti érdeklődést mutatja például Thuróczy Gergely könyvének a sikere. *A megtalált tragédia* Rejtő életével és pályaképével foglalkozik¹.

A Villanyспенót Rejtő – szócikke szerint „ma már semmi sem áll útjában annak, hogy az irodalomtörténet-írás komolyan számot vessen Rejtő Jenő művészetével. Csak épp a korábbi olvasói kedv csappant meg időközben, az újabb nemzedékek elfordulni látszanak tőle. Lehet, hogy az apákkal való szembefordulás az oka. Vagy a bőség szülte a csömört.”²

Ki lehet-e, ki kell-e jelölni az Rejtő helyét az elmentes vélemények között magyar irodalomban? Az életmű néhány könyve, vagy még inkább azoknak jó néhány mondata kikerült az irodalomból és a magyar városi folklór része lett, a magyar nyelv és a gondolkodás részévé vált. Kemény István a 2003-as Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett Rejtő-kiállítás megnyitó beszédében³ olyan alapszövegnek definiálta a szerző műveit, amelyek kinőtték az irodalom kereteit. Veress András pedig azt írja a Magyar Irodalom Történeteiben, hogy „a hatvanas s még inkább a hetvenes

Atyám, én egy virág vagyok,
Takarjon vajh' szemfödél,
Nem leendek, attól tartok,
Sem Osszián sem Hümer.

Bárh' ki tudja, meg van írva,
De én még nem olvasok.
Szárba szökő fütytös írmag,
Atyám én egy virág vagyok.

évek értelmisége szóhasználatában a „péhowardi” humor gyöngyszemei magától értetődő hivatkozásként szolgáltak az általános abszurditáslélmény kifejezésére és kinevetésére.”⁴

Rejtő asszimilálódott zsidó polgári családból származik. Talán járt néhány szemesztert az orvosi fakultáson, útlevelének foglalkozás-rovatban az szerepelt: író. Első irodalmi kísérletei között volt Ady stílusában írt vers vagy az osztrák naturalizmus hatását tükröző regény. Nem kabaréjelenetek vagy szórakoztató ponyvák szerzőjének indult, s jóllehet ontotta a kabarétréfákat, egyfelvonásos jeleneteket, operett – librettókat, nem is vált teljesen iparossá. Maradandóvá viszont az általa kreált sajátos műfaj, a ponyvaregénynek és a ponyvaregény paródiájának keveréke bizonyult. Legjobb műveiben nem állított be igaznak egy hamis világot, mint a ponyvaírók; hanem íróként megteremtett egy csak az ő műveiben létező sajátos miliőt, amelybe beleépítette, de túl is haladta a felépítésük-

höz szükséges sztereotípiákat. A Rejtő-olvasó, aki nem járt Észak-Afrikában, az *Az elveszett cirkálóból* tudja, milyen egy kikötő; aki nem látta Marokkót vagy Tunéziát, de még Kecskemétre sem utazott le a Király utca kávéházaiból, *A Láthatatlan légióból* tudja, milyen a sivatag. Sőt a kisember is a VII. kerületből ismerős: Rejtő a Hacsekeket és Sajókat transzformálja Vanek úrrá. Ugyanakkor tisztán látja a műfajban kötelező cselekményszövés csapdait⁵, olykor pedig éppen a szórakoztató irodalom leegyszerűsítő világképén ironizál, hiszen elveti, vagy ami ezzel egyenértékű, a ponyva tartományába sorolja a világ megváltoztathatóságának illúzióját⁶:

Rejtő esetében különös feszültség húzódik a művek kalandos világa és a szerző élettörténete között. Életről kevés a hiteles adat – s amit harmincnyolc évesen bekövetkeztetett haláláról tudunk, az még kegyetlenségében is bizonytalan. A Voronyezs környéki Jevdakovo falu mellett látták utoljára. Eltűnését 1943 újévére datálják a hivatalos iratok. Megfagyott, lelőtték, újabb fogságba esett? Mindegyik lehetőség inkább egy kalandor életének ellenpontja lenne, még akkor is, ha elfogadjuk, hogy „az író alakja túlságosan rávetül életművére. Rejtő élete nem kevésbé kalandos, mint regényeiben a cselekmény. Nyitott szemmel és üres zsebbel csavarogta be Nyugat-Európát, Skandináviába és Észak-Afrikába is eljutott, s úti élményeit (talán kísérletképpen) utóbb papírra vetette. A töredékesen fennmaradt kézirat *Megyék Párizsba, ahol még egyszer sem haldokoltam* címmel jelent meg 1997-ben, s azt a benyomást kelti az olvasóban (Rejtő néhány leveléhez hasonlóan), hogy a megélt kalandok és nélkülözések érlelték íróvá, így lett sajátja a társadalmi alulnézetből, a csavargók és szerencsevadászok nézőpontjából láttató optika.”⁷

Rejtő nem kis részben maga alkotta meg saját imázsát. Olyan cikkek jelentek meg róla, melyek a hitelesség igényére rájátszva azt sejtették az olvasóval, hogy a légiós regények szerzője valóban megjárta a légiót. És az életrajz és az életmű viszonya akkor is fontos lesz, amikor a szerző *életrajzához* kapcsolódó munkaszolgálat előtérbe helyezi a tragikus narrációt. Ám a munkaszolgálat ténye ambivalens viszonyban áll az életmű regényeivel. Míg az életrajz valóságában létező totalitárius rendszer felszámolja az egyéniséget, addig az

életmű regényeiben a kaland olyan próbatétel, amely csak megerősíti az arra méltónak bizonyuló szereplők személyiségét. Bahtyin szerint ez a regénytípus „a főhősök próbatételének sorozatára épül, teszteli a hűségüket, értéküket, bátorságukat, erényüket, nemességüket, szentségüket, és így tovább. Ez az európai regény legszélesebb alkategóriája. Ennek a regénynek a világa – a küzdőtér, a hőst tesztelő események és kalandok – próbatétel a hős számára. A hős

mindig teljes változatlan személyiségként jelenítetik meg. Minden tulajdonsága a kezdetektől fogva adott és a regény folyamán ezek csupán kipróbálatnak és megerősítettnek.”⁸ A Rejtő – olvasó számára a kalandregény műfaja teremti meg annak az illúzióknak a lehetőségét, hogy az író eltűnésének tényében ne az egyéniség felszámolásának törvényszerűségét konstataálja, hanem a művek világába helyezkedve az életrajzban a személyiség rosszul sikerült, de patetikus regiszterű kalandját is megláthassa. Rejtő maga pedig író volt, nem pedig látnok vagy jó; a szövegeiben érzett rá arra, hogy milyen a világ, amely körülveszi. Míg főhősei a ponyva műfajának eleget téve felülkerekednek a végzetten, egyes mellékalakok még a komikus művekben is a huszadik századot meghatározó léthelyzetet reprezentálnak.

Veress szerint ha „a vendégsvöveg kedvelése kizárólag a posztmodernhez lenne köthető, Rejtőt a posztmodern jeles előfutáraként kellene méltatnunk.”⁹ Ám más párhuzamokon is elgondolkodhatunk: Rejtőnél a vendégsvöveg mellett az álnév, az írói szerepjáték, a különböző, gyakran éppen a dilettantizmus által jellemzett költői hang regisztere is megjelenik.

A tanulmány mottója Parti Nagy Lajos az *„Az Anyám, én egy virág vagyok”* című szerepverséből származik. A Troppauer Hümér – parafrázissal PNL megírja és valósággá teszi *Az előretolt helyőrségben* csak említett művet, és így saját dilettánsai sorába, Sárbogárdi Jolán, Dumpf Endre és a többiek közé emeli a Rejtő – univerzum egyik önjelölt poétáját. Ez a gesztus felvillantja azt a pozíciót is, amelyet egy nem tizenkilencedik századi közösségi alapú, hanem egy huszadik századi esztétikai és nyelvszemléleten alapuló irodalmi tudatban Rejtő Jenő elfoglalhatna. A szerző a nyelvi fordulat utáni irodalom előképe lehetne, mivel legjobb műveiben mai posztmodern kultúráképpünk legfontosabb jellemzői fedezhetőek fel. Rejtő műveiben nem válnak szét a kulturális regiszterek, sőt a szövegei olyan tükörrendszerre állnak össze, amely létrejövetele pillanatában elbizonytalanítja a kizárólagos értelmezést. Kedvenc műfaja, a szórakoztató irodalomhoz sorolt kalandregény-paródia alapvető ketősséget mutat: a „magas irodalomhoz” sorolva kineveteti azt, aki túl komolyan veszi; ha pedig csupán ponyvának gondoljuk, akkor igazi irodalomként viselkedik, hiszen a nyelv dinamikus természetét tárja fel. Rejtő szövegei „billeznek”, ahogyan az a valóság is „inog”, amelyet a mondatok létrehozna. A szerző a komikum szintjén ugyan, de először érzett rá arra, hogy a mondat nem a gondolat egysége, hanem a szavak kapcsolatának kitett ingtag, ugyanakkor dinamikus alakzat, amely ugyanannyira, vagy talán még jobban függ a kontextustól, mint az elsődleges jelentéstől. A szavak Rejtő mondataiban megőrzik önálló sze-

mantikai mezejüket, a szöveggé összeálló mondatok pedig olyan szavak vagy szókapcsolatok mentén haladnak előre, amelyek a kontextuális lehetőséget kihasználva az adott mondat teljes jelentése helyett az egyik kiválasztott szó elsődleges jelentésére építve felborítja az elvárásokat.

„A szerelem sötét verem. Különösen ha letakarják és ráülnek.”¹⁰

„– Uram, a késemért jöttem.

– Hol hagyta?

– Valami matrózban.”¹¹

„– Hol ütötte meg magát?”

– A fülem mögött. De én pontosan állcsúcscon találtam.”¹²

Szentkuthyról azt gondolják, hogy a legszűkebb réteg írója, Rejtőről azt, hogy talán túlságosan is szélesé. Szentkuthy egyik életmű-interjújában¹³ mégis hosszan beszél az általa igazi írónak tartott Rejtőről. Ám Rejtő nem csupán az említés szintjén kapcsolódik az irodalomhoz. Örkény István fanyar szkepszisével is lényegi viszonyban áll. Ne csak az egyperces novellák ironikus kérdőívre gondoljunk, amelyben a *Milyen a filozófiai képzettsége?* adható négy válasz így szól: a) Marxista., b) Antimarxista., c) Csak Rejtő Jenőt olvas. d) Alkoholista; hanem sokkal inkább arra a párhuzamra nézzünk, amely *Az élet értelmé* című szöveget¹⁴ *Az elátkozott part* nyitómondataival összeköti.¹⁵

Rejtő és Örkény egyaránt a világ kiismerhetetlenségét állítja művei középpontjába. Mindkettejük szövegei azon az ellentétén, illetve inkongruencián, egymásnak meg nem felelően alapulnak, amely a tökéletes, végtelen és a nem tökéletes, véges között feszül.¹⁶ A hőseiket körülvevő reális világot ütköztetik, azzal az elképzelt valósággal, amiben a hőseik élni szeretnének. Bergson szerint is a komikum legalapvetőbb forrása, a „legáltalánosabb szembesítés talán a valóság és az eszmény ütközése, vagyis azé, ami van, és azé, aminek lennie kellene.”¹⁷

Ám Rejtő humora az eszmény és valóság ellentétén túljutva az abszurdra és a világ félreértésére épül. Camus szerint az abszurd életérzést az adja, hogy az ember „érzi magában boldogság – és igazságvágyát. Hívó szavára a világ esztelen csöndje a válasz: ebből az ellentétből születik az abszurd.”¹⁸ Kant definíciója alapján a humor az, amikor egy feszült várakozás hirtelen semmivé válik¹⁹. Rejtő vegyíti ezt a kettőt: a főhős nála is megszólítja a világot, amely egyrészt mást válaszol, mint amit várunk. Ez adja a humort. Másrészt legjobb szövegrészleteiben a megszólított világ visszautasítja a főhős elképzelt lehetséges válaszokat. Ennyiben rokona a camus-i abszurdnak.

És ezt a helyzetet szövegeinek mélystruktúrája hozza létre, hiszen „Rejtő műveiben az abszurditás legalább annyira következik a szereplők, mint a helyzet kiszámíthatatlanságából. Veres András erre az alábbi példát hozza A megkerült cirkálóból:

– Pénzt vagy életet!

– Életet!

A revolveres merénylet ettől a választól úgy megijedt, hogy visszahőkölt. (...)A megtámadott egyén két karját nyugodtan felemelte, mint akit nem érdekel, hogy mi lesz.”²⁰

Ám itt jön egy újabb csavar: a kiszámíthatatlanság éppen a megszokotthoz való ragaszkodásban mutatkozik meg. Jól mutatja ezt a Vanek úr alakjában hőssé emelt kispolgár alakja. A Švejkre emlékeztető figura éppen azáltal marad épelméjű egy megörült világban, mert nem hajlandó feladni saját hétköznapijainak paradigmáit^{21 22}. Vanek úr, amikor bekerül a légióba²³, vagy a nagy Levin, amikor az éhhalál közömbén álló raboknak elmeséli ínycenc receptjét²⁴, feltűnően hasonlóan viselkednek Hašek hőséhez. Egy érthetetlen és ellenséges világban adott válaszaik az adott közegben egyrészt teljesen inadekvátoknak számítatnak, ugyanakkor megteremtik a lehetőséget annak, hogy megőrizhessék személyiségük integritását. Hašek és Rejtő modern kispolgárai Don Quijote utódai. Ám míg Don Quijote a hétköznapioktól menekül, ezek a figurák éppen a megszokott életükhöz való ragaszkodással válnak deviánsná.

Rejtő kalandregényeiben a szerepcseré toposza ugyanezt a problémát emeli magasabb szintre. Az elcserélt életek ponyvában megszokott motívuma esetében is ráérez Rejtő a hálásan parodizálható klisére. Arra, hogy ez a nevetségesnek tűnő alaphelyzet, a figurák adminisztratív hontalansága, polgári világból való kiszakíttóságuk nem csupán a kaland lehetőségét teremti meg, hanem léthelyzetté is válhat. És a Rejtőnél megszokott módon most is a mellékszereplők komikus ábrázolása emelkedik felül a ponyvairodalomra: Tuskó Hopkins tévedésből lesz katona²⁵, Vanek úr véletlenül kerül a légióba.

Veress András szerint „A *Piszkos Fred, a kapitány* egyúttal átfogó magyarázattal is szolgál a narrátor jóindulatára: azt sugallja, hogy a világ törvényes és törvénytelen féltekéje valójában átfedi egymást, és a sors merő szeszélyén múlik csupán, hogy mikor kerülünk át az egyikből a másikba – mikor „küzdjük fel magunkat” az alvilágba vagy vissza, a szolid, kispolgári lelkek közé. (Már a regénybeli bonyodalom is egy képtelen szerepcserén alapul, a csavargó Fülöp Jimmy és St. Antonia de Vincenzo főherceg kölcsönös helyettesíthetőségén – itt Mark Twain ismert műve, *A koldus és királyfi* lehetett az ihlető minta.)”²⁶ És éppen

Mark Twain regényének elcserélt hősei Rejtő és Kertész között is metszéspontot jelentenek. A Sorstalanságnak ugyanis szintén a Koldus és királyfi az egyik hivatkozási pontja:

„De meg egy könyvet, amolyan regényt is olvastam nemrég: egy koldus meg egy királyfi, kik ettől a különbségtől eltekintve, arcra és alakra feltűnő mód, egész az összetévesztésig hasonlítottak, pusztá kíváncsiságból elcserélték egymással a sorsukat, míg végül a koldusból igazi királyfi, a királyfiból meg igazi koldus nem lett.”²⁷

Rejtő hősei az adminisztráció tévedése miatt kapnak más identitást a külvilágtól, mint amilyet addigi életük alapján maguknak tulajdonítanak. De mi történik, ha az ember a megélt önazonosság és külvilág adminisztrációs hibája közötti feszültséget nem képes feloldani? Rejtőnél – mint például Senki Alfonz útlevele esetében²⁸ – a humor tehet erre kísérletet, ám ez az alaphelyzet, jóllehet nevetésre ingerel, cseppet sem vidám. Közel áll ahhoz a Bahtyin által kifejtett jókedv – nevetés viszonyhoz, amelyben „igen lényeges szerepet játszik a vidám ördöngösség, amely jellegét, hangvételét és funkcióját tekintve közeli rokona a jókedvű karneváli pokoljárásoknak és a diablerieknek. Az evés, az ivás és a nemi élet ezekben az elbeszélésekben mindig ünnepi, karneváli jelleget mutat. Hangsúlyoznunk kell még a ruhacserék és a legkülönbözőbb misztifikációk, a verekedések és a leleplezések óriási jelentőségét.”²⁹

Rejtő adminisztratív idegensége a Kertész-féle „sorstalanság” előfutára:

„Minden ember idegen, aki külföldön tartózkodik. Külföld alatt azokat az országokat értjük, ahol más nyelven beszélnek, más kosztot főznek, és a rendőrség ellenőriz bennünket. Azt nagyon nehéz meghatározni, hogy az ember hol van otthon. Viszont az, hogy hol van idegenben, fel sem sorolható tömeges variációval.”³⁰

„Már elhagytuk a külváros házait, s a rövid, dísztelen hídon is áthajtottunk, ami Csepel szigetére vezet: innen aztán egy darabon nyílt tájékon visz tovább az út, mezőségek, bal felől valami lapos, hangárforma építmény, jobbról meg kertészetek elszórt üvegházai közt, s itt történt, hogy az autóbusz nagy hirtelen lefékezett, majd utána odakintről egy intézkedő hang foszlányait hallottam, amit azután a kalauz meg több utas továbbított énfelém, hogy amennyiben tartózkodik a kocsin zsidó utas, szálljon le. No, gondoltam, biztos az átlépések ügyét kívánhatják ellenőrizni, az iratok alapján.”³¹

Szigorúak a ponyva sajátosságai. Az identitás elcserélése, esetleg elrejtése szóba kerülhet csak szóba, a válása nem. És Rejtő betartja a műfaji szabályokat. Jól

mutatja ezt, mennyire másképp ír tárcájában a francia idegenlégióról, amit regényeiben a becsülettel és az összetartással jellemez:

„Itt a Földközi-tenger partján minden illúzió lefoszlik erről a szóról, amely nálunk annyi hamis, hazug romantikát képvisel. Megszokott látvány a légionista, tele van velük a kikötő. Nem szeretik őket, durva, műveletlen, kötekedő emberek, sokat hazudnak, és ha nincsenek többen, gyávák is. Az újoncokat mélyen beviszik Afrikába, lehetőleg mindjárt tűzvonalba, és lassan, évek múltán kerülnek csak hátrább a civilizált Afrika felé, mikor már „megbízhatók”. (...) A légió szolgálatának sok olyan hallgatólag helybenhagyott, gyakorlat alapján kialakult törvénye van, amely európai számára borzalmas. A szolgálati szabályzat például előírja, hogy sebesült vagy menekülés közben kidőlt bajtársat cserbenhagyni nem szabad. Ebből a célból a szakasz két embert hátrahagy, hogy az elesett embert, ha az est beálltával magához tér, vigyék a többiek után. A hátrahagyott két légionistát ilyenkor fél óráig várakozik, azután valamelyik fejbe lövi az öntudatlan bajtársat, utána mennek a csapatnak, és jelentik az őrmesternek, hogy a bajtárs valószínűleg hóguta következtében meghalt. Hogy ez így van, tudja mindenki. a hadvezetőség, az őrmester, aki a jelentést átveszi, sőt a bajtárs is, aki alatt egyszerre csak meginog a sivatag és érzi, hogy összerogy.”³²

A szerzőre jellemző módon most is a mellékszereplők vonják vissza a happy end lehetőségét. Kilépnek a ponyva műfaji sajátosságaiból és a kalandregény műfajától idegen módon éppen a hősök hétköznapi-ságát mutatják fel:

„Ismétlem: déli egykor osztották ki az egyliteres adagot, és délután ötkor Wagner úr kijózanodott! Negyed hatkor bús arccal körüljárt, és bemutatkozott sorban mindenkinek. – Zaturek Manfréd vagyok – szólt halkán.”³³

A *Pizskos Fred*, a kapitány zárása pedig a melodramatikus jelenete miatt még inkább a figurák hétköznapi-ságát tárja fel:

Hallgatnak.

– Isten áldjon, Helena.

– Hová mész, Theodor?...

– A tengerre...

Az asszony lehajtott fejjel a szőnyeget nézi...

– Megbocsátottál nekem... Theodor?

Csend... A királyné lassan felemeli a fejét, és egyedül van a szobában. Pizskos Fred, a kapitány, szép csendben elment, és nem látta többé soha.”³⁴

De nemcsak a figurák hétköznapiak, Rejtőnél még a rettegett vagy mitikus magasságokba emelt légió

intézményét is valójában a rutin határozza meg, ahogyan Kertész Sorstalanságában a koncentrációs tábor. Sőt, Veress András szerint „A távolító-érvénytelenítő hatást tovább erősítheti, hogy a földi pokolként megjelölt idegenlégió közelebről nézve nem is annyira félelmetes és rendkívüli. Sőt meglehetősen fejtelenség uralja: Gorcsev Iván könnyedén sétafikál ki-be, Tuskó Hopkinst viszont civil létére sem engedi ki karmaiból. Vanek úr esetében (mint arról szó volt már) egyenesen csődöt mond – minden kényszerítő hatalma dacára.”

Hegel a komikust történetfilozófiai horizontból értelmezi. A komikum nála azt a társadalmi hanyatlást fejezi ki esztétikailag, amelynek során az objektív erkölcsiség elveszíti összetartó erejét, és a szubjektív válik uralkodóvá. Rejtőnél Pizskos Fred leszakadásában a világválság bizonytalansága mutatkozik meg, de San Antonio hercege és Fülöp Jimmy életének felcserélhetősége, Vanek úr és a Nagy Levin félreértett kispolgárisága már a huszadik század ellenségességében is kiismerhetetlen totalitarizmusát vetíti előre. A huszadik századi történelem, ahogyan Kafkára, úgy Rejtőre is ráruház egy általa nem intencionált olvasatot.

„Ide hallgasson, barátom. Ugye, tudja jól, hogy vannak kitenyészített vadászebek és gondosan megválasztott ösök után létrehozott különös tehének. Hát maga, sajnos, egy tiszta tenyésztete a nyárspolgárnak!

– Őrnagy úr állattenyésztő? – Nem. Valamikor pszichológus voltam. Maga, barátom, igen szerencsétlen lelki alkat. Tudja, mi az, hogy antikaton?

– Hogyne. Régi porcelánból készült Napóleon-szobor.

– Maga ízig-vérig civil! – folytatta sóhajtván a tiszt.

– Az őscivil, akinek éppúgy nincs érzéke a katonasághoz, mint ahogy egy süket nem értheti meg Mozartot. (A tizenégykarátos autó)”

Kemény István szerint „Rejtő Jenő (...) nem csak irodalom. Kevesebb is, több is. A nagy, modern világmítoszok része, amilyenből az amerikaiaknak van a legtöbb: a Vadnyugat, Chicago, gengszterek, dzsessz, rock and roll, satöbbi. De Magyarországnak is van legalább egy ilyen világmítosza: Budapest.”³⁵ Rejtő világát nem a kalandorok, az igazi hősök, hanem felfordult világban élő kispolgárok, az áldozatok leírása emeli be az irodalomba. Levin és Vanek úr a hetedik kerület kávéházaiból, Tuskó Hopkins a nyolcadik kerület kocsmáiból, de a társadalom peremére csúszott Pizskos Fred is a pesti mindennapokból ismerős. Ők szenvedték el a gazdasági válságot a harmincas évek közepén, hogy aztán tíz év múlva munkaszolgálatban, a Duna rakpartján vagy a koncentrációs táborokban ölje meg őket az az ideológia, amely a kitenyészített vadászebek mintájára a kitenyészített emberek felsőbbrendűségét is hirdette.

Rejtő egyrészt a pesti kispolgárok félelmét nagyította fel és helyezte egzotikus környezetbe, tehát egyszerre távolította el és nevetette ki a harmincas években. Azokat a figurákat írta meg valóban irodalmi értékűnek bizonyuló módon, akik már –már heroikus eltökéltséggel nem értették meg a paradigmaváltozásokat. Nem ismerték fel – vagy úgy tettek, mintha nem ismerték volna fel a világ abszurditását, miközben saját léthelyzetük abszurditása éppen abban állt, hogy bárhol képesek voltak megteremteni az elvesztett idill hétköznapjait. És a félreértés alapvetően komikus szituációja tragikus árnyalatot is kaphat, amikor az emlékezett hétköznapok és a jelen között túl nagy lesz a feszültség:

Csak egy jó van ott – magyarázta Levin –, hogy sehol sincsenek olyan fehér húsú teknősbékák. Hasonló állapotok vannak északon a vadhússal. A kilencvenes évek végén főztem egy őzgerincet zöldségfőzelékkel, fokhagymával... Ezt én úgy csináltam, hogy egy jó fél kiló szalonnát nyárson kiolvasztok a sült felett...”³⁶

A teknősbéka leves felidőzésnek a gesztusa nem áll távol Dr. K.H.G. kérdésétől: „Hölderlin ist ihnen unbekannt?” Rejtő nagy Levinje és Örkeny Dr. K.H.G.-ja egy embertelen korban az emberi élet méltóságára emlékeznek és emlékeztetnek. S bár tragikussá emeli őket az emlékezés, az mégis a helyzet félreértésén alapul. Heroikus gesztusuknak nincsenek tudatában, így csak tragikomikussá válhatnak. De a huszadik században talán ez a legtöbb, ami hitelesen megmaradhat.

Barthes szerint „a szövegnek szüksége van saját árnyékára: ez az árnyék egy kicsit ideológiából, egy kicsit szubjektumból van.” Az irodalom már többször is megtapasztalhatta azt a jelenséget, amikor a szöveg árnyéka fontosabbá válik magánál a szövegnél. Ez történt, amikor Cervantes Don Quijotéja lényegesebb lett az Amadis – regényeknél vagy amikor a népkönyvekre épülő Goethe – féle Faust a legfontosabbá válik a hasonló művek közül.

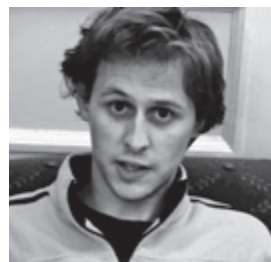
Rejtő szövegei maguk is egy szövegtípus árnyéka-ként lesznek jelentősek. A klisékre épülő légios kalandregény, a ponyva műfaja az árnyékot vető szöveg. Az árnyék maga pedig a művelt Nyugat és a civilizálandó Afrika ellentétére épülő tizenkilencedik századi világkép ideológiájából és a szerző egyéni nyelvhasználatának szubjektumából tevődik össze. És ez a kettség okozza azt, hogy „egy Rejtő-regénynek mindig lehet előre tudni a végét, de egy Rejtő-mondatnak – soha”.³⁷ És ez a kiszámíthatatlanság azért szül nevetést, mert a megismerhetetlen világ fenyegető voltát csak a humor oldhatja fel.

- 1 Thuróczy Gergely: A megtalált tragédia – Rejtő Jenő emlékére, Szépműves könyvek, 2016
- 2 A magyar irodalom története III. Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat Kiadó, 32. fejezet http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch32.html
- 3 Kemény István megnyitóbeszéde a PIM Rejtő Jenő kiállításán, <http://epa.oszk.hu/00700/00777/00006/pdf/00006.pdf>
- 4 A magyar irodalom története III. Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat Kiadó, 32. fejezet http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch32.html
- 5 Egy sarkon nagy csődületet pillantott meg. – Mi van ott? – kérdezte egy kifutótól. Elfogták a tettest, és meglincselik! Ez rabolta el a Lindbergh-babyt is. Áruház cowboy, aki Al Capone cinkosa volt. Gorcev lassan rájött egy általános érvényű axiómára: az emberiség zöme filmírónak született! Rejtő Jenő: A tizennégykarátos autó, <http://rejtobenokonyvek.hu/a-tizennegykaratos-auto/7/>
- 6 – Szakács szeretnék lenni. Mert meggyőződése, hogy ha minden ember kedve szerinti hivatásából élhetne, nem volna bűnöző a földön. – Mi volt maga azelőtt? – Nadrágvásaló. És ez lett a vesztém. A nadrágvásaláshoz nem érzek elhivatottságot. – Panaszosan kiáltotta két öklét mellére csapva: – Hagyjatok főzni, és én megjavítom az emberiséget! (Rejtő Jenő: A három testőr Afrikában <http://mek.oszk.hu/01200/01268/01268.htm>)
- 7 A magyar irodalom története III. Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat Kiadó, 32. fejezet http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch32.html
- 8 *The novel of ordeal*. The second type of novel is constructed as a series of tests of the main heroes, tests of their fidelity, valor, bravery, virtue, nobility, sanctity, and so on. This is the most widespread subcategory of the novel of European literature. (...) The world of this novel – the arena of struggle and testing of the hero; events and adventures – is a touchstone for the hero. The hero is always presented as complete and unchanging. All his qualities are given from the very beginning, and during the course of the novel they are only tested and verified. Bakhtin: *The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism (Towards a Historical Typology of the Novel)* in: Speech Genres and Other Late Essays, Translated by Vern W. McGee, University of Texas Press, Austin 1986
- 9 A magyar irodalom története III. Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat Kiadó, 32. fejezet http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch32.html
- 10 Az ellopott futár, <http://mek.oszk.hu/01000/01033/01033.htm>
- 11 Piszkos Fred, a kapitány, <http://mek.oszk.hu/01000/01064/01064.htm>
- 12 A tizennégykarátos autó, <http://rejtobenokonyvek.hu/a-tizennegykaratos-auto/7/>
- 13 Arc és álarc 1-2. – Portréfilm Szentkuthy Miklós-ról (1989, bemutató 1994, rendező: Jeles András; operatőr: Kardos Sándor; szerkesztő: Fábray Sándor; riporter: Réz Pál,
- 14 Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú. Ha viszont nem fűzünk fel őket, nem lesz belőlük koszorú. Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú. Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, mellesleg, harmadrangú valami. Hát akkor mi? Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára. Örkény István: Az élet értelme, <http://mek.oszk.hu/06300/06345/06345.htm>
- 15 A Török Szultán már két napja nem ment ki az utcára, mert valaki ellopta a nadrágját. Ezt a ruhadarabot nehéz nélkülözni, ha valaki sétálni megy. Mi a tanulság ebből? Nem tudom. De egészen bizonyos, hogy az ügy mögött tanulságos következtetések húzódnak meg. Mert ha a Török Szultán nadrágját nem lopják el, vagy ha Tuskó Hopkins jobban ügyel a saját ruházatára, akkor néhány ember, sőt egy kis birodalom sorsa is másképpen alakul. Ilyen rejtélyek húzódnak meg olykor egy nadrág hátterében. Rejtő Jenő: Az elátkozott part, <http://mek.oszk.hu/01000/01029/01029.htm>
- 16 Schopenhauer: A világ mint akarat és képzet, 13.S Budapest Európa 1991, fordította Tandori Ágnes és Tandori Dezső.
- 17 Henri Bergson: A nevetés. Gondolat, 1968.
- 18 Camus: Szisziphosz mítosza in Szisziphosz mítosza, ford.: Vargyas Zoltán, Magvető, Budapest, 1990, 219.
- 19 "A nevetés az az affektus, amely abból keletkezik, hogy egy feszült várakozás hirtelen semmivé lesz" Immanuel Kant: Az ítélőerő kritikája, Budapest Ictus, é.n. ford: Papp Zoltán, 54.S, 261.
- 20 A magyar irodalom története III. Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat Kiadó, 32. fejezet http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch32.html
- 21 „– Na ja, Müllerné, autókáztak. Azt egy ilyen úr nyugodtan megengedheti magának. Közben arra nem gondol, hogy az ilyen kocsikázásnak rossz vége is lehet. Pláne Szarajevóban. Hiszen az Boszniában van, Müllerné. Biztos a törökök a ludasok benne. Hiába, kár volt, hogy elvettük tőlük Bosznia-Hercegovinát. Na ugye, Müllerné. Ezért kellett a Ferdinánd öfenséégének megboldogulni.” Jaroslav Hašek: Švejk – Ez derék katona kalandjai a világháborúban, fordította Réz Ádám Cicero, é.n., 9.
- 22 „– Oberlajtnant úrnak jelentem alásan, én egyszer azt olvastam az újságban, hogy egy normális embernek átlag hatvan-hetvenezer hajszál kell hogy a fején legyen, és hogy a feke-te haj ritkább szokott lenni, aminthogy azt sok példából láthatjuk. S kérelhetetlenül tovább folytatta: – Aztán egy orvos azt mondta a „Špirek” kávéházban, hogy a hajhullás valami lelki megrázkódástól van, ami még a gyermekágyban érte az embert. És most valami borzasztó dolog történt. A tar koponyájú úr felugrott, és ráordított Švejkre: – Marsch hinaus, Sie Schweinkerk! – kilökte Švejkét a folyosóra, s visszatérve a fülkébe egy kis meglepetést szerzett a főhadnagynak azáltal, hogy bemutatkozott neki. Egy kis tévedés történt. A tar koponyájú egyén nem Purkrábek úr volt, a Slavia bankból, hanem csupáncsak von Schwarzburg vezérőrnagy. A generálmajor ellenőrző körúton járt a helyőrségek között, civilben, s most éppen Budějovicét akarta meglepni.” Jaroslav Hašek: Švejk – Ez derék katona kalandjai a világháborúban, fordította Réz Ádám Cicero, é.n., 217-218,
- 23 – Jó napot, Petrovics vagyok. Kérem, főhadnagy úr, merre van itt a legénységi hálóterem? – Ugyanis – folytatta Vanek úr vidáman, és az ezredes egyik kitüntetését nézegette, két ujj között – nem ismerem a járást. Pardon... – Ezt azért tette hozzá, mert véletlenül leszakította az I. osztályú Sasrendet.” (A tizennégykarátos autó)
- 24 Csak egy jó van ott – magyarázta Levin –, hogy sehol sincsenek olyan fehér húsú teknősbékek. Hasonló állapotok vannak északon a vadhússal. A kilencvenes évek végén főztem egy őzgerincet zöldsághasával, fokhagymáson... Ezt én úgy csináltam, hogy egy jó fél kiló szalonnát nyáron kiolvastok a sült felett. ... Itt hónapok

- óta senki sem evett egy jó falatot. Ne csodáljuk hát, ha kissé mogorva emberek voltak együtt. (A három testőr Afrikában)
- 25 Nevetve mondta Potriennek, hogy ő csak a hetvenegyes ruhájában jár, de nem katona. Potrien is nevetett, és azt mondta:
- Hiába tettei bolondnak magát. Vasra vere-tem, ha ezt kezdi.
- Én normális vagyok! – tajtékzott Hopkins.
- Azt nem mondtam, de nem is bolond. Esetleg hülye, mert különben más mesével próbálkozna.
- Sohasem voltam katona! A hetvenegyes ruhát a szekérről loptam.
- Az őrmester kinevette.
- Ilyen ostobaságokkal még nem próbálkozott senki! Azt hiszi, nem emlékszem erre a bulldogképére? Fiúk! Hányan ismeritek ezt az alakot? (A három testőr Afrikában, <http://mek.oszk.hu/01200/01268/01268.htm>)
- 26 A magyar irodalom története III. Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat Kiadó, 32. fejezet http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch32.html
- 27 Kertész Imre: Sorstalanság <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000742&secId=0000068432>
- 28 Senki Alfonzról csak annyit, hogy a világ valamennyi államából örök időkre kiutasították, és így már régóta csak a legnagyobb titokban tartózkodhatott a földön. Főként éjszaka. Tusó szerint dán volt, egy guatemalai méregkeverő esküdött rá, hogy spanyol, ő maga büszkén vallotta, hogy „szülőföld nélküli”, mert egy bennszülött kenuban jött a világra Colombo közelében, és szüleitől valamennyi környező állam megtagadta a gyermek anyakönyvezését. Egy örmény gőzösön keresztelték, de ez az állam időközben megszűnt. Rendőrségi szakértők szerint közigazgatási úton egy másik bolygóra kellene továbbítani.
- 29 Mihail Bahtyin: A szó művészete és a népi neveléskultúra (Rabelais és Gogol). In: Uő=A szó esztétikája. Bp., Gondolat. 1976. 356.
- 30 Rejtő Jenő: Bedekker csavargók számára; sajtó alá rend., szerk., előszó, utószó, jegyzetek Varga Katalin; Szukits, Szeged, 2003, 14. old., <http://docplayer.hu/2637108-P-howard-rejto-jeno-bedekker-csavargok-szamara.html>
- 31 Kertész Imre: Sorstalanság <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000742&secId=0000068432>
- 32 Rejtő Jenő: Légió!; in: Ujság, 1933. aug. 6., 2-3. old. Utánközlés: Rejtő Jenő: Az utolsó szó jogán; vál., s. a. r. Révai Gyula, Magvető, Bp., 1967, 159. old. Elérhető itt: <http://mek.oszk.hu/01000/01045/01045.htm>
- 33 Pizskos Fred közbelép <http://mek.oszk.hu/01000/01038/01038.htm>
- 34 Pizskos Fred, a kapitány, <http://mek.oszk.hu/01000/01064/01064.htm>
- 35 Kemény István megnyitóbeszéde a PIM Rejtő Jenő kiállításán, <http://epa.oszk.hu/00700/00777/00006/pdf/00006.pdf>
- 36 A három testőr Afrikában <http://mek.oszk.hu/01200/01268/01268.htm>
- 37 Bárdos Pál idézi Tokajit, 1989, 56

Horváth Csaba: kritikus, irodalomtörténész. Kutatási területe a regényelmélet és a kortárs magyar irodalom. Háy Jánosról írt monográfiája a Kalligram „Tegnap és ma” sorozatában jelent meg.

E KIES HAZÁBAN

Az európai valóságérzékelés alapkérdései Bereményi Géza dalszövegeiben

AZ OLY NAGY RAVASZ

Csengey Dénes 1990. október 30-án személyes felütésű cikket közölt a *Magyar Hírlap*ban.¹ Tíz évvel azelőtt egy Eszter nevű zsidó lánnyal szeretkezett egy kölcsönlakásban, utána a sötétben a lány nem találta a kivezető utat és a feje nagyot koppant a falban; Csengey segítő szándékkal a vállára tette a kezét, mire ő azt mondta: „Vedd le rólam a kezéd, rohadt gyilkos!”. Csengey Dénes ebből minden átmenet nélkül azt a következtetést vonta le, hogy Eszter őt 1944-es, fasiszta zsidógyilkosnak nevezte, és elmélkedni kezdett a Soá-poszttrauma terheiről. A cikk hátralevő részében egyébiránt Csóóri Sándor *Nappali holdjának* antiszemita állításait igyekezett kimosdatni annak érdekében, hogy az MDF erőit egyben tartsa és megakadályozza a pártban beálló szakadást. A mondanivalójánál azonban jobban érdekelt most minket az, ami a korszak publicistáit is hően izgatta: többek között Kovács Zoltán és Megyesi Gusztáv a napilap néhány nappal későbbi számában közöltek sokak számára emlékezetes satirikus jegyzeteket² a cikk fölütésével, vagyis Csengey önvallomásával kapcsolatban. Azt javasolták neki, hogy szexuális problémáit orvossal kezeltesse, vagy a szobát úgy rendezze be, hogy ilyen ne fordulhasson elő. A szerző szálnalmas bénaságán röhögtek: hogy is vonhatja le valaki egy ilyen messzemenően magánéleti esetről rögtön ezt a traumákkal terhes következtetést. Senki nem jutott eszébe, hogy Csengey őszinteségére vá-

laszul észrevegye: a szerző megteszi azt a lépést, amit 1945 óta senki nem tett meg; 1953-as születésüként magára vállalja – vagy legalábbis nyíltan magára értelmezi – a ’44-ben elkövetett bűnöket.

A szöveg és a valóság végletes szétválasztásának igyekezetéről tanúskodik, hogy míg a szépirodalom ilyen elemeit ünnepelve fogadják, a valós előfordulástól viszolyognak: ennek a kulcsa, hogy a közönség igyekszik eltávolítani magát a hasonló jelenségektől, és csupán addig hajlandó foglalkozni vele, amíg nem ismer rá a hétköznapi életben előforduló alakjában is. Holott az, ami tényleges változást – vagyis politikai és kulturális nyitottságot – hozhatna az életünkbe, éppen a szöveg és a valóság átjárása; a szöveg és a valóság szétválasztása voltaképp bármiféle előremutató elmozdulás csorbítására elég mindössze, ami meglehetősen kontraproduktív a javulás szempontjából. Ez a Csengey-féle, „helyettes szorongásnak” is nevezhető beállítódás (ahogyan Turi Tímea írja³ Hajnóczyról szóló, egyébként közepesen érdemdús szövegében) jelenik meg Hajnóczy Péter hagyatékból előkerült *Földoldozás* című novellájában is, amely *A halál kilovagolt Perzsiából* regénynél jóval élesebben tematizálja nem is annyira a zsidó lány és a magát náciik utódjának, avagy pszeudonácinak képzelő férfi, hanem inkább a humanista morál nyelvének és a morál lehetőségétől megfosztott, a morálból kiesett nyelvnek, pontosabban nyelvtelenségnek az ellentétét. Meggyőző hason-

lósággal Kertész Imre *Kaddis...*-ához, amely ugyan-
csak a humanista morál nyelvét beszélő második ge-
nerációs túlélő és a tábor személyesen megjárt, az ef-
féle erkölcs nyelvét beszélni képtelen konkrét túlélő
nyelvtelensége között feszülő ellentétet vizsgálja. Míg
a humanista panelekből épülő nyelvet beszélő nő sza-
vai mindkét műben a megbocsátást és a befogadást
hirdetik,⁴ a férfi Hajnóczynál és Kertésznél is képte-
len túllépni azon, hogy ennek a humanista morálnak
a nyelve '44-gyel megsemmisült, és az tulajdonkép-
pen nincs erre tekintettel, aki ezzel a nyelvhasználat-
tal írja le az akkori eseményeket – hiába, hogy Kertész-
nél a koncentrációs tábor túlélője, Hajnóczynál pe-
dig a saját apját háborús bűnösnek tekintő fiatal férfi
kerül az ezzel ellentétes nyelvi helyzetbe. De ugyanez
fordul elő Nádas Péter nagyszabású közelmúltbeli da-
rabjában, a *Szírénének*ben is, ahol a „fiak” azt mondják,
„a saját infantilis agyvelőmmel mindent a tömeggyilkos
édesapám helyett kell utólag megértenem”. Sőt Nádas
még azt is bravúrosan hozzáfogalmazza, hogy a fiú sze-
relme, „Sophia nem egy csaj, (...) hanem a nagy kér-
dés, hogy a káoszt, amibe felelőtlenül belevetettek, egy
élet munkájával vajon megértem-e.”⁵ Ezután már iga-
zán nem kell csodálkoznunk azon, hogy Csengey Dé-
nes nem csupán magát azonosítja a háborús bűnösök
utódjaként, hanem ezzel a lányt is élete kérdőjeleként
tünteti föl: az erkölcs nyelvén hogyan lehet reagálni az
erkölcsöt fölszámoló eseményekre. Az apa Auschwitz
utáni, hiánnyal való behelyettesítésének rendszervál-
tást követő leképezésére amúgy érdekes kísérletet tesz
Geröcs Péter *Győztesek köztársasága* című nemrég-
i regényében, de Mécs Annának az 1956-os halálraítélt
apjával való kapcsolatáról szóló tavalyi szövegében is
tetten érhetjük ezt a „helyettes szorongást”: apja min-
tájából nem azt a humanista közhelyet szűri le, hogy
mindig legyünk hősök, hanem amikor édesapja a meg-
alkuvókról mesél neki, attól tart, hogy ő is megalkuvó
lett volna. Egyúttal, mégis, attól is retteg, hogy a vé-
leményét nyíltan vállaló személyként kár éri.⁶ Vagyis
egyszerre azonosul a karakán kiállással és a félelem-
mel, a visszahúzóddással. Valahol itt kezdődik az, amit
Nietzschevel szólva a jón és a rosszon való túllépésnek
nevezhetnénk, ami egyedül alkalmas arra, hogy az el-
lentmondásaival a kérdések átgondolására sarkallja
az azt jelenleg olyannyira elutasító hazai közéletün-
ket. Ez az elutasítás pedig egyáltalán nem választható
el a közbeszédnek a morál nyelvét beszélő és hirdető,
többek közt a baloldali és liberális körökben ma – és
közel sem mindig! – uralkodó szeletétől.

A Mécs Annánál vázolt ellentmondás, amelynek
Nietzsche a láttatását és így megélését javasolta, a bib-
liai Dániel próféta életében még egyáltalán nem volt
összeférhetetlen: ő minden új uralkodónak azonnal
behódolt, és ez egyáltalán nem gátolta meg benne,
hogy radikálisan kimondja a meglátásait. A nyíltság

és a morál – nem mellesleg paradox – összekötése csu-
pán a felvilágosodás racionalizmusának következmé-
nye; Adorno és Horkheimer a racionális erkölcsöt ta-
lálón sorolja a babonák közé,⁷ amelyek az egyisten-
hittől még hagyományosan távol álltak.⁸

Ahol az apa nem azonosítható klasszikusan megfog-
ható formájában, ott máris tömeggyilkossá válik. Ker-
tész Imre nem véletlenül fogalmazott úgy, hogy „az
apa és az Auschwitz szavak bennem egyforma vissz-
hangot vernek”.⁹ Ennek a gyökere ott van az európai
kultúra kialakulásánál, maga az isten fogalma is ebből
származik eredetileg.¹⁰ A fiú az édenkertben is össze-
tapad az anyjával, az apja pedig ekkor már nem sze-
mélyként, hanem az isten alakjában jelenik meg (nem
csak az árulja ezt el, hogy Éva az „anya minden élő-
nek”, vagyis szükségképpen Ádámnak is – ha pedig
nem az ő fia, akkor nem élő: vagyis ha férfi, akkor ha-
lott –, hanem az is, hogy az isten épp hűvös alkonyat-
kor jelenik meg,¹¹ vagyis amikor a férfi szokott haza-
térni a mezőről; arról nem beszélve, hogy az édenkerti
kiűzetés pontosan megfelel Gregor Samsa rovarrá vá-
lásának, ami a „helyettes szorongás” újkori metaforá-
ja), és így tereli saját maga felé Rebeka is a fia, Jákob
figyelmét, aki az anyja instrukcióitól láthatóan érzé-
kileg is összezavarva álmodja a fallikus létrát, amely-
nek a helyén megépíti az első templomot és így lerakja
a monoteizmus intézményének alapjait.¹² Ez a figye-
lemelterelés valójában a „gonosz banalitása”, amelyről
Hannah Arendt ír;¹³ ahol a két test határai összem-
sődnek, ott a másiknak a valós személyként való ér-
zékelése nem lehetséges. A monoteista nyugati kultú-
ra abban különbözik az Ödipusz-mesétől, hogy nem
ér (rossz) véget: bár visszafordíthatatlan hátrányokkal
jár (például a kiűzetéssel), mégis az egész kultúra arra
épül. Ahogyan Sophia és Eszter sem elsősorban nők,
hanem az élet nagy kérdései – tudniillik a másik és
az én elválasztásának kulcsmotívumai (amint Ádám
számára az oldalbordaként észlelt Éva, Jákob szemé-
ben pedig a fia személyes döntéseit kéretlenül helyette
meghozó istenanya is az) –, ez az áttétel sem egy má-
sik személyről szól általában, hanem az alaktalan ész-
lelés, más néven az *észlelésvesztés* rajzolódik ki benne.
Erről szólnak Bereményi Géza legerősebb dalszövegei.

ÁCS MARI

Ha az eddigiekből már látjuk, hogy a valóság elveszté-
se milyen szervesen gyökerezik az európai kultúra alap-
jaiban, akkor azt is értjük, mit jelent, hogy Ács Mari

„benne maradt a régiiben”, illetve „bolond lett két év alatt”. A „helyettes szorongás” hátterét megismerve ennél is jobban el tudjuk helyezni, mikor az énekes arról beszél, hogy Ács Mari „a helyettem-örületbe”¹⁴ megy el, és nem lepődhetünk meg azon sem, miért éneklí olyan cinikus öniróniával azt, hogy „én, az okos”. Az okosság itt a bolondság párja: egyik sem a valós külső érintkezésekre, hanem mindkettő az agy, illetve a test belső üzemmenetére épül. Ahogyan Bereményi a *Met-ró* című másik dalszövegében írja, „kell legyen valami más is az ész és ösztön helyett; kell legyen harmadik, különben... mindig a gyilkosok győznek”. Bereményi ezekkel nem csak azt láttatja, amire Adorno utal, amikor az újkori racionális erkölcsöt (vagyis az ész megfelelőjét) a babonával (tehát az ösztönnel) felelteti meg – hogy a „harmadik”, azaz a plurális érintkezések nélkül mindig a gyilkosság lesz a legitim, a morál mindig ezt fogja igazolni –, hanem egyedülként a magyar nyelvű szövegirodalomban, és alighanem a ’45 utáni nyugati dalköltészetben is páratlanul, közvetlenül összefüggésbe hozza az „okos” és a „bolond” esetét; vagyis aminek Kertész csak a közelébe megy, Hajnóczy pedig kimondatlanul pedzegeti, azt Bereményi félreérthetetlenül jelzi: én annak köszönhetően vagyok okos, hogy a másik megőrül, a másik pedig annak köszönhetően örül meg, hogy én okos vagyok. Minden egyenlőtlen, vagyis antiplurális viszonynak ez a kulcsa, hiszen az erkölcs korábban már említett nyelve és a morálból kiesett nyelvtelenség nem csupán egymás mellett léteznek, hanem egymást föltételezik: a gyilkosságot – ha csak nyelvgyilkosságként is – legitimáló morál a másik személyben épp ennek a nyelvnek a lehetőségét fogja meggátolni, tehát éppen a gyilkosságot legitimáló erkölcs ejti ki a morálból a másikat, ha az nem sajátítja el ezeket az uralmi paneleket. (Adott esetben ez persze akár két személy között oda-vissza is lejátszódhat, ha olyan felemás dinamika bontakozik ki köztük.) Ez ráadásul az „okos” helyzetén sem javít, hisz ő is azt vallja, hogy „félek, hogy benne maradok” – a pluralizmusban rejlő valóságtól való megfosztatás mindig ezt a kockázatot hordja magában. Mindig Ács Mari és Kertész Imre fog a pálya szélére szorulni, a moralisták pedig ezt ráadásul mindig igazolva fogják látni. Számukra elég megdöbbenő lehet fölismerni az Ács Mari nevéből levonható következtetést, vagyis hogy Ács Mari nem lehet más, mint Ács József felesége, azaz Szűz Mária. (Az pedig ugyebár nem kétséges, hogy az apropó, amely a szerzőt a dal megírására ösztönözte és nyilvánosság híján szájhagyomány útján terjed a városban,¹⁵ teljesen érdektelen a szöveg jelentése és összefüggései szempontjából.) A nyugati népmesék egyik legkorábbi toposza jelenik meg a Csipkerózsika-mese eredeti változatában, ahol a lányt a herceg érkezése még nem ébreszti föl, a férfi álmában ejti teherbe és csak a gyermek

születése kelti őt új életre.¹⁶ Ugyanez a motívum érhető tetten Szűz Mária legendájában, mindez pedig nem másnak a metaforája, mint hogy az illető addig nem is él, amíg a szülésben nőként nem teljesedik ki. Ez valamelyest azonos a kiinduló édenkerti helyzettel, Jézus története azonban – Bereményi értelmezői segítségével – ennek egy másik vetületét villantja föl: az anya csonkaságának párja a fiú kiválósága lesz (igaz, az ő története is rosszul végződik). Ebben az esetben ugyanis a dal narrátora nem lehet más, mint egy kvázi-Jézus; nem véletlenül énekel a megbocsátás felismerésének fontosságáról, ami amúgy egyenlő a cselekvés előnyeinek fölismerésével. Bereményi a történelmi sebeknek megfelelően az 1945 utáni időszakba (a dal keletkezésének jelenébe) helyezi Ács Mari életét, ám az utalások segítségével letagadhatatlanná teszi, hogy a megőrülő nő esete se nem egyéni kivétel, se nem egyszerűen a jelenkori történelem hozadéka, hanem az egész kultúránk alapja, pont hogy inkább ezekre az alapokra épülnek a későbbi történelmi sérülések mintázatai is.¹⁷ Az anya álomszerű és a valóságot kihagyó beállítódása meg a fiú kiválósága ugyanis az apa kiiktatásában ér össze, ami egyszerre nyitja meg az örvényt a tekintély láthatatlanná válása számára¹⁸ és ad teret a „zseni” illúziójának.

A JOBBIK RÉSZEM

A narrátor „okossága” olyan mértékben meggátolja a valóságlátását, hogy „hasadt szilánk-tükörben” látja, ami velük történt.¹⁹ „Shakespeare úr” is „széttört tükrünk szilánkjait” „ragasztja, foltozza” egy másik dalban, mikor Bereményi azt kéri, hogy „e kies hazában mutass nekem egy oly nagy ravaszt, mint Shakespeare William”; de ez az elem konkrétabban is megismétlődik *A jobbik részem* című dalban, ahol „keshedt, vigyorgó arc tekint rám a rossz tükörből”. Itt „talán egy nő volt, tán gyerek, aki belőlem elveszett”, amikor „útra vált belőlem a jobbik részem”. Bár Bereményi itt Ady Endrére utal („Kizsakadt belőlünk az asszony”), ez is a karkai átváltozásra vezethető vissza, akárcsak a *Lánchíd* című dal, alkalmasint tehát ugyan-csak a nyugati kultúra alapjainál megbúvó valóságvesztést jeleníti meg. Kétségtelen, hogy Adynál is előfordul ez az elem, például az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című versében, ahol néhány további adalékkal szolgal arról a jelenségről, amit másfelől például Mircea Cărtărescu is ábrázol *Sóvárgás* című regénye végén.²⁰ A háttérben azonban a másik személlyel való összemosisódás áll, a nő vagy a gyerek ráadásul sokkal inkább az eddig tárgyalt helyzetekre irányítja a figyelmünket, mint Ady egykedvű „asszonya”. Ha elveszítjük a má-

sik valós személyként való érzékelését (pl. ha oldalbordának érezzük, mint az Ádám-kisbaba édesanyját), ha megszűnik két ember közt a szabadsághoz szükséges távolság, akkor az önálló másikat belőlünk – oldalbordánkként – kihasított lényként fogjuk fölfogni. Hiszen az ilyen kiszakíttatást mindig meg kell előznie az alakatlan összetapadásnak. Erre utal a dalban az az árulkodó érzékelés is, hogy „minden szó mástól eltanult”, illetve „nincs titkom, mióta útra vált a job-bik részem”.²¹ Aki már nem részesül a morálban, az nem rendelkezik a személyt az erkölcs mögé rejtő „titok” képességével,²² ezért érzékelní kezd a disszonanciát a szavai, vagyis – a pluralizmushíányos kultúra körülményei között – egyedül ismert és beszélhető morális nyelv, valamint az ebből való kiesettség, meg-hasadtsága, az erkölcs uralmi nyelvének lelepleződése között. Bereményi itt is továbbmegy a lehetséges elődeinél, amikor oda lyukad ki, hogy „tán erre vártam, ez jó nekem”. Amikor azt írja, hogy az átváltozás következtében már csak „matatni szeretek, álmodok egész kipusztulásig”, ugyanazt mondja, mint Bruno Schulz a *Fahajas boltokban*, ahol a mesélő édesapja „egészen elmerült ebben a számunkra hozzáférhetetlen szférában”: „mindenféle zörgés, éjszakai recsegés, a padló titkos, csikorgó élete tévedhetetlen és éber megfigyelőre, kémre és összeesküvőtársra lelt benne.”²³ De Schulz prózája és a többi példa sem vallja be nyíltan, hogy a valóságvesztés valójában pont a (morális) vágyak beteljesítésének törekvéséből²⁴ fakad.²⁵

LÁNCHÍD

Még letisztázottabban jeleníti meg ezt a karkai valóságvesztést a *Lánchíd* című dal – itt ráadásul Bereményi azt az észlelésvesztett érzületet, hogy mindennek kételkedni kell a valóságértékében, a rendszer-váltás aktuálpolitikai kontextusába helyezi, amivel az akkori időszak (és az azt követő egy-két évtized) „irracionalis” jobboldali megnyilatkozásainak hátterét is megvilágítja. Az ugyanis, hogy „ma az ember még azt is csudálja, hogy el nem vették már rég mindenét” vagy „elvették múltadat és a jövődet, míg félrenéz-tél”, bizony nem intézhető el egyszerűen azzal, hogyha valamiféle összeesküvés-hívó paranoiának bélyegezzük. A karkai rovarrá válás, Kertész nyomán pedig Auschwitz tapasztalata ugyanis szintén éppen ezt jeleníti meg. Ahogy Arendt jól láttatóan írja, Galilei fölfedezése után, hogy a Föld kering a Nap körül, az emberek már egyre kevésbé bíztak a szemtől szemben lezajló érintkezésekben, abban, hogy amit látnak, az tényleg valóságos, és helyette a dolgok hátterét és a háttérben megbúvó folyamatokat kezdték el

vizsgálni, a trauma nyomán már jobban bíztak a valószínűtlen jelenségek valóságosságában, mint abban, amit saját maguk biztosan észlelnek. Ennyiben a morálisan is legitimált tudományos szakmai megközelítés és a „jobboldali” paranoia azonos; ennek az itteni összekötésével pedig Bereményi Géza – akármennyire szándékolatlanul is – úttörő hidat épít a magyarországi jobboldal alapélményei és az Auschwitz-tapasztalat közé (ami Kertész Imre radikálisan autonóm és valóságghú megnyilvánulásainak is óhatatlan iránya),²⁶ még ha ez csak jóval később érik is be majd. Ezt erősíti meg a Duna szerepeltetése is, amely elveszti Dunajellegét („nézd meg a vén folyót, megvan-e még”, „anyátlan, Dunátlan, nemtelenül”), s ez óhatatlanul a folyóparti nyilas kivégzéseket idézi föl, mint amelyek a folyót visszavonhatatlanul átminősítik valami mássá, megfosztják folyóként való észlelhetőségétől.²⁷ A *Lánchíd*-ban ugyanúgy egy pillanat műve az egész – „emlékezz, volt még egy óvatlan perced, engedted magadnak, hogy félrenézz” –, mint a *jobbik* részében („félre se néztem, annyi volt”): vagyis mindkét esetben azzal állunk szemben, mint mikor „egy reggel Gregor Samsa nyugtalan álmából felébredt” és „szörnyű féreggé változva találta magát ágyában”.²⁸ Amikor nem a valós észlelésnek, hanem a háttérben megbúvó folyamatoknak és az introspekciónak adunk csak hitelt.

A VIDÉKI ROKON

Mindezt ugyanakkor a legkomplexebben Bereményi *A vidéki rokon*-ban közelíti meg: itt a „minden szó mástól eltanult” jegyében behozza a szavak „mágikus”, valóságképző erejét is, és szintén egyedülként a magyar szövegirodalomban ezt a valóságvesztést az erkölcsi meggyőzés erejével fölruházott szavak hatásával hozza összefüggésbe. Már felütésként is „keresztben jég-eső bombázza szét azt, amit láttam”, vagyis az észlelés valóságának elvesztése jelenik meg benne (mellesleg ugyanúgy az „üres szobámban” való felébredéssel veszi mindez kezdetét, mint Karkánál és Karinthy-nál).²⁹ A vidéki kisváros remek allegória a narrátor saját legközvetlenebb közegétől való idegenségének kifejezésére; a dal kerete szerint itt hagyja magára az elbeszélőt „egy rokona”. Ez azonban nem akármelyik rokon: „ez az a rokon, akire leginkább számítottam, és ő volt az, aki otthagyt egy magamban”. Ennek nyomán nem vonatkoztathatunk el attól, hogy az egyik szülőről van szó, és így a „rokonná” való átminősítés megint csak az idegenséget fejezi ki. A narrátort a szöveggörnyezet mindenképpen valamilyen gyermeki szerepbe helyezi (akár a valóságban is gyermek, akár nem – Gregor Samsa után ez talán már mindegy

is), az pedig, hogy a rokon autóval távozik, a gépkocsi férfi-attribútumként való észlelése alapján ugyancsak az apa, vagyis a szülő erős benyomását kelti. A kulcsmotívumok azonban még csak itt kezdődnek: az apa vagy szülő személyként megfogható jelenléte megszűnik („neki elárulnám, ott a konyhában mitől félttem”), a konyhában azonban ott marad az a három személy, amelyik föltehetően ennek az egynek a megfoghatatlanná sokszorozott *elvesztése*, pontosan úgy, mint Nádas *Szírénénekében*. „Hárman is voltak, ott megfogtak egy konyhában”, mondja, miután „egy kisvárosban, ha jól emlékszem, túl elszálltam”. A konyha mint helyszín ugyancsak illik a képbe: a neszező, emberi reprezentációját veszített apa zuga ez, mint Bruno Schulz említett szövegében.³⁰ Ekkor lép be a képbe a szavak szó szerinti, mágikus értelmezésének és a másik beszélő állítólagos szándékának a kontrasztja. Bereményi revelatíván példázza Nietzsche megfogalmazását – miszerint a szándék többet fed el, mint amennyit megmutat³¹ –, amikor a három ember úgy szól a beszélőhöz, hogy „félreértetted, nem úgy gondoltuk, hova is szállnál”. A „túl elszálltam” kifejezést tehát a beszélő a másik három rá vonatkozó, sőt *öt minősítő* kijelentése nyomán teszi nem csak emlékévé, hanem valóságává: „szárnyam is volt, ott csapkodott, plafonhoz vert”; majd miután a hármak tisztázzák a „félreértést”, megismétli, hogy „szárnyaimból hullott a toll”. Amint egy korábbi szövegemben Kertész Imre kapcsán fogalmaztam, „az ideaszzerűen használt fogalmaink, a hasonlatok, a klisék és a képes beszéd, minden, aminek a jelentése elcsúsztatható a tárgytól, sőt eleve valamennyi összeszokott nyelvi konstrukció és ezekre épülő állítás nem le-, hanem előírja a valóságot”,³² s ennek jegyében megfigyelhetjük, hogy a három személy (ami másként szólva épp az egyetlennek az ideaszzerű kivetülése) itt a szavaival teremti meg a narrátor valóságát, hisz a beszélő számára ezek a szavak erkölcsi parancsként hatnak. Nietzschével szólva ez a másikat *valamilyennek* tételező morális imperatívusz nem más, mint hogy „változzon meg minden, ráadásul hátrafelé”, vagyis „pusztulj el!” (s pusztítsd el fiad).³³ Az ezeket sűrítő közterek instrumentális uralmi impulzusok, a gyilkosság (szöveg)helyei.³⁴ Mindenre, aki nem részesülhet a morálban – mivel kiesett belőle –, az ilyen megfogalmazások valóságképző erővel bírhatnak. A lélektan és a lacanisták szerint ez a pszichotikusok jellemzője,³⁵ a lélektan azonban készpénznek veszi, hogy a normatív viselkedés elegendő a valósághoz. Kétségtelen, hogy a pszichotikusok is kiesnek a morálból, ez azonban nem csupán velük történhet meg. Voltaképpen minden cselekvés – mint az imént Nietzsche és Arendt kapcsán tárgyaltuk – az erkölcsből, vagyis a viselkedés szabványaiból való kilépést jelenti: ez a váratlan, az emberi nagyságot növelő, előzmény nélküli és kiszámíthatatlan kimenete-

lű lépések terepe, amely azonban, a nyilvánosság birodalma és a politika mindenki számára elérhető tere híján, a család mintázata fölépült „társadalmi” berendezkedés körülményei közepette, a statikus szerkezetből való kikökenésként jelenik meg.³⁶ Ebben az esetben föltehető, hogy nem kizárólag a valóságát elvesztett személy veheti szó szerint a szavakat, hanem az adott szóhasználat túlzottan statikus rendje is eredményezheti a személy számára saját valósága elvesztését. Ebből a szögből megközelítve ugyanis a viselkedés normái sokkal kevésbé a valóságot képezik meg, mint inkább a valóság elvesztését teszik lehetővé, hiszen falat emelnek a cselekvés és az emberi szabadságot kibontakoztatható nyilvánosság elé, ahol az egyének személyekként is magukra ismerhetnének. Az így fönnálló szerkezet készségesen elősegíti a valóságsszűkítő beszédet, ha az, aki alkalmazza, nem kibontakoztatni, hanem korlátozni akarja a másikat. Ez pedig könnyen megeshet, mivel az emberek, az állatoktól eltérően, nem foglalják magukban már a testi felépítésüknél fogva a lényük kiteljesedéséhez szükséges tényezőket, hanem a kibontakozáshoz szükségük van a pluralizmus és a szabadság megélésére, ami a többi ember jelenlétén múlik, hisz senki sem cselekedhet magában, párbeszéd nélkül (és az sem tehet szert önmaga valóságértékére, ha nem látja senki), illetve nem nyerheti el emberi minőségét a saját személyes története és kilétének meghatározhatósága híján – így az emberek végső soron ki vannak téve a környezetük befolyásának. Ez persze leginkább a gyerekkorra érvényes, ahol az úgynevezett személyiség is kialakul, azonban más kivételes helyzetekben is előállhat, nem másról szól Kertész Imre *Sorstalansága* sem.³⁷ Nyilvánvaló, hogy minél inkább érintett valaki gyermekként, annál inkább ki van téve ennek felnőttkorában is – összességében azonban azt mondhatjuk, hogy ha a külső körülmények súlya kellően elégséges hozzá, akkor a leginkább integer ember is ebbe a helyzetbe kerülhet. Ennyiben a pszichózis voltaképpen azt fejezi ki, ha valakiben összeütközésbe kerül a szabadság igénye az arra rendelkezésre álló lehetőségeivel (ha pedig ez a kettő nem ütközik össze, azzal ő maga is fönn tartja a szabadságot gátló gépezetet). *A vidéki rokon* elbeszélőjét is csak ebben az értelemben sorolhatjuk ide, miután éppen azt akarjuk megfigyelni, hogy milyen hatások lehetetlenítik el benne ezt a szabadságot. Mára a dal következő szakaszában megdőbbszerűen kiderül, hogy egyáltalán nem a narrátor az egyedüli, aki a szavakat szó szerint veszi. Miután megfogják őt a konyhában, az addig versszakokra oszló dal fölfüggeszti magát, és zene nélküli betét következik. Megeshet, hogy Bereményi Géza egész dalszövegírói életművének ez a csúcsa, a középpontja: ahol nemhogy dal nincs, de Cseh Tamás sottogását is alig hallani. Megérdemli, hogy ezt a részt teljes terjedelmében ideidézzük.

Tegyük az ágyra, fáradtnak látszik, vigyázz, Laci... (Vigyázz rá, vigyázz rá, vigyázz!)

Nem kell már mindjárt, nem kell már mindjárt az ágyat választani. Aludj már! Mi bajod? (Éjszaka! Puha éjszaka...)

Éjszaka van! (Éjszaka, puha éjszaka... Szegény kicsi fiam...)

Miket is kiabálsz, miket is, szegény fiam? (Csicsijja... csicsijja, csicsijja... szeretlek...)

Micsoda rokon? Micsoda autó, micsoda út? (Megmondtam! Miket beszélsz? Csak én vagyok itt!)

Tudtam... tudtam, hogy végül, tudtam, hogy végül ide jut. (Megmondtam előre! Megállapítottam, megjósoltam: rossz vége lesz, rossz vége lesz, vége lesz, megmondtam, megjósoltam előre...)

Vigyázz, felugrik! (Fogd meg, fogd meg...) Fogd meg, fogd meg szegényt! (Fogd meg... Most fogod, fogod, tartsd, szorítsd, szorítsd... szorítsd... Tojáslepeny...)

Mit kívánsz, (Tojáslepeny...) kérsz egy kis, kérsz egy kis, egy kis tojáslepenyt? (Vidd el, vidd el, amit akarsz, tessék! Háháhá, háháháháhá, tessék!)

Akkor hát igyunk, hogyha túl vagyunk az ijedségen! (Ijedség... ijedség...) Akarod, hogy megcsókoljalak? Anyyira féltetek... (Miért? Miért nem csinálsz meg? Miért csinálsz ezt? Megint ijesztgetsz?)

Ott hagytuk abba, hol is, Laci? (Ijesztgetsz, folyton ijesztgetsz? Nézd meg...) Holnap majd elmegyünk, elmegyünk, elmegyünk jegyeket váltani! (Holnap... holnap...) Jegyeket váltani... (Jegyeket, jegyeket... Holnap jó lesz, holnap szépek leszünk, jó leszünk, holnap eszünk, holnap legjobb, holnap jegyek, majd, majd, de jó!)

Amit először is észreveszünk, hogy a másik (egy vagy három) szereplő – „aki fogott, langyos tenyér”, amikor „pihegtem ott” – is szó szerint értelmezi a szavakat: azért „nem kell már mindjárt az ágyat választani”, mert *puha* éjszaka van, vagyis már maga az éjszaka is puha, nincs szüksége az ágy puhaságára a kis betegnek. Ez az atavisztikus, nem csak a komfort, hanem vele együtt a valóság megvonására épülő gyereknevelés bontakozik ki ott is, amikor tojáslepenyvel kínálja meg a beteget, ám magában – minthogy a zárójeltes részeket, amelyek még halkabban hangzanak el, az illető mögöttes gondolatainak tekinthetjük a beszéde közben – már azt mondja, hogy „vidd el, amit akarsz”, azaz amint megkínálja valamivel a gyereket, már úgy is érzi, hogy az elveszi előle. Abból, amikor azt mondja magában, hogy „csak én vagyok itt”, világossá válik, hogy helyes volt az eddigi hipotézis, és egy személlyel állunk szemben, aki személyként eltűnik, és a megháromszorozódása a maga személytelen uralmi pozícióját hívja életre. A végén pedig az illető megint oda lyukad ki, hogy „holnap szépek leszünk, jó leszünk, holnap eszünk”, vagyis – amit a lélektan valamifajta orális megrekedtségnek nevezne

– a táplálkozás marad az egyetlen meggyőző érintkezési felület a külvilággal. Amikor a dal végén a narrátor visszaveszi a szót és maga is „puha estének” nevezi a napszakot (illetve a keretes szerkezetnek megfelelően, amelyben utólag meséli el az esetet, már előtte is), végleg megmutatja, hogy ő, aki a bántalmakat elszenvedi, valójában a másik beszélőtől veszi át ezeket a szavakat (ismételjük újra: „minden szó mástól eltanult”); tehát – Žižekék értelmezésével szemben – nem az kerül kiszolgáltatott helyzetbe, aki a szavakat szó szerint értelmezi,³⁸ hanem aki nem tud ellenállni annak, hogy ez a szó szerinti értelmezés, bármilyen feszültség legyen is őbenne evvel kapcsolatban, előírja az ő viselkedését.

JAJ, MIT MONDOK MAJD...

A szülő, aki a gyermeke ijedelmét táplálással akarja gyógyítani, valóban egyfajta orális álomvilágban él, hiszen egyedül az anya nyugtathatja a csecsemőjét szoptatással (és az is inkább csak látszólag ér célt, hiszen az ilyen jellegű sérülések esetén a tünetek enyhülnek, nem a hatás). Még árulkodóbb ugyanakkor, hogy a saját följajlását a másik követeléseként érzékeli. Ez azzal a késztetéssel áll összefüggésben, hogy ő maga mindenáron *jó* legyen; ám ez a belső impulzus stresszt és erővesztést okoz az illető számára, ezt viszont már a másik behatásának tulajdonítja. Az ilyen emberek a másik kérését, sőt utasítását látják bele a saját fejükben élő rendbe. S annál inkább energiavesztéssel jár ez, minél inkább magukból fakad. Ebből már látszik, hogy a „jó” szülő, aki mindenáron meg akar felelni a gyerekének, valójában már kiindulásképpen olyannak látja a gyereket, aki korlátlan követeléseket támaszt felé, magyarul szólva ellenségesnek tekinti, akit legfeljebb legyőzni lehet – ha másal nem, a „szeretettel”. Erről énekel Cseh Tamás Bereményi Géza *Jaj, mit mondok majd* című dalában is, ahol „félek, amikor arra gondolok, [a gyermekem] beszélni kezd és talán kimondja azt, amit én nem tudok”, emiatt pedig „előre is gyűlölöm a fiam, félek, hogy valami titka lesz / éppen az a titka lesz, ami az enyém, épp az, amit már meg nem fejték én”. Ezt az uralmi reflexet Bereményin kívül a magyar szövegirodalomban egyedül a Nobel-díjas Kertész Imre látta át és láttatta *Kaddis a meg nem született gyermekért* című esszéregényében,³⁹ amikor arról beszél, hogy „sosem tudnék egy másik ember apja, sorsa, istene lenni”, illetve „sosem történhet meg egy másik gyerekkel, ami velem megtörtént, a gyerekkor”. A „jó” követelményének megfelelő szülő tehát tulajdonképpen a bántalmazó szülő előszobája, aki a gyereket már a kezdetektől fogva a követelődzés vádjával illeti. Bizonyára

ráismerhetünk ebben a bibliai Rebeka és Jákob korában idézett történetére is, amelynek a gondterheltségéből és orvoslásának igényéből sarjadt ki többek között az egész nyugati kultúránk, vagy legalábbis a Tóra kanonizációja során ezt feleltették meg neki leginkább.

Másrészt a táplálkozás és a jószág összekötése és szembeállítása a valósággal a politikai nyilvánosságban való emberi kibontakozás és a biológiai értelemben vett élet kiteljesedése közti ellentétet tárja elénk. Arendt jól levezeti, hogy először Platón és Arisztotelész kezdték háttérbe szorítani a politika dicsőségét a mesterségek javára – noha ők maguk még megvetették és nem tartották polgárjogra méltónak a mesterembereket –, ennek azonban odáig nem voltak végzetes következményei, amíg a nyugati gondolati hagyományban a *vita contemplativát* sorolták az első helyre a *vita activa* helyett. De amikor a nagy fölfedezések és a reformáció nyomán a tevékeny élet vette át a vezető helyet a kontempláció fölött, a cselekvés és az alkotás fölcserélődése is jelentékennyé vált. Ezek után először a tárgyak fabrikálása került az első helyre, a munka és a munkások fölszabadításával azonban már az alkotást is egyre inkább munkaként végezték (tehát nem dolgozasként – amint Arendt megkülönbözteti a *work* és a *labor* fogalmait), és a használati tárgyakat is úgy kezdték el gyártani és fogyasztani, mint az eldobható fogyasztási cikkeket. A munka előtérbe kerülése a boldogság eszményét is középpontba állította (ennek első kritikusa volt Thomas Mann *A varázshegyben*, és ezt vette át később Kertész Imre is a „koncentrációs táborok boldogsága” kifejezésében), amiről azonban szépen lassan kiderült, hogy nem más, mint pusztán életkultusz (Arendt meggyőzően érvel, amikor arról beszél, hogy az igazi boldogság eszmények mindig lehetővé teszik az öngyilkosságot, a mai felfogásunkban azonban ez a legkevésbé legitim lehetőség). Nagyjából így jutott el a nyugati emberiség eszménye az antik polisz kibontakoztató terétől a biológiai életre korlátozódó visszaszorulásig; többek között erre épül Samuel Beckett életműve is, ezt jelenítik meg vegetáló végülényei, akik számára a biológiai dimenzió az emberi létezésnek már nem a kiindulópontja, hanem az egyedüli célja – ők már teljesen visszavonultak az emberi kibontakozástól és érintkezésektől; s mindez tehát nem mond ellent a „jószág” eszményének.⁴⁰

BIBLIA

Ezt tárgyalja Bereményi Géza akkor is, amikor a *Biblia* című dalban visszatér a „zseni”, avagy a kiválóság problematikájához: az énekes arról ábrándozik, hogy ő József, aki kézen fogja Szűz Máriát és megalapítja

a szent családot. „Nemzünk majd Jézusokat” – mondja, vagyis már eleve mintegy a vágóhídi termelés benyomását kelti, mint a tényleges figyelemét. Az egyetlen emellett, amit az otthon előnyeként föl tud sorakoztatni, itt megint a táplálkozás lesz: „a megváltó még törekeny kisgyermek, ennie kell, békében nőjön fel”. A békés felnövekvés eszerint egyedül a jóltápláltság függvénye – ez a passzus az ilyen szemléletmód leleplezése: hisz ahol a táplálást nem kíséri a valódi emberi kibontakozást lehetővé tevő érintkezés, ott valójában a legkevésbé békés körülmények állnak elő (érdemes visszautalnunk rá, hogy „kell legyen valami más is az ész és ösztön helyett; kell legyen harmadik, különben... mindig a gyilkosok győznek”, de Káin és Ábel esetének háttérben is ez áll). Ennél is nagyobb leleplezés azonban, amikor ezek után, felnövekedve elviszik Jézust, és a narrátor ezt énekli: „aztán vénemberként kézen fogni Szűz Máriát, és a ház elől nézni, hogyan viszik el a fiát” – az ilyen apa eddig megismert beállítódásai után már nem meglepő, hogy a saját gyerekét egyenesen kizárólag a feleségének tulajdonítja (annak ellenére, hogy a „nemzünk” egyértelművé teszi, hogy genetikailag az ő gyermeke is) – Bereményi ezzel végképp lerántja a leplet arról, amit már Ács Mari vonatkozásában vizsgáltunk: a szűz fogadás az anya kiterjeszkedésének és az apa visszavonulásának a metaforája.⁴¹ De még megdöbbenőbb, hogy amikor elviszik Jézust, a versszak és a szituáció így folytatódik: „ámulva nézni csak őt – hátunk mögött a ház, mely megváltót nevelt: a ház és a szent család, akik megóvták őt s tudták, ennie kell, hogy Jézusnak ennie kell”. Még utólag, felnőttkorában is azt tudja tehát a nevelés egyetlen erényeként főlemlíteni, hogy tudta, hogy nem szabad hagynia éhen halni a gyerekét; *A vidéki rokon* szereplőjének viselkedésére hajazó atavisztikus, valóságellenes komfortmegvonással állunk itt is szemközt. Még szembeötlőbb ugyanakkor, hogy a beszélő azt állítja, hogy „megóvták őt” – miközben éppen most vesztik el a gyermeküket! Kertész Imre nem véletlenül tartózkodik olyan körülmények között a *Kaddis...*-ban a gyerekvállalástól: a Bereményinél ábrázolt eset tucatszámra történik meg a „legkiválóbb” családokban is (s ennek mindig a tekintély valamilyen formájának túltengése és a feleket egyenlősítő interakció hiánya vagy csorbultsága az oka), csak épp ennek az elszenvédői tudnak a legkevésbé beszámolni az élményeikről – noha kataton skizofrénként vagy egyéb diagnózis hordozóiként túlnyomórészt még sokáig életben maradnak. Az énekes itt erényként tünteti föl, hogy a saját gyermekét nem hagyta éhen halni, majd eljuttatta odáig, hogy felnőttként, jó erőben öljék meg. Kétségtelen, hogy már Arisztotelész is azt állította, hogy a jót cselekvő ember úgy tekint a jótevésre alanyára, mint művére,⁴² de idáig azért nem merészkedett volna. Ez a „fejlődési” ív az ismert történelemből egye-

dül Auschwitz megtörténtével hozható összefüggésbe (ahol Köves nem véletlenül tartja egyetlen „szépséghibájának”⁴³ a túlélést), így itt Bereményi ismét összeköti az Auschwitzban – pontosabban talán: Auschwitzcal – megismert szerkezetet a lehetséges hétköznapi jelenségekkel, amelyekre érdemes odafigyelni.

A kulturális mítoszok célja mindenekelőtt egyéb-íránt is az, hogy azok ne ismétlődjenek meg: Mária és Jézus, Ádám és Éva, pláne Káin és Ábel, Ödipusz és Iokaszté elrettentő példák, de valószínűleg Mózes gyerekkorát se szeretné senki újraélni, ahogy Piroska helyében sem akarna a farkas vagy Jónásként a cet gyomrában időzni. Valamennyire az ilyen mondákat háttérbe szorító vagy kiiktató újkori fejleményeknek köszönhető, hogy ezeknek a megtörténeése vágyyszerűvé válik; ahogy a *Biblia* című dal is véget ér: miután elvitték gyerekküket, Jézust, „kéz a kézben be a házba Máriával – persze a fejünk fölött jól megtermett glóriával –: elvitték megváltónkat, bezárni az ajtókat és gyorsan egy újat nemzeni”. Ez a zárósor a ’68-as szellem bravúros kritikájának tekinthető: miután a jézusi példát kiiktatták az emberek figyelmének homlokteréből, nemcsak megeshetővé, hanem egyenesen ösztönzőtté vált a vágóhídon levágott megváltó, a disznóként földhizlalt zseni⁴⁴ „újratermelése”. Ezzel persze már vissza is emelték Jézus történetét, csakhogy nem elrettentő példaként, hanem kíváncsisággal.

Nagyon fontos itt kiemelni Cseh Tamás énekét. Az énekes ugyanis végig örömködvé és reflektálatlanul adja elő a dalt, és voltaképp ezzel teszi észrevehetővé az itt vázoltakat. Ez persze számtalan más helyütt is tetten érhető, s azt támasztja alá, hogy nemcsak hátrányt nem jelentett, ha Cseh Tamás nem értette pontosan a dal tartalmát, hanem sok esetben éppen ez tette lehetővé annak valós megjelenítését. Bereményi éppen erre a hangra írta rá ezeket a dalokat – egy olyan, az övé-nél sokkal korlátoltabb apahangra, amellyel ezen kívül nem tudott mit kezdeni. Így lett ez Magyarország egyetlen párbeszédese könnyűzenei életműve, amely persze az egész 1945 utáni Európában is egyedülálló.

A FURULYÁS EMBER

A monoteizmus szövevényeinek néplélektani lecsapódásai közé lehet sorolni a *furulyás ember* témáját is. A dalszövege mindössze annyi, hogy „mert eljő a furulyás ember” (kiemelés tőlem), „csak fújja, fújja meg fújja” – a végén pedig: „és én elmegyek újra”. A furulya helyett azonban az idegenség érzetét árasztó monoton és kísérteties sípszó, majd elektromos gitár hangja szól. Az utalásrendszer az utolsó ítélet, Jézus második eljövételének benyomását kelti, ahol ő sípjával

összeterelheti nyáját. Bereményinél nemegyszer fordul elő, hogy a szavak inkább az ellenkezőjét engedik sejtetni annak, mint amit jelentenek; ez a szándék leleplezésének már említett nietzschei módszeréhez illeszkedik. Ahhoz ugyanis, hogy a „furulyás ember” ilyen középpontba helyezett dimenziója értelmet kapjon, a neki megfelelő súlyú jelentéssel kell telítődnie. Miért lenne egy „furulyás ember” eljöve-tele(!) önmagában ekkora esemény? Az *eljö* eleve az *eljövetel* igei alakja, az *eljövetelét* pedig vagy a Messiásnak szoktuk várni (a zsidó vallásban), vagy az egyszer már a Földre érkezett megváltó második eljöveteléről lehet szó (a keresztény hagyomány szerint). Még ennél is árulkodóbb ugyanakkor az „én elmegyek újra” kitétel, aminek egy egyszerű furulyázó alak megjelenése kapcsán kevés értelme volna; Krisztus második eljöveteléhez viszont a holtak föltámadását kapcsoljuk: a riasztó és kísérteties zenei aláfestés mutatja, hogy ez az eljövetel és föltámadás milyen ijesztő az egyszeri hívő számára, aki attól tart, hogy a második eljövetel az ő számára nem eljövetelt jelent – hisz akkor úgy szólna a szöveg, hogy „én (is) eljövök újra” –, hanem a föltámadás a második halált hozza el számára. A keresztény liturgiában van hagyománya a második halálnak, ami a halálnak halálával haló bűnösök osztályrésze az utolsó ítélet napján,⁴⁵ és az sem túl meglepő, hogy az egyszeri ember a Megváltó második eljövetelére nem örömmel tekint: a föltámadás eszméje valójában mindig is félelmet keltett az emberekben, legalábbis azóta, hogy ez a judaizmus egyszerű, a végtelen jövőbe kitolt mítoszából a kereszténység megtörtént eseményévé alakult át.⁴⁶ Amennyiben valaki tényleg valóságosan is föltámadt, joggal tarthatunk attól, hogy ez bárkivel megtörténik, vagyis nem lehetünk biztosak a halálában, és így abban sem, hogy nem büntet-e meg, nem bosszulja-e meg rajtunk saját halálát.⁴⁷ Krisztus eredeti föltámadása a test és a lélek kettéválását jelképezi, amely az egész kereszténység legrázósabb vonulata; a testi föltámadás ellenben a szétvált egység visszatérését jelenti, ami megint csak okot adhat a bosszútól való félelemre ezzel az elvesztett egységgel, azaz a gyűlöletes integer személyiséggel szemben.⁴⁸ Ennek fényében az ehhez a kultúrához tartozó ember már akkor is a második haláltól fog félni a második eljövetel kapcsán, ha nem követett el semmi olyan „bűnt”, ami miatt erre rászolgáltatna: egyszerűen hétköznapi szinten retteg attól, hogy ha Krisztus és a halottak föltámadnak, akkor az elképzelhető körülmények közepette neki ismét el kell mennie, vagyis a saját föltámadása után újra és végleg meg kell halnia. Nem jelentőség nélküli az se, hogy az *eljövetelt* ilyen apokaliptikus értelemben szokták használni akkor is, ha nem kapcsolódik vallási tartalmakhoz. Mindenesetre az, hogy az énekes – vagy inkább, ebben az esetben a formaiságától megszabadítva: ének-

lő – a megváltót mindközönségesen „furulyás embernek” nevezi, majd a furulya helyett sípot hallunk, leképezi, milyen trefli minőséget tulajdonít az átlagember az elvileg oly tisztelt megváltónak.⁴⁹

A FIÚ DALA

Míg *A furulyás ember* az előtérben álló tekintély viszásságairól szól,⁵⁰ *A fiú dala* ismét a megfogható tekintély elvesztését veszi górcső alá – amit az *Ács Mari* vonatkozásában már érintettünk: mondhatnánk, hogy ez a dal az ott említett Szerb Antal-i örvényt ábrázolja közelebből.⁵¹ A szám bravúrosan jeleníti meg, ahogy a megfogható tekintély eltűnése egy sokkal hatalmasabb, „láthatatlan” tekintélyt hív életre. Ennek ismeretében föltételezhetjük, hogy a dalban megjelenő ellenerők nem valódi gengszterek, hanem a fiú érzései – ezt az is alátámasztja, hogy ő csak annyit kér, „mennék szórakozni, magam jól érezni, valami tágasnak magam átengedni”, tehát semmi olyat nem csinál, amiért valódi büntetés járna – pont ez a latens tekintély jellemzője: nem racionális vagy legalább megokolható szempontok alapján, hanem éppen a totális indokolatlanság alapján büntet.⁵² A „valami tágas” a meghatározatlanság, ami fogódzók híján csak visszautni tud: ha nem tudom, hogy minek akarom „magam átengedni”, az sokkal erősebben gátolja meg magát a dolgot, mintha konkrét akadályba ütköznék. Az erre kapott válasz – „úgy fogsz élni, ahogy mi” – is azt támasztja alá, hogy ez, a saját, belső tekintély elvesztése a homályosan érzékelt, külsőnek vélt mintákhoz való képzeletbeli igazodást ösztönzi. Az, hogy ez nem külső kényszer, abból is rögtön kiderül, hogy amikor a fiú ezután visszaveszi a szót, maga is azt énekli: „ahogy van, úgy van jól”, „fogadj be, világom, ahogy vagy, csinálom”, illetve „a világ olyan, mint lennie kell neki”. Az erre érkező viszontválasz, a „teneked be vagyunk zárva” azt tükrözi, hogy a belsőleg elsajátított (bár eredetét tekintve persze külső) minta nélküli személy nem tud csatlakozni másokhoz: ez más szóval tulajdonképpen az *etikátlanságot* jelenti, hisz az *etikus* magatartás a szokásjog alkalmazásának képességét jelenti – itt magyarul ugyanúgy a morálból való kiesséssel, pontosabban még bele sem kerüléssel állunk szemben, mint korábban is több esetben már. Bereményi dala rámutat, hogy az ellenséges reakciónak az van kiszolgáltatva, aki nem részesül a morálban; nem pedig a „jók” állnak szemben a „rosszakkal”. Sőt: azok, akik azt mondják, hogy „teneked be vagyunk zárva”, bizony nem a „gonoszok”, hanem éppenséggel a morálban részesülő „jók”, akik – az etikus minták ismerői és követői – csak elutasítással tudnak reagálni azok-

ra, akik nem részesülnek abban; ez is jól példázza az erkölcs végtelen dezintegráló és kizárólagos jellegét.⁵³ Ebben az esetben nem az adott konkrét szülő valós személyének, hanem a megfogható tekintélynek a kiiktatódása nyitja meg az utat a valóság elvesztése előtt – ám *A fiú dalában* is a már ismert „helyettes szorongás” fajtájával találjuk magunkat szemben. A tekintély elvesztése így az észlelés megfoghatóságának elvesztését is magával hozza: a világ nem konkrét forma, hanem képlékeny anyag lesz, amelyik „úgy tágas, ahogyan önmagát engedi”.⁵⁴ Másféle megfogalmazásban az ilyesfajta keretvesztés a vágyak végtelenné és beteljesíthetetlené válását indítja el, ami egyszerre jár fokozott izgalommal, verbálisan kifejeződő, jóllehet talajvesztett, konkrétumokat nélkülöző magabiztossággal („a jövő én vagyok, a jövő az enyém”) és állandó, fájdalmas kudarcélménnyel⁵⁵ (erre utal a hiába-való kiáltás: „ennek az életnek tágasnak kell lenni”).

KÉNE EGY DAL

Nyilvánvaló, hogy Bereményi Géza mindezeket nem gondolta át; magát a félrebeszélő ápolthoz hasonlítja, aki öntudatlanul kimondja az igazságot,⁵⁶ s csak néhol jegyzi meg tételeken, hogy, mondjuk, Nietzsche hatását követi (pl. a „semmi mást nem értünk meg a felebarátunkból, mint a változásokat, melyeket ő váltott ki mibennünk, és pont” daltételben). Ám ha mindezt csak belemagyaráznánk, akkor is elképesztő teljesítmény olyan szövegtestet előállítani, ami felületet ad ahhoz, hogy átszálazzuk az európai valóságérzékelés és valóságvesztés alapjait, s több helyen – mint láttuk – éppen Bereményi szövege tegye hozzá a képhez a hiányzó láncszemet. Mindennek az összefoglaló *ars poeticá*-jaként tekinthetünk a *Kéne egy dal* című dalra, amely arról szól, hogy „az ének nem dalba való”. A hétköznapi nyelvén magyarázza el Adorno tételét, amely szerint Auschwitz után nem lehet verset írni, illetve ami a *Sorstalanság* nyelvrongcsolásának alapvető funkciója is (erre utalnak az olyan elemek is, amikor Köves „poklot” helyett azt mondja, hogy „pokolt”, vagy a hatos villamosra, hogy a „villamosok sárgák voltak, rajtuk hatos számjegy”):⁵⁷ hiszen tényleg nem lehet elmesélni egy olyan emléket, amelyik nem történt meg – ha nem volt meg a szülői ház, amelyről érzelmes dalt lehetne írni, akkor egyszerűen nem lehet megírni azt –, és ha „az én anyám nem drága anyu”, akkor ő sem lehet „ős hajú asszony” benne. Bereményi *ars poeticája* itt gyakorlatilag egybevág Kertész Imréével és az 1945 utáni, egyedül lehetséges releváns alkotói beállítódással (amely tulajdonképpen megfosztja alkotás-jellegétől az alkotást, és a fabrikálás, a mindenféle

szublimáció helyett egyszerűen a valóság észrevételezését akarja visszaállítani).⁵⁸ A legtalálóbb elem a dal középpontjában helyezkedik el, amikor „dal kéne arról, hogy énekelni jó: számos barátal, nagy asztal körül”.⁵⁹ Itt ismételtén ki kell emelni Cseh Tamás előadói bravúráját, aki föltehetően most sem érti, amiről szó van, és ezért képessé válik arra, hogy megjelenítse: ennél a résznél ugyanis beindul a zene és az énekes hangja is diadalmasszá válik, vagyis olybá tűnik, mintha az éneklésről szóló dallal mégiscsak át lehetne hidalni a problémát.⁶⁰ Ha ahhoz, hogy ne tudjak az anyáról *mint olyanról* dalt énekelni, elég az, ha az én anyám nem tölti be azokat a szerepeket, akkor a fennálló minta kétségtelenül nem nevezhető univerzálisnak, és ennyiben az erkölcs csakugyan semmi másra nem irányul, mint hogy kizárja a morális élet lehetőségéből azt, akinek nem adtak meg gyerekkorában az ahhoz szükséges alapok. Mindezt még korrigálhatná azonban az, ha lenne olyan lépés, amelyik ezt felül tudná írni. „Ám nincs egy este, ami mindenható” – szól Bereményi válasza, vagyis, bármennyire kívánnák is egyesek, nem léteznek azok a lépések, amelyek felülírhatnák, amelyekkel úrrá lehetnének a visszavonhatatlan veszteségeken. Bereményi szövegei abban hasonlítanak kicsit a Bibliára, hogy mindig nagyon fontos, hogy pontosan milyen fogalmak szerepelnek benne; így itt sem akármilyen található, hanem az, hogy „mindenható”: a mindenhatóság azonban egyedül az egyisten attribútuma,⁶¹ amihez nem lehet hozzáférni – ezért pótlólag sem tudjuk elhelyezni magunkat a szükséges formákban.

Hosszan lehetne még sorolni Bereményi dalszöveg-életművének egyéb kiváló elemeit, például az 1990-es rendszerváltás lélektani hatásainak érzékeltetését,⁶² az e műfajban páráját ritkító szociális érzékenységet⁶³ vagy a glosszaszerű betéteket,⁶⁴ nem szólva a korai remekművekről.⁶⁵ Mindezek kibontásával azonban már végképp túllépünk a kereteinket. Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy az 1945 utáni nyugati könnyűzenei dalszöveg-irodalom legjelentékenyebb életműve egy gitározgató rajztanár és egy önjelölt dalszövegíró együttműködéséből nőtt ki, méghozzá azért, mert Bereményi – akinek az életműve többi része (a két hasonlóan meghatározó, dramaturgi-forgatókönyvírói részvételét leszámítva az *Ajándék ez a nap* és a *Megáll az idő* című Gothár Péter-filmekben) sokkal kevésbé figyelemreméltó – ráértett arra a rétegelsűszásra ket-tejük között, amelyik évtizedeken keresztül termékenyen működött a közös szerzőséget. Én akkor kezdtem el Cseh Tamást hallgatni, amikor meghalt. Még nem ismertem az életművét, mégis egy apa dőlt ki ve-le a számomra, és ezt kezdtem befoltozni azzal, hogy közelebb kerültem a dalaihoz. Pont erre épült ez az életmű: a daloknak a szövegét az írta, akit a dalok dal-lama tönkretett, és ezt a tönkretettséget akarta a szö-

veggel ábrázolni; a dalokban így egyszerre jelenik meg a hatás és annak föloldó magyarázata.

Cseh Tamás legérzékenyebb dalait mégsem az európai kultúra alapjait láttató Bereményi Géza, hanem Csengey Dénes írta. A rövid együttműködés nyomán 1988-ban kiadott *Mélyrepülés* című album a Bereményi-féle kultúrtérkép helyett egyedül az akkori jelenkor Magyarországra figyel: arra a részben pártállami, részben ellenzéki, részben értelmiségi és részben munkásközegre, ami a rendszerváltáshoz vezető évek levegőjét áthatotta; Csengeyről ugyancsak elmondható, hogy ezekben a dalokban sokkal erősebben kamatoztatta a képességeit, mint a hasonló témákat érintő prózájában. A „szaltószabadság” kifejezésnél semmi se írja le jobban, mi következett később a rendszerváltás után, a „lángol a golya a távvezetéken” pedig az egész akkori korérzést, a remény ellenére, sőt a remény következtében fönnálló kilátástalanságot jeleníti meg; és az is lehet, hogy nem túlzás, ha egyetértünk, amikor a YouTube-os kommentelők az *Anna* című dalt minden idők legszebb magyar zeneszámanak nevezik (amikor a helyzet helyett már a fa lesz a „hülye”, s ezt Cseh Tamás a lehető legfinomabb hangon adja elő – talán nem lehet érzékesebben ábrázolni a kétségbeesésbe való belenyugvást).⁶⁶ Ez az album szinte egyedülként ábrázolja belülről a morált vesztett emberek lelkiületét, azt a rohadságot, ami az élet terepe volt akkor a nagyvárosi emberek számára. Hiába írja Arendt, hogy belül minden ember rothadt, és ezért az introspekció kultusza nem is lyukadhat ki máshová, mint – kicsit ástilizálva itt most őt – a búzló belekhez,⁶⁷ ennek a megjelenítése jóformán a legtávolabb áll a magyar „reflexiótól”. Amikor pedig Csengey arról ír, hogy „a tanácsházát egy részeg éjszakán ketten oldalba vizeltük, fejenként másfél liter / a sötét sárga foltot, amivé összefolytunk, Magyarországnak neveztük akkor el / nem volt ez önkényes választás részünkről, a formája legalábbis emlékeztetett”, vagy amikor a vallás közös nemzeti gyakorlására úgy reagál, hogy „nem leszek veletek kaptatosan bőgő magyar tarka”, azok is elgondolkodhatnak, akik minden „jobbboldalir” a „nemzetgyalázó blaszfémia” ellen küzdő „mélymagyarnak” látnak. Bizony, a „liberális reflexió” számtalan elemével valójában az MDF-es Csengey Dénes rukkolt elő⁶⁸ (annak fényében ez nem is meglepő, hogy a rendszerváltáskor éppen inkább a jobb-oldal tematizálta az erkölcsi kérdéseket, aminek mára a „baloldal” lett az élharcosa). Ő végül nem tudta ke-reken lezárni az életművét, a Cseh Tamással közösen jegyzett egyetlen albuma utolsó számának, a *Dallam a szabadságról* című dalnak pedig „még nem tudjuk a szövegét”, csupán a szabadságot próbálja érzékeltetni

zeneileg. Ez tényleg a legtöbb, amit arról a korról, az 1980-as évek végéről el lehetett mondani. A *Mélyrepülés* anyaga pontosan olyan, mintha az „MDF-eseket” és az „SZDSZ-eseket” összegyűrték volna, pont azért, mert nem különböztek annyira. Hisz, mint tudjuk, nem is lehet: ahogy az emberek nem tudnak megváltozni, csak a világot lehet megváltoztatni,⁶⁹ úgy az uralkodó magatartásmódok sem az emberi minőségről árulkoznak elsősorban, hanem a helyzetről, amelyik körülveszi őket. A legbiztosabb ellenszere minden túlzó kilengésnek a közeg védőhálójá, vagyis a lakosságban egy magatartás előfordulása kevésbé azt minősíti, aki elköveti, mint a közeget, amelyik nem tudja meggátolni. Ha egyes tettek lehetségessé válnak, akkor talán épp a velük szembeni „védekezés” is hibás. Az erkölcsi

rohadtságot soha nem fogják orvosolni a morális parancsok, illetve az, ha a rohadtság megtestesítőit ítéli el; egyedül a politikai szabadság és a nyitottság segíthet ezen. Nem Horváth Balázs, az Antall-kormány belügyminisztere volt az egyetlen, aki – ő történetesen épp a taxissztrájk hevében – a lövetésről ábrándozott; az indulatok, a lenézések hasonlóan hevesek voltak mindenfelé. Abban volt ő az egyetlen, hogy a parlament ablakából kikiabálós beszédével vállalta a nyilvánosság kockázatát és ezzel a történelem ítéletét. Aki pedig az indulatait elrejtette és – nyíltan vagy burkoltan – „csak” a családja körében vezette le, azt máig jó emberként tartják számon. Egyedül Bereményi szövegei leplezik le őt, mivel az ilyen családok gyerekei soha nem tudnak beszélni. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 „Búcsú az ördögtől”. 5. o. (A cikk második része a következő napi lapszám azonos oldalán jelent meg.) Utólag egyben is kiadták in uő: *Szegényen, szabadon, szeretetben*. Válasz, 2003. 303–313. o., az idézet helye: 303. o.
- 2 Kovács Zoltán: „Állítsuk fekhelyünket a szoba közepére”; Megyesi Gusztáv: „Ne szégyelljünk elmenni a körzeti orvoshoz”. *Magyar Hírlap*, 1990. november 3. 5. o.
- 3 TuriTímea: „Kiazsídó?” *Kalligram*, 2011. május. 80–81. o. (Már a címből is látszik, hogy a szerző nemazonosítja Hajnóczy szövegének valódi tárgyát.) Ugyanebben a lapszámban található Hajnóczy prózája is, a 72–73. oldalon.
- 4 Kertésznél a nő reményei szerint már „fölemelheti a fejét” és „belső felszabadulásban részesül” (kiemelés az eredetiben), Hajnóczynál pedig a háborús bűn „számára már nem jelent többet, mint egy lapot a történelemből, tényhalmazt”. Kertésznél a férfi szerint ugyanakkor a kudarcra kell törekedni, Hajnóczy főhőse pedig „azt álmodta, hogy fölakasztották”.
- 5 Jelenkor, 2010. 46–47. o. Nádasnál Odüsszeusz húszévi eltűnése hozza létre a hiányzó tömeggyilkosapapozícióját.
- 6 „Ebben a történetben egyszerre érzem magam a pitiáner alkuk megkötőjének. Érzem, ahogy szűkül ma a levegő körülöttem, és rettegek, hogy hamarosan pitiáner alkuk kellenek majd az élethez. De egyszerre érzem magam olyan fájóan kívülállónak is, mint apa.” Mécs Anna:

„Kis láng a nagy tűzben – az apai örökség mardjára”. *Hét Hárs*, xv/3. (2016. reformáció). 73–79. o., az idézet helye: 78. o.

- 7 Max Horkheimer–Theodor W. Adorno: *A felvilágosodás dialektikája*. Gondolat–Atlantisz, 1990. 108. o.: „Az a polgár, aki a tisztelet kanti motívumából kiindulva, egyedül a törvény pusztá formája kedvéért elszalasztana valami nyereséget, nem felvilágosult lenne, hanem babonás, azaz bolond.” (II. exkurzus – Juliette, avagy felvilágosodás és erkölcs. Glavina Zsuzsa ford.)
- 8 Nagyon fontos különbséget tenni a monoteizmus gyökerei és kibontakozásának szerepe között: míg az előbbi a traumát fejezi ki, vagyis a gonosz apát öli meg és minősíti át így istenné, addig a judaista hagyomány már ennek a kien-gesztelésére irányul, és az isten a valóságérzékelés legfőbb csatornájává válik, amely már pótolni képes az egyistenhitből mindig is hiányzó pluralizmust is. A felvilágosodás eny-yiben nem a kultúrát szabadította meg a val-lástól, hanem a vallást a gyógyító funkciójától, és minőségi visszafejlődésként porgette vissza az alapjaihoz. Az, hogy a kereszténység a zsidó micváktól igencsak eltérő jócselekedetek paran-csávala valóság helyett megint visszatér a jóhoz és a rosszhoz, és ezzel előrevetíti, hogy az éden-kerti kiűzetésnek ismét meg kell majd történnie – hisz azt, ahol a jó és a rossz, vagyis (Freud-ra fordítva Nietzsche) az öröme (pl. a szere-tet) uralkodik, mindenképp ki fogja zökkenteni

a valóságélv –, ezzel pedig Auschwitz bekövet-kezését is megelőlegezi, megint csak más lapra tartozik.

- 9 *Kaddis a meg nem született gyermekért*. Magvető, 1990. 182. o.; *K. dosszié*. Magvető, 2006. 68. o.
- 10 Nem mellékes, hogy a visszafejlődés az európai kultúrtörténetben egészen Kafka fölismerésé-ig – a két döntő alapot, az édenkertet (bár a ki-űzetett Ádám is már felnőtt – halott – férfi) és Jézus Krisztust leszámítva – mindig az apával, az uralkodóval történik meg, pl. Nabukodonozorral, aki „álmában nagy élő fát lát”, és emiatt „felfuvalkodott kevelységéért hét időig való ba-romi oktalanságra jut” (Dániel könyve, 4. – itt az is meghatározó, hogy Heller Ágnes figyel-metlen állításával szemben [Az álom filozófi-ája. Múlt és Jövő, 2011. 204. o.] nem hét év-ről van szó, hanem hét időről, ami pont az em-beri idő észlelhetőségének elvesztését jelení-ti meg); Hevesi András még *Apám* című 1936-os tárcájában is arról ír, hogy „apámat, amióta a hatalom csúcsára jutott, minden érdekelte, kí-váncsisága már szinte nem fért össze az izléssel és az illemmel” (*Iré*n. Szépirodalmi, 1980. 279–284., az idézet helye: 284. o.), és Bruno Schulz *Csótányok* című elbeszélésében is az elbeszélő apja válik rovarrá. Philip Roth és Isaac Bashevis Singer („New York-i beszélgetés... 1976-ban”. *Múlt és Jövő*, 2015/4. 53–57. o.) ezt bátor újító lépésnek tartja, mondván, Kafkasohase merte volna megtenni. Kafka azonban épp a „helyettes

- szorongás” újkori paradigmáját vette észre, s ezzel tulajdonképp Auschwitz lehetőségét, amikor a viszonyok az apa helyett már a fiú tönkremenéséhez vezetnek.
- 11 1Móz. 3:8, 3:20. A bibliaidézeteknél Károli Gáspár fordítását követem. Rendkívül döntő, hogy Ádám és Éva nem a *tudás* fájáról, hanem „a jó és gonosz tudásának fájáról” esznek, vagyis ezzel megpecsételik visszafejlődésüket a valóságelvtől a mindent jóra és rosszra redukáló dimenzióba. Mivel az isten nem cselekvő ember, hanem teremtő (az ágostoni megkülönböztetéssel élve nem *initium*, hanem *principium*), az, hogy „olyanok lészek, mint az Isten: jónak és gonosznak tudói”, egyáltalán nem nevezhető előrelépésnek, ellenkezőleg — a cselekvő ember számára a teremtővé, vagyis a másoktól elszigetelten szakmájába mélyedő, alkotó *homo faber*re való visszalépés — a cselekvés valósága mint ellenszer nélkül — orvosolhatatlan regresszió. Mindenféle „analitikus” szemlélet nélkül, pusztán a valósághoz való kellő hűség birtokában látjuk, hogy a fagyümlőcse az anyateste, amely a határok elmozdulása esetén a csecsemőben a táplálkozáson kívül erotikus ingereket is fölkelthet; ezt a határelmozdulást jelöli a kígyó, és erre a táplálás mellett beszivárgó visszafejlődésre utal Paul Celan *Halálfügőjének* híres „fekete tej” kitétele is, amelyet Auschwitz motívumává tesz. Az isteni kiűzetés a képzeletben megölt és így istenné nemesült apa boszszúja, a káfkai rovarrá válás; a Tóra során később azonban a valóságelv visszaállítására tett kísérlet sarjad ki belőle.
- 12 Rebekaelőzörráveszi Jákobot, hogy bátyjának álcázva magát menjen be atyjához és vegye magára a testvérének szánt áldást, majd ezután, mintha semmi szerepe nem lenne a konfliktus kiéleződésében, azt javasolja fiának, hogy bátyja dühének idejére távozzon el a szülői háztól. Nem meglepő, ha a személyisége határainak ilyen átlépése után, amely az anya–fiú–viszonyt óhatatlanul is áterotizálja, Jákob leíróját az Úr angyalai föl-le húzgilják; nincs az a fiú, aki ezt az érzését egy az egyben bevallaná magának, az Úr angyalai ugyanakkor a lehető legárukodóbb metafora (mint az is, amikor Cipóra „vérjegyesének” nevezi a saját fiát [2Móz. 4:25] — ami kifejezően láttatja a körülmetélés szövetségének érzelmiháttérét). Azis sokat elárul, hogy Jákob álmából ébredve megrémül, amiért az Úr neki akarja ajándékozni azt a földet. Nyilvánvaló, hogy amíg valaki ajándékokkal halmozza el a másikat, addig nem egyenlő viszonyra törekszik vele, hanem a tárgyaként és műveként kezeli; a kortárs szakirodalom az ajándékozást egyenesen az abúszushoz köti. Ez mind a gyermek szüleivel szembeni kitettségét példázza, s egyúttal megmutatja a nyugati kultúra formai alapjait. (A monoteizmus, illetve a judaizmus kialakulásának történeti háttérét és érelődését itt nem érintjük, lásd hozzá pl. Sigmund Freud: „Mózes, az ember és az egyistenhit”. In *Mózes*. Európa, 1987. 5–210. o.)
- 13 Lásd a 35. jegyzetet: a gonosz az emberek közötti valóságra irányuló figyelem és dinamikus reakció hiánya.
- 14 Ez ugyanaz, mint Jorge Semprún „szükséges halottja”; akinek Köves is megesi az adagját a *Sorstalanságban*.
- 15 Bereményi a híres Dixi (Gémes János) felesége, Lukács Mari személyéből merítette az ötletet, miután elszakadt tőle — ez azonban épp azért bátorokunk csak itt jelölni, mert semmi jelentőségét nem látjuk se a dal, se az utókor emlékezete szempontjából.
- 16 Bruno Bettelheim ismerteti a fölfehetően xiv–xvi. századigykerekre visszanyúló változatot: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Gondolat, 1988. 321–322. o. Ebben a meseváltozatban valójában nem is a szülés, sőt még csak nem is a szoptatás, hanem a szoptatás megakadása, kizökkenése ébreszti föl a nőt, amikor is az ikergyerekei véletlenül kiszívják az álmot hozó szálkát az ujjából. A mese kulcseleme tehát azonos többek között Andersen *Hókirálynőjével*, aki ott, a jégcsilánkjával Kay szemében eltorzítja annak valóságglátását; ám itt, akár az édenkertben, az álm és ébredés egész vetülete az anyai kiterjeszkedés kontextusába helyezi a valóságvesztést.
- 17 Vö. Adorno kijelentésével, amely szerint a szépség az ütés nyoma: „a szépség az a kígyó, amely a sebre mutat, ahol egykor tüske volt.” (i. m. 290. o. *Feljegyzések és vázlatok — Ember és állat*. Bayer József ford.) Naomi Wolf *A szépség kultusza* című könyvében (Csokonai, Debrecen, 1999) is alaposan körbejárja a nőiség és a lealacsonyodó viselkedés összefüggéseit. A „jó nő” az, aki hálás azért, hogy őt tönkretették. Ez a hál terjed szét szépségként; ez azonban a legkevésbé se oldja föl a sérülékenység kockázatait, ami később éppen a visszajára fordíthatja a dolgot. Mivel megjeleníti a tönkretétel kíváncsiságát, ő közvetlenebbül ki van ennek téve. Ez nem csak a magukat nyíltan megalázó nőkre vonatkozik, sőt sokkal erősebben érvényes a másoknak „mindent megadó”, a másik gondolatait kitaláló „stramm” nőkre, akik nem a „butaságukkal” alacsonyítják le magukat a férfiak előtt, hanem azzal, hogy a birtokukbaadják az „okosságukat”. Ugyanúgy, mint amikor Jean Améry arról beszél, hogy a koncentrációs táborban „a szellemi és az esztétikai javak vitathatatlanul az ellenség tulajdonába mennek át” (idézi Kertész Imre: „A Holocaust mint kultúra”. In
- A szárműzött nyelv*. Magvető, 2001. 76. o.; Maria Janion: „Ha látszólag egészen másról beszéllek, akkoris Auschwitzról beszélek”. *Múlt és Jövő*, 2009/1. 16. o.). Ez a „birtoklás” persze a férfinak is kárára válhat.
- 18 Egy ilyen örvény elől talál menedéket Ulpius Tamásban — egy másik fiúban — Szerb Antal *Utazás és holdvilágának* Mihály. A megfogható tekintély eltűnését *A fiú dala* vonatkozásában majd még tárgyaljuk.
- 19 Lokaszté öngyilkossága és Ödipusz megvakulása is ezt jeleníti meg: az anya személyként nem azonosítható többé (ahogy a keresztény jöcselekedetek is azt követelik meg, hogy a személy elrejtse magát a nyilvánosság elől), csak „hátaként” érzékelhető, a fiú szeme elől pedig ez a hatás, amely egyenlő a saját kiválóságának amplitúdójával — és egyfajta biológiai redukcióval (lásd még a 41. jegyzetet) —, eltakarja a valóságérzékelést. (Ezt, a személytelenítetttség hatását tárgyaljuk majd még *A vidéki rokonnál* is.) Valójában perszemár a Mari- vagy Mária-anya is azért örül meg, mert az okosság követelményének való megfelelés vágya elhomályosítja előtte a valóságot. Nem túlzunk, ha az „okosságot” a korlátoltság egészen páratlan válfajának nevezzük: ez minden lehetséges hangsúlyt az agyi kapacitásra helyez, az intelligens — vagyis az elvárásoknak való — megfelelés nyomán elérhető kiválóságra, ésteljesen kiiktatja pluralitást. (Hiszen az intelligencia nem más, mint annak a kisakkozása, hogyan viselkedünk az elvárásoknak megfelelően úgy, hogy azt látszólag a magunk előnyére fordítsuk.)
- 20 Adyverseutalarra, hogy az ilyen határelmosódások esetekben az egyéni integritás megbomlásának egyik formája a fölmenőkkel képelt azonosulás, vagyis ugyanez a „helyettes szorongás”: „Minden emberbe beköltözött / Minden ősenek titkos sorsa”, és beszél arról is, hogy a valóság elvesztését egymással ellentétes vágyak előzték meg: „akkor azt hittem, / Valamelyelha nyagolt Isten / Életre kap shalábavis”, ez pedig csak kizökkenéshez vezethet: ehelyett ugyanis „mindmostanig itt élek / Akként, amaz éjszaka kivé tett”. Ezen a helyen ugyanakkor nem lehet kifejejteni Szerb János évtizedekkel későbbi parafrázisát, aki az *Emlékezés egy különös nyár-éjszakára* című versében (*Ha megszólalnék*. Orpheusz, 1990. 87. o.) sokkal radikálisabban fogalmazza meg azt, amikor a kizökkenést észlelés már a mindennapok részévé válik: „valamelyik év / valamelyik tél / valamilyen lakás / valahova haza / El!” Mircea Cărtărescu *Sóvrgásának* (Jelenkor, 1997) *Ikrek*-része végén az Adyéhoz hasonló torz beteljesülésként a két fiatal szeretkezésük következtében egymással változik át; Cărtărescu valójában nem az első, aki összeko-

- ti a Kafka-féle átváltozást boldogságviszássá-
gainak Thomas Mann-i tételével, a maga nemé-
ben a máig szinte ismeretlen Hevesi András már
nyolcvan évvel ezelőtt is ezzel foglalkozott.
- 21 A kihasadt rész vagy az azt megelőző torz egy-
ség csak a hasadáshoz képest, „jobbik”, ahogy az
édenkert azonosítása is utólagos; a kontraszt-
nak hála utólag még a rovar Samsa is paradi-
csomnak érezheti korábbi életét.
- 22 A valódi szabadság körülményei között ez a ka-
tegória nem a titok, hanem a közlendő: „a cé-
loktól kicsit is mentes embernek kétféle straté-
giája lehet: vagy nem érintkezik hivatásos tit-
kolózókkal egyáltalán, vagy ha megtud egy fe-
leslegesen elzárt információt, azt azonnal köz-
zétkényszerül tenni. . . Egyéni, különböző, saját-
os emberről sem attól válsz, hogy titkaid van-
nak, infóid, amelyeket másokkal nem osztasz
meg – hanem attól, hogy ugyanazokat a tud-
ható dolgokat más- és máshogyan halmozod
össze.” (Cserne Klára: *Játékok a közösségformá-
lásban*; kézirat). Tehát a titoktartás szükségé-
re már akkor lép be a képbe, amikor a határaink
megsértése nyomán körvonalazódik a bennün-
ket érő lehetséges veszteség – így eredetileg az
integritásunknak is a kimondhatóság az elemi
alkotórésze, nem a titok; az utóbbi csupán pót-
lólágos védőeszköz a nyilvánosságtól való meg-
fosztottság esetén.
- 23 Bruno Schulz: *Fahajás boltok*. Jelenkor, Pécs, 1998.
62–73. o., az idézetek helye: 62. o. Kerényi Grá-
cia ford.
- 24 Erre utal a „kígyó” szerepeltetése is, amely az
édenkertben csak utalás marad. A morális
vágytörekvés szinkronban áll az azt képviselő
és igazoló uralmi fogalmak, panelek tényéré-
sével; a később kiszakadó másik fogalmi elő-
zőleg így lépik át a beszélő személyi határa-
it. A másikkal való ilyen határsértés össze-
mosódáshoz lásd még Marie Hermanson iz-
galmas prózáját („A gazdaállat”. *Ex Symposion*,
2015/91. 39–45. o.) is, ahol a szeretkezés a nő
bőre alá beültetett lepkebábokkal kapcsolódik
össze.
- 25 Nabukodonozor bibliai története határeset:
a saját morális kiválóságába vetett hitére vá-
laszul érkező isteni büntetésként is olvashatjuk.
- 26 „Saz igaz is, hogy amennyiben a gyűlölködők
fölfognak Kertész szavait, az főlzabadihatná
őket, hiszen végtére éppen egyfajta élmény-
azonosságról szól; viszont a morálbajnok ér-
telmisség lába alól alighanem kicsúszna a ta-
laj.” (Pályi Márk: „Az írástudók uralása”. <http://pilpul.net>, 2014. augusztus 15.; *Ex Symposion*,
2014/87. 52–54. o.).
- 27 Pl. „zsidódunává” minősül át, ahogy Kornis Mi-
hály írja („Dunasírató”. In *Végre* élsz. Kalligram,
Pozsony, 2006. 202–210. o.), vagy amint Pa-
jor Tamás énekl: „a Dunában testek”, így „a vér
nem válik vízzé, de a víz vérré válik”. (Ez per-
sze utalás a tíz csapás egyikére is, amikor az Úr
Egyiptom vizeit vérré változtatja [2Móz. 7:17].)
A helyszín, a Lánchíd a szimbolikus elemek sze-
repének fölerősödésével is megjeleníti a való-
ságvesztést.
- 28 Franz Kafka: „Az átváltozás”. In *Elbeszélések*. Eu-
rópa, 1973. 87. o. Györffy Miklós ford. Karinthy
Frigyesnek is van egy hasonló kísérlete amúgy,
Az új élet című novellája (*Jelbeszéd*. Szépiro-
dalmi, 1978. I. kötet, 129–138. o.), amelyben
– a rovarmetaforát nélkülözve – az új lehetősé-
gek reggelére ébredő főhős a nap végére meg-
őrül. Mindkét esetben az új és előzmény nél-
küli történés – ami a szabad nyilvánosság és
a politika terében a legelőnyösebb cselekvést
jelentene – válik visszavonhatatlan kiközke-
néssé; az úgynevezett „társadalom”, tehát a jó
és a rossz szabadságtól megfosztott körülmé-
nyei közt a cselekvés csak a természet szövete-
be való beavatkozásként mehet végbe (legyen
az akár a nem létező „emberi természet” szö-
vete), a természet szövetében pedig nincs tere
a cselekvésnek, csak a károsodásnak.
- 29 Vö. mégenneka sornak a folytatását („számban
az íz, valami íz, és nem múlik el”) Pajor előző-
előtti lábjegyzetben idézett vesszősornak folyta-
tásával („Mózes könyve a száiban ízzé álllik”) vagy
Szegő János prózakísérletével, amelyben
az ingatlanközvetítő „fémes hatalom-ízt érzett
a szájában” (*Körforgalom, végállomás*; kézirat).
Bereményi és Pajor sem mondja ki, de ez az
íz a plurális valóságérzékelés elvesztésére utal,
amikor kizárólag az uralmi impulzusok tobzó-
dása veszi át annak a helyét.
- 30 A szöveg és a valóság átjárása jegyében különö-
sen érdemes összevetni Hevesi András doku-
mentarista emlékező tárcáját Bruno Schulz fik-
ciójával. Hevesinél „a zord és tökéletes lakás-
ra úgy ránehezedett a pénz, hogy mindnyájan
fuldoklottunk, kivéve apámat – őrajta ebben
az időben különös változás történt. Utolsó fény-
képein elvesztette régi karcsúságát és szikársá-
gát, merev, szertartásos ridegsége eltűnt, göm-
bolyúen és kedélyesen mosolyog az emberre.
Haja megőszült, arca elszélesedett, alakja kissé
pohos lett. Szeretetre méltó, közvetlen és sze-
szélyes lett. *Nem fegyelmezte magát*” (i. m. 283.
o., kiemelések tőlem); Schulznál pedig „[a]rcát
és fejét akkoriban dúsan és vadul benőtte az ősz
haj, szabálytalanul meredező szőrszálai csutak,
sörte és hosszú pamacsok alakjában lövelltek
ki szemölcsöiből, szemöldökeiből, orrlikából –
s mindez öreg, riadt rókához tette hasonlato-
sát az ábrázatát. Szaglása és hallása rendkívül
kiélesedett, s hallgatag, feszült arcának játé-
kán látni lehetett, hogy e két érzékszerve köz-
vetítésével állandó kapcsolatban van a sötét zu-
gok, egérlyukak, padló alatti üres, korhadt tér-
ségek és kéménykürtök láthatatlan világával.” (i.
m. 62. o.) Bereményi dalában ugyanakkor (ki-
mondatlanul Hevesinélis) a fiú isszamegennnek
alevét.
- 31 „[N]em állunk-e egy olyan korszak küszöbén,
amelyet . . . elsősorban *morálon kívülinek* ne-
vezhetnénk . . . amikor . . . bennünk az a gya-
nú mocorog, hogy egy cselekedet döntő érté-
ke épp abban van, ami *nem szándékos* benne,
és hogy minden szándékosága, mindaz, amit
láthatunk, tudhatunk, »tudatosíthatunk« be-
lőle, még a felszínhez és felhámjához tartozik –
amely, mint minden felhám, elárul ugyan vala-
mit, de még többet *rejt el?*” (*Friedrich Nietzsche
válogatott írásai*. Gondolat, 1972. 301–302. o.
Szabó Ede ford.) Nietzsche itt egyébként nem
mond semmi mást, mint Arendt, amikor a vi-
selkedés és a cselekvés különbségéről beszél:
„Az emberi viselkedéstől eltérően – amelyet
a görögök, az összes civilizált néphez hasonló-
an, »erkölcsi mércék« alapján ítélték meg, egy-
részt az indíték és a szándék, másrészt a cél és
a következmény figyelembevételével – a cse-
lekvést csakis a nagyságánál fogva lehet meg-
ítélni, mivel természeténél fogva kilép az ál-
talanosan elfogadottból és a rendkívüli eléré-
sére törekszik, ahol a hétköznapi élet megszo-
kott igazságai már nem érvényesek, hiszen ott
minden, ami létezik, egyedi és *sui generis*.” (*The
Human Condition*. University of Chicago Press,
1998. 205. o.) Eszerint a szándékigazolása a vi-
selkedés mezejéhez tartozik, míg a szándék és
a szóhasználat leleplezése azt vizsgálja, hogy
valójában milyen (egyedi) cselekedet történik
meg.
- 32 „Lila köd, blödlí» – Szemelvények az Ausch-
witz-ábrázolás magyar diskurzusából”. *Múlt és
Jövő*, 2016/2. 16–22. o., az idézet helye: 19. o.
Az ebben foglalt további részletek hasznosak az
itt következő sorok értelmezéséhez is.
- 33 Friedrich Nietzsche: „A morál mint természetel-
enesség”. In *Bálmányok alkonya*. Helikon, 2015.
37–38. o. Horváth Géza ford. Ha az imperatí-
vusban nem az lenne benne, hogy öld meg
a gyermekedet is, ha van, hanem az, hogy az
életellenes impulzus a szüleid ellen irányuljon,
akkor nem hátrafelé, hanem előre felé változ-
na meg minden. Ebben áll az Auschwitz előtti
és utáni világrend különbsége, amit Kafka és
Bruno Schulz különbségénél már érintettünk.
A morál gyilkos impulzusa persze elsősorban
a valóság megölésére irányul, a tényleges ölés
csak ezután következik.
- 34 Selyem Susza nagyon jól látattja Darabos Eni-
kő *Az én határain* című beszélgetőkönyvének
kritikájában: „»A közhely attól közhely, hogy

- univerzális», állítja... [a beszélgetés alanya], vagyis mintha nem venné észre, hogy a köz-helyek egy hatalmi ideológia produktumai, az unalom és a nyelvi kényelem megjelenési formái” („Ha a test a téma”. *Kalligram*, 2011. május. 102–104. o., az idézet helye: 104. o.). Arendt is azt írja, „hogy a klisék, sablonok, konvencionális kifejezés- és viselkedésmódok azt a társadalmilag is fontos funkciót töltik be, hogy »megvédenek a valóságtól, azaz attól a gondolkodó figyelmünkkel szemben fellépő igénytől, amelyet minden esemény és tény pusztán létezése által támaszt. [Tehát a valóság érzékelése megköveteli, hogy végigkövessük, ami *kívül* történik. — P. M.] Ha állandóan meg kellene felelnünk ennek az igénynek, hamar kimerül-nénk; Eichmann csak abban különbözött tőlünk többiek-től, hogy egyáltalán semmilyen ef-féle igényről nem volt tudomása.” (Olay Csaba: „Az ítélőerő Arendt gondolkodásában”. In Balogh László Levente és Biró-Kaszás Éva szerk.: *Hannah Arendt-olvasókönyv*. Kalligram, Pozsony, 2008. 307–317. o., az idézet helye: 312. o.) A klisékkel szembeni állásfoglalás azonban korántsem a látszat mint külső megjelenés fontosságát vonja kétségbe: a „megjelenés mindig azt jelenti, hogy mások számára látszunk valamilyennek” (idézi Hogynszki Éva: „Véget nem érő történet[ek]”, uo. 345. o.); azt pedig a *The Human Condition*-ből jól tudjuk, hogy a valóság „emberi és politikai értelemben ugyanaz, mint a megjelenés.” („The Greek Solution”, i. m. 199. o.) Arendt kijelentése nem is a gesztusok ellen szól. Azaz a köz-helyek egyszerűen sokkal inkább visszafogják a külső megjelenésre irányuló ambíciókat is. Lásd még a 33. jegyzet hivatkozását is.
- 35 „(Ebben az értelemben a pszichotikus az egyetlen szubjektum, aki számára a nagy Másik *létezik*, az egyetlen, aki a szavaknak közvetlen anyagi hatóerőt tulajdonít.) Röviden, »a nagy Másik nemlétezése« szorosan kapcsolódik a hit fogalmához, a szimbolikus bizaloméhoz, ahhoz, hogy szó szerint vegyük, amit mások mondanak.” (Slavoj Žižek: „A nagy Másik nem létezik”. *Thalassa*, 1998/9. 34–50. o., az idézet helye: 39. o. Csabai Márta ford.) Žižek azt ugyanakkor pontosan fogalmazza meg itt, hogy „az Isten... halott... volt a kezdetektől fogva, bár nem tudott róla.”
- 36 A Nyugat-Európában egyre ismertebb norvég Karl Ove Knausgård erre vezeti vissza Káin és Ábel történetét is („Ideje van mindennek”. *Ex Symposion*, 2015/91. 48–58. o.): Ábel rendelkezik a nyelvvél, Káin viszont nem, ezért kiesik a morálból. Ez magyarázza Káin nevének héber etimológiáját is: „mint aki nincs” (míg Ábelé azt jelenti, „hiába”). Döntő, hogy a későbbiekben a jócselekedetek elkövetője ugyanúgy nem tud személyként megjelenni, mint Káin.
- 37 Ha az egész lakosság a kiirtásodat tartja valamennyi erkölcsi norma alapjának, akkor nem fogod tudni megőrizni erkölcsi erőnyeidet, egyrészt mivel egyszerűen nem marad értelme, másrészt mert a saját erkölcsöd is a gyilkosodat szolgálja. A kör bezárul, az erkölcsös ember ekkor éppen annyira részt vesz a pusztításban, mint az „erkölcstelen”. Hogy csak két példát említsünk, aki túléli a koncentrációs tábor, a náci szemében azt példázza, hogy „lám-lám, nem volt ez olyan lehetetlen”. Az pedig, hogyha valaki „vállalja a halált”, vagyis a krisztusi mártírium: Auschwitz vonatkozásában kontraproduktív, „szentségénél” fogva az egészet legitimálja, sőt piedesztálra emeli. Nem véletlen, hogy miután a kereszténység megjelenésével a monoteizmus főárama már a totálisan antipolitikai jócselekedetekre és nem a valósággal való viszony lehető legtokéletebb helyrehozására és ápolására irányult, tehát mikor a valóság helyét a jóság vette át, éppen ennek az átértelmezésnek a segítségével vált lehetővé Auschwitz. Arendt Machiavelli nyomán úgy fogalmaz, „a rejtettségből előbukkanó jóság, amint politikai szerepre tesz szert, nem jó, hanem a saját fogalmai szerint romlott, és romlottságot visz magával minden-hová, ahová csak megy” (i. m. 77. o.). A jócselekedet ugyanis a keresztény öndefiníció alapján csakis addig jó, amíg nem látja senki a megcselekedőjét. Tehát annyira világellenes, hogy egyedül akkor nem okoz romlottságot a világban, ha az emberek nem érintkeznek egymással, ami persze megint csak egyenlő lenne a világ és a valóság visszavonásával. A „racionális” erkölcsfelvilágosodás utáni kibontakozása minde-re csak rátesz egy lapáttal, amikor mérhetővé akarja tenni a „jót”. Így végül a Soá keresztényliturgikusértelmezése, akár csak a humanis-ta morál, mindinkvázi örömtelinek fogjaltna az eseményeket. (Pajor Tamás kiváló dalszövegírói életműve is egyedül Auschwitz témájának keresztény megközelítésén bicsklik meg látványosan.) Itt meg kell jegyezni, hogy vallási értelemben persze a judaizmusnak sincs igazán módja a helyén kezelni a Soát: az integratív értelmezések azonosulnak az európai kultúrtörténet poszt-freudi-nietzschei és kertészi nézetével abban, hogy a megtörténtét összekötik a monoteista kultúra gyökereivel; az egyediségét azonban — mivel kihagyják többek közt a kereszténység történeti fejleményét — nem tudják érzékeltetni. A nem integratív értelmezések viszont vagy a vallás ellehetetlenüléseként értékelik a Soá tényét, vagy maguk is — meglehet, akár a vallás köntösében — a szekularizmus mezejére lépnek ahhoz, hogy egyáltalán beszélhessenek róla.
- 38 Az ilyen emberek mindig letagadják a szavaik eredeti jelentését, pont úgy, ahogy a „helyettesítési teológia” (lásd az 51. jegyzetvégét) teszi: a *teljes* jelentést az allegorikus értelmezésre; valójában ez a csúsztatás szüli a pszichózist.
- 39 I. m. 148. o.
- 40 Ha innen nézzük, az sem ellentmondás, amit Adorno a *Pusztai jédelem* című vázlatában ír (i. m. 269. o. Bayer József ford.): „örültek a győzelemnek, amelyet a magukfajtaért, ahogy az Hitlerfelemelkedésében kifejeződött, még ha ez pusztulással fenyegette is őket, sőt saját pusztulásukat bizonyosságnak tekintették az általuk képviselt rend igazságosságára.” A fogyasztásra való redukció és az emberként való elpusztulás ugyanis igazolja a biológiai lényként való fennmaradást, vagyis a biológiai vegetáció eszményét, ehhez — az egyéni különbségek nem kívánatos-sá válásával — ráadásul az egyén életben maradására sincs szükség. Az emberi valóságot ekkor már nem is a szavak, hanem a hangalakok szó szerinti értelmezése semmisíti meg: ahogy a „jó leszünk”-ből az „eszünk” parancsa lesz. Adorno meglátása, amely szerint ebben a rendszerben „sikerül megteremteniük az uralmi mohóság és az öngyűlölet szintézisét, és a pusztai jédelmet folyton az a gesztus kíséri: mindig is így képzeltem a dolgot”, ténylegesen is szerepel a dal idézett szövegrészeiben.
- 41 Amúgy az evangéliumok is ezt írják: Jézus József ágából származik; a szentlélek csupán kitisztítja az apa helyét.
- 42 *Nikomakhoszietika*, 1168a. Azt is írja, hogy a jótéteves jobbanszeretíművét, mint fordítva. Ezek után nem is meglepő.
- 43 Kertész Imre: *Sorstalanság*. Magvető, é. n. [1999]. 330. o.
- 44 Valcz Péter jellemzése szerint a „zseni” pont inkább olyan fölhízlalt disznóra emlékeztet, amelyet nem vágnak le (Valcz Péter személyes közlése), miközben minden arra kondicionál: Damoklész kardjaként lebeg fölötté, mint Ábrahám döntése Izsák fölötté, hogy levágja-e őt vagy sem — és ebbe a fenyegetettségbe beleőrül. Ezt a fenyegetést ilyenkor persze a „múlt bűneinek” súlyaként is lehet olvasni (vö. Hannah Arendt: „Megbocsátás és ígért”. *Vigilia*, 2016/1. 2. o. A zseniről lásd még uő: „*Homo Faber and the Space of Appearance*”. In *The Human Condition*, 207–212., különösen 210. o.), de ez biblikus nyelven egyet jelent az atyai-szüli fenyegetés súlyával.
- 45 Vö. pl. Szent Ágoston: *Isten városáról*. Kairosz, 2006. III. kötet, Tizenharmadik könyv, XII.: „az egész ember első halála akkor következik be, amikor az Isten és test nélküli lélek egy ideig

bűnhődik. A második pedig akkor, amikor az Isten nélküli lélek a testtel együtt örökké bűnhődik.” (164. o. Dr. Földváry Antal ford.) Ágoston azt is írja, hogy az embereknek semmi rosszat nem kell tenniük ahhoz, hogy a második halál elérje őket (xiv., 166. o.)

46 Ruff Tibor revelatív feltámadás-értelmezése a halálöstönt legyőző újrakezdésről (<https://www.youtube.com/watch?v=V4hE7uzQe8M#t=1m45s>) nem érinti a történeti fejlődést.

47 A bosszútól való félelemnek több oka lehet. Adorno szerint „[t]úl egyszerűnek tűnik Freudnak az az elmélete, hogy a kísértetekben való hit az élőknek az elhunytak iránt táplált rossz gondolataiból, a haláluk korábbi óhajására való visszaemlékezésből ered.” Szerinte az „elhunytakkal szembeni gyűlölet oka legalább annyira a féltékenység, mint a bűntudat.” (i. m. 250. o.: *A kísértetek elméletéhez*. Bayer József ford.) Az azonban kétségtelen, hogy aki iránt gyűlöletet érzünk, annak a bosszújától is tartatunk. Mindez a megölt apa, az isten föltámadásaként is érthető.

48 „Ez az egység a (bibliai) halott, aki feltámad és él” – írja erről Adorno. (i. m. 275. o.: *A test iránti érdeklődés*.) A test föltámadásával visszatérő egységben fenyegetően új életre kelhet szüleinke testének halottnak hitt összeolvadásais.

49 Az európai kultúrtörténet körülményei között a keresztény „jóság” kibontakozásának ez a végállomása.

50 Jó kérdés egyébként, hogy a judaizmusnak a patriarchalizmust korrigáló irányultsága szükségképpen vezetett-e az apa keresztény kiiktatásához és az összképpel való viszony valóságának a szeretettel történő behelyettesítéséhez, vagy ellenkezőleg, ez a hellenizmus behatásának tulajdonítható. (Ismeretes, hogy a görögöknél például nem léphetett ki, illetve be a polisba az, akinek még élt az apja. A görög minta soha nem akarta megoldani ezt a kérdést, mindig is egyszerűen átlépett rajta, s emberi értelemben a családfőn kívül mindenki mást nem léteznek tekintett. Az athéni férfiak gyűlekezete így sokkal inkább hasonlíthatna sok-sok egyisten gyűlekezetére, mint az isten alávetettjeiére.) Az biztos, hogy a szeretet már nem a másikat, illetve a vele való viszony valóságát vette alapul, hanem kihagyta őt a képből: akkor is szerette, ha az „nem szolgált rá”, vagyis ebből is látszik, hogy azt már ő döntötte el, hogy rá szolgált-e. Aki „feltétel nélkül elfogadja” a másikat, azt fejezi ki, hogy számára a másik tökéletesen megfelel, azaz behozza azt a szempontot, hogy a másinak tökéletesen meg kell számára felelnie; ha a másik aztán mégsem felel meg neki, máris indokoltnak látja a végletes el-

tasztást, hiszen visszaélésnek érzi, hogy a másinak saját szempontjai vannak. Többek között ennek a lélektani elterjedése is vitathatatlanul hozzájárult Auschwitz feltételeinek kialakulásához. (Pajor Tamás döntő mozzanatra hívta föl a figyelmet ezzel kapcsolatban: Pál levele szerint „senki sem mondhatja Úrnak Jézust, hanem csak a Szent Lélek által” [1Kor. 12:3], azaz az „uralom” itt tulajdonképpen a kezdeményezést jelöli, nem a visszalépést a dominancia bizonytalan területére. Habár az már eleve megbosszulja magát, ha kiveszik a képből az így bűnössé leértékelt apát – hisz Jézust feszítik keresztre, nem Józsefet –, csak az ún. helyettesítési teológia lépteti Izrael helyébe az egyházat és iktatja ki a kereszténység immanens gátjait a sérelem másra való áttolásának útjából.)

51 Itt ugyancsak mellékes, hogy Bereményi az ihletet Cseh Tamás kamaszfiá iránti aggodásból merítette (a szerző ezt elmondta a Klubrádió 2014. december 1-én sugárzott *Belső közlés* című műsorának felvételén, csak a részlet végül nem került be az adásba). Ha Bereményi a bomlottnak látott volt barátja látványából meg tudta írni a nő egyetemes bomlástörténetét, szerzőtársa fiának kallódása miatti szorongásából pedig a kamaszok általános tekintélyvesztését, akkor teljesen érdektelen, hogy valójában mi indította az alkotásra – egyet tudhatunk: hogy megtalálta azokat a szavakat és azt a szerkezetet, amivel a kérdéskört az elérhető legteljesebb formai megközelítésében tudta ábrázolni.

52 Nelegyen kétségünk, hogy az édenkertből kiűzött csecsemő is indokolatlannak érzi, ami vele történt – csupán az utólagos értelemkeresést jeleníti meg a bűnbeesésként való megokolás. Ez a judaista hagyományra máig jellemző: a kétezer évvel ezelőtti szétszórátást, a *galutot*, sőt a Soát is szokás a bűnökre érkező isteni büntetésként értelmezni. Az édenkert esetében valóban sok köze van az ábrázolt jelenetnek az egyensúly kibillenéséhez, ez azonban nem azt jelenti, hogy józanul számolni lehetett vele. Legalábbis az Ádám-csecsemő egészen biztosan nem gondolta át előre. A bűnösséget pont azért keresik saját magukban utólag az emberek, mert indokolatlannak érzik, ami történt velük.

53 Elég csak fölidézni, amikor arról beszéltünk, hogy a „jó”, ha kikerül a külvilágba, romlottságként jelenik meg.

54 Lehetetlen nem észrevenni, hogy egyetlenegy dologra lehet igaz, hogy „úgy tágas, ahogyan önmagát engedi”: a méhre és hüvelyre a magzat – illetve utólag visszatekintve a gyermek – szemszögéből. Lélektani közhely, hogy a megfogható tekintélyek elvesztésével fölértékelő-

dik a jó és a rossz anyakiskoriképzete; a dalban ez a kettő vetekszik egymással. (Lásd még Bruno Bettelheim: *„The Child's Perception of the City”*. In *Freud's Vienna & Other Essays*. Vintage, New York, 1989. 127–140. o., különösen 131. o.) Erre utal a Bereményi-dal „menj vissza anyádba” kitétele is. A megfogható tekintély olyan, mint az emlékoszlop, amelyet Jákob állít a falikus álmának a sivatagban; hiába hogy az is ebből a zavarból ered, azután, hogy megörökíti, már szilárdabb formában tud hozzá viszonyulni. Meglehet, ez a megszilárdítás részben eltakarja az eset szövevényeit, de közben olyan emléket állít neki, amelyik páratlan az emberi történelemben. Az avatatlan szemlélőt ez ingerelheti is, gyakorlatilag az antiszemita impulzusok gyökereit is ide lehet visszavezetni: a pszichózis, amelyet Rebeka előidézett a fiában, a külső szemlélő pszichózisává válik, akiben ez a judaizmusnak az erre és a hasonló esetekre adott aktív gyógyító gyakorlata nélkül csak a saját irritációját artikulálja. Bár az irritáció a vallásosság – és így az ezen a területen elérhető egyensúly – kezdete lehet, az avatatlan gyűlölni fogja a helyzetet, és azt fogja gyűlölni, amit a helyzet telazonosít: az emlékoszlopot. Ez az emlékoszlop a morál kialakulásának egyik első előzménye: akiben egyszerre eltakarja a gondokkal terhelt részt és megteremti az eltakartságot képviselő homlokzatot, azt hozzásegíti az integritáshoz, viszont aki kívülről érzékeli ezt a civilizációs vívmányt, azt ismétlési kényszerre ösztönzi. Elhíhetjük, hogy mindez Jákobnak sem kellemes, akit az Úr később ugyanezen a helyen nevez el Izraelnek: az oszlop ugyanis részben már maga is kiiktatja az eset emlékét, amire utal; tehát ő sem oldja föl a saját problémáját, csupán másba helyezi át. Ám magának a tekintély elvesztésének csak a környék megatere, hanem csak az emléket, hanem a belőle hátramaradt, akár már jelentéstelen és üres oszlopot is kiiktatják, és így nyoma sem marad az „etikos” viselkedésnek – még kontrasztként sem, mint a náci barbarság idején. Ács Marinak a tekintélybe való beleörülésével szemben a fiú itt tényleg nem tudja elgondolni valósan a tekintélyt, számára az etika nem kontraszt, aminek nem tud megfelelni, hanem nem létezik, ezért hiszi azt, hogy a „bármiben” is részt lehet venni. A nyugati ember – ha elég érett – maga is ez az emlékoszlop, amely elrejtje magában az eredeti háttérét, magát ezt az elrejtettséget azonban épp hogy megjeleníti. Így amint érintkezésbe kerül valaki olyannal, aki ebben nem részesül – ami nem annyira kulturális kívüllálót jelent, mint a lélektan mai minitázaithoz mérten éretlen személyt –, pusztán „fönnállásánál” fogva eltévelyedő reakciót fog kiváltani belőle. Jákob esete kel új életre im-

- már végletesen eltorzult formában a modern antiszemitizmus előestéjén is: a „zsidókat arra biztatták... hogy ne viselkedjenek közönséges zsidó módjára, ugyanakkor kizárólag különleges, egzotikus jellegük miatt fogadták el őket. A tizenharmadik században ennek forrása az új humanizmus volt, mely kifejezetten »az emberiség új egyedeit« (Herder) óhajtotta” (Hannah Arendt: „Antiszemitizmus – Páris és parveniü”. In *Atotalitarizmus gyökerei*. Európa, 1992. 70–82. o., az idézet helye: 71. o. Braun Róbert ford.) Egyúttal ennyit a „humanizmusról”. Vö. még Lauri Pilter ésszt író különös, *Sárkányfelhő* című regényének magyarul megjelent részteivel („Felejtkezzék el rólam az én jobbkezem”. Ex *Symposion*, 2014/87. 77–83. o.), ahol a mai anti- és filoszemitizmust az annak hátterében megbúvó érzéki averziók felől közelíti meg sebészi pontossággal: „Lavran összeszedte a bátorságát, és óvatosan megkérdezte, milyen nemzetiségű a rokonsága. »Kik voltak az ősei?« A nő nagy levegőt vett, és azt mondta: »Mindenki zsidó.« Lavran úgy érezte, mint ha könnyű áramütés érte volna.” (80. o. Balázs Anna ford.), vagy amikor a zsidó kislányok lehúzzák előtte a bugyijukat, és ő ezt „feltárlókásként” éli meg stb.
- 55 Émile Durkheim anómiafogalmának meghatározását alkalmazom itt (*Az öngyilkosság*. Osiris, 2003. 267–276. o., különösen 268. o.): „Érzékenységünk magában véve, elvonatkoztatva mindenemű külső szabályozó erőtől, olyan feneketlen szakadék, amely sohasem tölthető be. Következésképpen ha kívülről semmi sem korlátozza, mindenképpen kinszenvedések forrásává válik önmaga számára.” (Újza Péter ford.) Durkheim társadalmi téren vizsgálja azt, amit Freud a szülőkkal való korai viszony, Nietzsche pedig a morál kultúrtörténete kapcsán. Ezt azért is érdemes itt említeni, mert a Bereményi dalában ábrázolt kontrollvesztés illeszkedik a ’90-es évek rendszerváltás utáni, kialakulatlan látszó időszakába, amikor a régi keretek elvesztése is árnyalta a kamaszok fejlődési irányát.
- 56 „Lacan szerint az ilyen fantazmákon kell keresztülmenni és kijutni belőlük az analízis során a reálisba, ami eltolódás, hasadás, seb. Az analizáltferdítései, túlzásai, inadekvátmegnyilvánulásai, félrebeszélései tartalmazzák az igazságot. Az eltorzítások az igazság.” (Marno János–Radics Viktória: „Leskelőfélben”. Ex *Symposion*, 2011/74. 65–75. o., az idézet helye: 71. o.) Az egyik kulcsdal, a *Metró* szereplője is, „félrebeszél... ideiform, mit hajtogat magában”.
- 57 Ezt az észrevételt az egykor – legalábbis látszólag – jobb napokat látott Vári György visszhangtalanul maradt *Kertész Imre*-monográfiájából veszem át (Kijárat, 2003. 68. o.): „Arra, hogy megvannak-e a hatos villamosok, Citrom Bandi kérdezett rá zeitzi megismerkedésükkor, (...). Köves azonban nem azt mondja, hogy megvannak a hatos villamosok, csak azt, hogy a villamosokon rajta van a hatos számjegy. Aki a kulturális konvenciókat, megállapításokat természetesként kezeli, az minden bizonnyal azt mondja, hogy azok a szerelvények a hatos villamosok, de Köves többé nem hajlandó a hatos szám és a szerelvény esetleges, konvencionális, kulturális kapcsolódását természetnek feltüntetni.” A bevett szavak ismételtetése mellett Vári persze éppen a legfontosabbat „felejt” ki: hogy ez a „természetiség” a pusztítótság, a morál nyelve, vagyis aki ezeket a szerkezeteket használja, az nemcsak úgy „feltüntet” (amikor kedvünk szerint válogathatunk, hogy éppen melyiket akarjuk használni), hanem ezzel a gyilkosságra irányuló impulzusokat tartja fent. Lásd még Ayhan Gökhan–Izsó Zita: „Beszélgetés Kertész Imréről Vári Györggyel és Pályi Márkkal”. *Kritika*, 2014/11–12. 33–35. o. Az emberi reflexek szintjén félelem és a fájdalom az, ami amortizálja a „konvencionális” fogalmi használatosságát, tudniillik azt, hogy a belőlük épülővilágbanisotthonlehesünk, nincsen az életrészmára, a természet szavak nélküli örök körforgásában létezzünk.
- 58 Ennek az ars poeticának egy másik, kevésbé szó szerinti megfogalmazása a *Holdkalap* című dal, amelyben, keresem, hogy miről daloljak, mert lehet bármiről”, ám sok választás nem marad: az elbeszélőhöz két nő jön vendégségbe, ő a konyhába siet összeütni valamit. „A konyha tán még egy jobb téma” – utal arra is, amit *A vidéki rokonban* láttunk; ám rövid úton oda lyukad ki, hogy a szekrényben holttestet talál. „Ártatlan világ ez, mindenki lapit fessz, sok-sok százezer, nem követte el egy sem.” A sok variáció helyett így egyedül a közösen elkövetett és letagadott gyilkossághoz lyukad ki. A „bármiről” tehát itt sem a lehetőségek tárházát jelöli valójában, akárcsak *A fiú dalában*, hanem azt helyezi történelmi kontextusba, hogy ami az egyén szintjén a megfogható tekintély eltűnésével beálló alakatlan fenyegetés, az közös értelemben azt jelenti, hogy minden „lehetőség” Auschwitzhoz vezet, pontosabban a megtörténtnek a kitörölt emlékére és a vele kiradírozott dolgokra utal. Lásd még P. M.: *Kertész és az élet*. Litera, 2016. április 2.; de erre vonatkozik Nietzsche „örök visszatérés”-gondolata is.
- 59 Hogy érzékeltessük Bereményi nagyságát a kor-szak másik népszerű dalszövegírójával, Bródy Jánossal szemben, elég, ha fölidézzük a *Micimackó és barátai Babits Mihály versét éneklük* című Halász Judit-dalt, ahol mindennemű reflexiótól mentesen, a lehető „legtermészetesebben” éneklük nagyjából ugyanerre a dallamra, hogy „Micimackóval együtt most már te is jól tudod, hogy énekelni mindenképpen kellemes dolog”, illetve a babitsi *Gólyakalifa* „Mindenik embernek a lelkében dal van / és a saját lelkét hallja minden dalban. / És akinek szép a lelkében az ének, / az hallja a mások énekét is szépnak.” sorait.
- 60 Valcz Péter személyes közlése, hogy amikor Kaposváron kocsimázní vették Cseh Tamást és fölidézték a szöveget ebből a dalból – „nem hív a haza” –, az énekes a dal tónusával szöges el-lentétben választott nekik: „hát majd hív!”.
- 61 „Ha a hatalom több lenne... az együttlétben rejlő lehetségesnél, ha úgy lehetne birtokolni, mint az erőt, vagy úgy lehetne alkalmazni, mint a kényszert, és nem a sok-sok akarat és szándék megbízhatatlan és mindössze időleges egyezségétől függene, a mindenhatóság való-s emberi lehetőség volna.” Ám a „dolgok előállításhoz szükséges erő azonosítása a cselekvéshez nélkülözhetetlen hatalommal csakis az egyetlen isten isteni tulajdonságaként képzelhető el.” (Hannah Arendt: „Power and the Space of Appearance”. In i. m. 199–207. o., az idézetek helye: 201–202. o.) A mindenhatóság tehát csak akkor valósulhat meg, ha az alkotás és a cselekvés ténylegesen egybevonható lenne, Auschwitz után viszont épp ennek a lehetőségét kell nyitni is cáfolnia annak, aki ábrázolni akarja, ami megtörtént (vagyis például hogy Auschwitz lehetővé válása is a cselekvés és az alkotás platóni összekeverésénél kezdődött – Platón politikaelles gesztusa persze egyívású a monoteizmus gyökereinél fogva antipolitikai jellegével).
- 62 Csak kétpéldát említek: *A parkett ördöge* című dalban az elbeszélő látszólag azzal nem tud mit kezdeni, hogy a régi táncbajnok „az éj császára” a MÁV-kórházban kezeli öt reumával; ám az „azt kérde, vajon meggyógyít-e bárkit is a múlt kísértete” zárlat elárulja, hogy valójában azt nem tudja hova tenni, hogy az emlékei a múlt rendszerbe ágyazódnak, ami magát az emléket is illegitimé teszi, és olyan ségyent vált ki, mint ha annak idején szeretkezés közben látták volna egymást. Ez a lélektani reakció roppant elterjedt volt a kilencvenes évek fölkapart időszakában, s olyan dolgokat tekintettek utólag furcsának, amelyek egyáltalán nem voltak azok, pusztán az ő jelenkori helyzetük változott meg drasztikusan. A másik, amit ebből az időszakból kiemelnék, hogy a rendszerváltás hatásáról szóló *Levél nővéremnek II.* album ikonikus háttere végig a kánikula: kevesen jelenítették meg azt, hogy a kb. 1986–1994 közötti időszakban az emberek valamiért kiemelt jelentő-

séget tulajdonítottak a hőség tematizálásának (vö. még az akkori izraeli popcézár — ami ott nem cenzort, hanem sztárt jelentett —, Slomo Arci *Chom juli-oguszt*, azaz „Júliusi-augusztusi hőség” című 1988-as lemezével, amelyen a korszak egyik nemzetközileg is legfontosabb dala, a *Tachat smejam hatikhon* [*A mediterrán ég alatt*] is szerepel): ilyen a *Forró város* mellett a *Nyári délután* vagy a *Minden álomomban*, de áthallásával az *Angol regény* és még számos másik sláger is. Semmi más nem indokolja azt, hogy az album valamennyi dala nyáron játszódjon, szemben az összes többi Cseh Tamás-lemez évszakoktól való elvonatkoztatottságával.

- 63 A rendszerváltás utáni album szinte minden második száma a jövedelmi egyenlőtlenségekről szól, különösen is kiemelve a legelesettebbek helyzetét a *Somlai Margitban* vagy az *Aluljáró-érzésben*. S Bereményi azt is látta, hogy az egyszeri ember, aki „egy metróban félrebeszél”, bizony úgy látja, hogy „megint a gyilkosok győztek”. Ez folytatódik az utána következő albumon, *A telihold dalain* is; a korrupcióra mint rendszerelvre is ő adja az egyetlen empatikus választ a *Pénzügyesekben*: „lopod vissza tőlük azt, amit ők állami szinten lekasztanak”.
- 64 A *Vizelés* narrátora, miután könnyít magán, rögtön arról kezd beszélni, hogy „de jó, hogy demokrácia van”, és csak azután mondja azt, hogy „élek, élek”. Ez dióhéjban azt láttatja, ahogy a szükségletektől való megszabadulás azonnal a pluralizmus birodalmába löki az embert — ha az számára hozzáférhetően létezik. Amikor pedig egy másik kis dalban az előadó azt énekl, hogy „helló, halál, öreg haverom, a faszomat megmutatom tenéked”, voltaképpen a morál mibenlétét foglalja össze tömören, amelynek más értelme csakugyan nincs, mint körülbelül az, hogy az én apámnak a halállal dacolva is nagyobb farka volt, mint a tiédnek. Lásd még, mikor Arendt arról ír, amikor „morális és politikai szempontok, viselkedésmércék ütköznek egymással”: „A kérdés sohasem az, hogy az egyén jó-e, hanem az, hogy vajon a viselkedése jó-e abban a világban, amelyben él. . . az erkölcsi kérdések nem a világra nézve bírnak jelentőséggel, hanem olyan dolgokra, mint amilyen például a lélek jó volta. (. . .) Az emberi magatartás morális megfontolásainak központjában az én, a cselekvés politikai megfontolá-

sainak a központjában pedig a világ áll.” („Kollektívfelelősség”. In *Fogódzó nélkül* — Hannah Arendt-olvasókönyv, 135–147. o., az idézetek helye: 140–142. o. Kárpáti András ford.) Vö. Bíró-Kaszás Éva: „Arendt a sötét időkről” (uo. 296. o.): „a morális kérdésekben tökéletesen képzett» emberek sértetlen integritásuk hamis hitében tovább működtették hagyományos fogalmaikon a hagyományos »gondolkodásuk« automatizmusait, sezzel a náci rezsim támaszáivá lettek.” Vö. még az 58. jegyzet végével. Bereményi tisztában van az erkölcs világra nézve káros jellegével, s ennek nietzschei átlépését támogatja.

- 65 Az egyébként páratlan korábrázolásával remekbe szabott *Levél nővéremnek* című album még nem érinti a mi témánkat. Egyedül az utolsó dalt, az *Egy kitalált személyt* emelénk ki, ahol az összekeveredett észlelést még el lehet helyezni a belső tudatfolyamban — itt tehát még a bevett újkori világkép, a külvilágtól elvonatkoztatott, azt uralni vélő tudatfolyam érvényesül — és ezért nem vezet hasadáshoz („samponja filmvetítés, kockás a haja szaga, itala kézfogás, csengője Symphonia”). Ebben a dalban az elsődleges észlelés, a szaglás, az ízlelés és a tapintás kiemelt szerepe is arra utal, hogy egy korábbi érettségibeli szakasszal állunk szemben. Ez a keveredettség azonban itt még a jövő zenéje: „egy eljövendő nagy film megkevert részletei”. (Erre a „filmes” látásmódra egyébként oly sokan voltak fogékonyak — magától a szóban forgó szakmától teljesen függetlenül — *felőrvékvésük során* a filmkultúra tömegessé válása óta az elmúlt évtizedekben, talán ez nyújtotta ugyanis a tudatfolyam legbiztosabb kiteljesíthetőségének ígéretét.) A lemez befejezéséből (*Kézbésítés*) ugyanakkor arról értesülünk, hogy már itt zárójelbe kerül az egész albumon végigvonuló intakt világábrázolás, a címzett ugyanis nem válaszol a levélre; ez ráadásul ugyancsak a felnőtté válással hozható összefüggésbe („Iré nem válaszol, mert a gyerekek vigyázni kell”). Ez pedig így maguknak a benne megfoghatóan ábrázolt elemeknek a valóságértékét is érinti — nem csak a levél „kallódik el . . . bezárva egy borítékba”, hanem a benne foglaltak elmondhatósága is: „egy fontos díszünnepély ki tudja, hol akad el” stb. Mindez megerősíti, amit az édenkert kapcsán írtunk, hogy a mo-

noteista struktúrában a felnőtté válásnak szerkezetileg az észlelésvesztés felel meg. Ha később, miután ez a veszteség már végbement és lepleződött, mégis úgy tűnik, hogy nem a közöketségben, hanem valamilyen intaktágban van részünk, az már nem számíthat magától értetődőnek, adottnak, sőt meglévőnek sem: ha „helyükre visszaállnak elmozdult birtokaink”, akkor „soha nem volt javaink” tesznek „királyokká” (*Suhannak, visszasszállnak*).

- 66 A fa mint vesztes árny Domonkos István *Kormány-eltörésben* című opuszában is előfordul: „este félni / fa susogni be ablakon / ő kívágni fa / természetbarátok jönni / írni cikk / cikk jönni utolsó oldalon / ő nem lenni akármilyen fráter / ő jönni pszichiáter” (Ister, 1998. 111. o.), ám Csengeynél a „hülye fa” lesz „az az egy”, aki korábban a szerelme volt, azaz maga a kiút torlaszolja el az összes lehetséges kiutat.
- 67 Lásd *Life of the Mind*. Harcourt, 1981 (utánnyomás). 25. o., ahol a külsőleg fontosabb funkciója a belső eltakarása. Vö. „The Defeat of Homo Faber and the Principle of Happiness” (*The Human Condition*, 312. o.): „Az egyetlen kézzelfogható dolog . . . amelyhez az önvizsgálat elvezethet — már ha a saját, maradéktalanul üres öntudatán kívül elvezethet egyáltalán bármihez —, az csakis a biológiai folyamat lehet.” Lásd még az ennek 1968 utáni vonzatait is érintő értekezésemet a *Látó* 2016/10. számában: „Bródy János és a nemzeti nyelv” (73–80. o., különösen 74. o.), a *Biblia* című, korábban tárgyalt Bereményi-dal összefüggéseit illetően is.
- 68 Tamás Gáspár Miklós jellemzése szerint „nála megalósult két olyan attitűd egysége, ami azért tulajdonképpen jelentős a jövő magyar értelmisége számára szerintem: az egyik a kérlelhetetlen kritikai attitűd, a másik pedig a magyar nép szeretete — együtt; ez általában külön szokott lenni.” (Nyilatkozat Erdélyi János és Matkócsik András *A kétségbeesés méltósága* című, Csengeyről 1998-ban forgatott dokumentum-portréfilmjében, 1:17:19–1:17:41.) Elérhető itt: <https://www.youtube.com/watch?v=t4Rjy5mT-s>
- 69 Erről értekeztem már itt is: „Gondolatok a képtárban”. *Balkon*, 2016/3. 31–33. o., különösen 31. o. Ez a gondolat persze szintén Arendtnél gyökerezik: az emberi állapot nem belső tényezők, hanem külső feltételek függvénye.

Pályi Márk (Budapest, 1983): gondolkodó, a Klubrádió szerkesztője. Többek között Kertész Imrével és Hannah Arendttel, az Auschwitz mint kultúra fogalomkörével, az európai kultúra gyökereivel, a mono-teizmus és a politikai pluralizmus eltéréseivel és ellentéteivel foglalkozik. Gondozásában jelent meg tavaly Gáli József *A püspök madarai* című kötete is a Kalligramnál.

A DIADALMAS BESZÉDHIRA

Ritka az ennyire sokatmondó regény-cím. Minimum kettős, de inkább hármas jelentésű: egyrészt, természetesen jelenti a saját életpályát, az önéletrajzot, mely egy dadogás története – persze megint legalább kétféle értelemben: egyrészt, mint fizikai hátrány, mint az elbeszélő, a főhős valóságos életének ténye és beszédhibájának részleges története; másrészt, mint általában az írás (és különösen a Vida-féle írás) metaforája, mely csak dadogás, botorkálás, nem gördülékenyen lepergő örömnép. Ha Kosztolányi szerint a fordítás annak kérdése, hogyan lehet „gúzsba kötött tancolni”, akkor most az kérdezhetnénk: hogyan lehet dadogva dalolni?

Második jelentésében az itt elmesélt dadogás históriája nem más, mint az *Egy dadogás története* című regény formájának megtalálása, e forma megelégszések szövevényes, több évtizedet igénylő története, melynek végeredménye aztán az *Egy dadogás története* című „regény” – ha elfogadjuk az író alcímét; és mivel jobb ötletem nincs, elfogadom. Hiszen annyi talán mindenképpen állítható, hogy az önéletrajzi és a fikciós regény határmezsgyéjén araszol, azaz dadog a szöveg, vagyis önreflexiós formával állunk szemben: az autobiográfia és a (család)regény mellett még annak regénynek is a regénye vagy emlékirata az *Egy dadogás története* című „regény”, amelynek a címe: *Egy dadogás története*. Harmadik jelentésben pedig a – jobb híján – az „erdélyiség” címkét kapott kérdéshalmaznak az immár (azaz 2017-ben) csak dadogva felvázolható regénye, melyben kitüntetett szerepet játszanak az olyan fogalmak, mint kisebbségi lét, kisebbségi nemzet, erdélyi magyarság, kisebbségi irodalom, erdélyi irodalom, stb. Természetesen ugyancsak döntő jelentősé-

Vida Gábor:

Egy dadogás története
Magvető, 2017

gű maga Erdély mint tájegység (ennek története és fogalma), és Erdély mint hatalmas szimbólum, „sorskérdés” a magyar kultúra történetében. (És mintegy külön teherként, mindezekhez még hozzáadódik a „székelység” címkéjű újabb roppant terjedelmű és súlyú kérdéskör.)

Az elvetett Erdély-regények

De ezt az Erdély-regényt (a „Nagy Erdély-regényt”, ahogy Vida írja) manapság már csak dadogva lehet elmesélni, az író legalábbis ezt sugallja. Vagy legalább azt, hogy ő erre csak dadogva, töredékesen, szilánkosan, vázlatosan képes. Ha képes egyáltalán – mert e téren erős kétségek gyötrik. Sőt, már az is kétséges, hogy van-e még értelme egy ilyesfajta átfogó, a mindenkori szerző intenciója szerint az íróasztal lapját be szakító regénynek, hiszen Vida szerint: „Erdély ma már egy kisregény csupán, zsugorodik, és unja mindenki, elege van belőle, fárasztó, lerágott csont, és miközben a múltra meg a hagyományokra épülő jövőt firtatjuk, mindenki elfelé tart”. Az egykori monumentális Erdély – Bethlen Miklós, Bethlen Kata önéletírásainak színtere, aztán Jókai és Kemény Zsigmond, később Móricz, Tamási és Bánffy Miklós regényeinek világa – immár a múzeumi tárlók csendjében honos. E művek klasszikusok lettek a szó rosszabb értelmében; ha nem is süketek és vakok, de szinte hallgatók. Belőlük nem vezethet út Vida művészete felé; irodalmi-szellemi hagyományuk közvetlenül nem folytatható, legfeljebb szentimentális giccs-

lelkülettel vagy esetleg az úgynevezett szóránymagyarságot féltő politikai hevülettel, ami szintén a giccs világa.

Egy ilyesfajta giccsregény lehetőségét fel is dobja Vida *A másik oldal* című fejezetben. „Itt van a nagyregény, csak le kell írni, szépen, ügyesen, bőbeszédűen kellene strukturálni az egészet: zordon atya, kitett gyermek, vallási téboly, Trianon, Észak-Erdély, Ceaușescu, magyarok, székelyek, románok és hazugság mindenütt, ami mögött nem az igazság van, nem is több vagy elágazó igazságok, hanem életek, férfiak és nők, sok szenvedés, kevés szex, sok alkohol, vagy legyen sok a szex sok alkohollal, a vérfertőző kapcsolat már nem divat, vagy nem probléma, hát akkor pedofil mizé, arra van kereslet ma, legitimálni még nem kell, de közelíteni lehet hozzá, egy kis pszeudotárszólással, legyen erdélyi gasztró még benne, őstermészet, borvíz és medveszar. (...) Lehet ezt még variálni.”

De Vida nem akarja variálni, mivel még azt is pontosan tudja és már régebben is tudta, hogy a Ceaușescu-diktatúra szétrombolt minden erdélyi magyar hagyományt, és első erdélyi regényterve idején, vagyis 1985 táján: „éppen felszámolni készült azt, ami az erdélyi magyar kultúrából még létezik, nemcsak a bölcsészkart meg az irodalmat, hanem egész városrészeket, falvakat, és milliók életét készült drámaian átalakítani”. Magyarán: a „Nagy Erdély-regény” ebben az időszakban már nem íródhat meg anélkül, hogy – akár tetszik, akár nem – ne a románok és a szocialista Románia regénye is legyen egyben, és ez aztán nem felelt volna meg a szeme sarkában könnycseppeket elmorzsoló magyar(kodó) szemléletnek. Hiszen: „hogya mit rongált meg el a magyar kultúrán kívül az a rendszer, minket, erdélyi magyarokat akkor egyáltalán és azóta sem érdekel igazán, azt süssék meg a románok, basszák meg, így mondjuk ezt valójában, ha őszinték vagyunk. Nem szeretünk arra gondolni, hogy a szocializmus áldozatai között Romániában mégiscsak románok voltak a legtöbben, úgy kell nekik, ahogy a haszonélvezői között is, viszont ezt irigyeljük, mert ez nem igazság.”

Ugyanakkor kérdés, hogy létezik-e még egyáltalán Erdély. Pontosabban: létezik-e mint valóságos élmény, szellemi szintér a főhős tudatában. Az elbeszélő ugyanis nemigen találkozik a szó szorosabb értelmében vett Erdéllyel, gyerekkorát részben a magyar határ melletti Ágyán és Kisjenőn tölti, a nyaralások szintere a Székelyföldön fekvő Barót. És még csak nem is Erdélyben, hanem egy Bukovinában rendezett, magyar irodalmi tanulmányi verseny révén jut el a felismerésig: „Suceaván szembesültem először azzal, hogy milyenek az erdélyi magyar középiskolások, ott tudtam meg, ebben a bukovinai kisvárosban, hogy létezik egy Erdély nevű kontinens, saját kultúrája, irodalma, egész külön világa van, amelyről szinte semmit nem tudok. Nemcsak erdők, vallásos megszálloktak, gonosz rendőrök és háborgó szegénylegények élnek ott, hanem írók és költők, civilizált emberek. (...) Állok Ștefan cel Mare moldvai fejedlem sírjánál a gyertyakormos putnai kolostorban, és arra gondolok, hogy nem tudok semmit Erdélyről, nem tudok még valójában semmit, azt sem, hogy honnan kell ezt kezdeni.” A szellemi, a spirituális Erdély lesz tehát számára a feladat, és ennek megismerése egyben a saját nevelődési regénye is. Úgy is mondhatnám: az elbeszélő Erdély számára neveli föl magát.

A külső forma: 19 hosszú szótag

Maga a „regény” 19 egyenként 15-20 oldalas, egymással csak laza összefüggésben álló, az elbeszélés lefolyásában nem időrendi vagy térbeli sorrendben egymás után következő szakaszokból áll, de, hogy e részeket minek nevezzük, az már roppant nehéz kérdés. Felfoghatom úgy is, mint egy valamikor már összerakott (vagy összeállt ?), de most szétrobbant és az idő és a tér különféle partjaira vetődött és most a regény lapjain egymás mellé sodródott kirakós darabjait. De úgy is, hogy olyan puzzle mozaikkövei ezek, melyek sosem alkottak szerves egységet, sosem adtak ki teljes és értelmes képet, és éppen ez a jelentésük: töredékek egy regényből. Vagy: minden egy rész egy megkezdett, de valamilyen okból fél-

bemaradt regény sűrítménye. Láttuk az előbb, hogy Vida nem egyszer közli valamelyik régebbi regénytervét, melyek mindegyike fragmentum maradt vagy meg sem íródott. Elvetélt vagy az író által elvettetett.

Ám értelmezhető úgy is, hogy e szekvenciák nem egyebek, mint értelmes, de 19 szótagban eldadogott és ekként kissé nehezen érthető mondat elemei. 19 szótag, melyek mindegyike címet kap, és e címeket egybeolvasva (*Erdély; Arad; A székely;* stb.) kikerekedik valamiféle mondat, amely végeredményben mégsem születik meg, legfeljebb dadogva. Így lesz a forma: beszédhibás regény. De hogyan is lehetne más, ha ama világállapotban, mely a teljes széthullás jegyeit viseli?!

Ugyanakkor minden szakasz zárt egész, van eleje-vege-közepe, ám csak nekirugaszkodások, próbálkozások, melyeket mint elégtelen kísérleteket vetett el az író, és most mint vállalkozása reménytelenségének és bukásának dokumentumait tárja az olvasók el. Újabb (torzóban maradt) emlékművéként a dadogásnak. Ismét a beszédhibás nagyregény kategóriájához jutunk.

Mindezek alapján a (részleges) kudarc művének vélhetné Vida Gábor könyvét az olvasó. A többféle értelemben fellépő kudarcnak, melyek átgon-dolt emlékműve a regény. De mégsem erről van szó. Hogyan is lehetne fiasco egy olyan könyv, amely tökéletesen sikeres formát talált a kudarc elbeszélésére? Amely képes felkelteni az érzést, hogy igenis lehet dadogva énekelni?! E terén Vida Gábor regénye némileg rokona Kertész Imre *A kudarc* című 1988-as könyvének. Abban is az erős (olykor valóságos dokumentumokkal megtámogatott) önéletrajziság keveredett a tiszta fikcióval, ott is egy komolynak tűnő fiasco (a *Sorstalanság* kiadásának elutasítása és teljes visszahatalansága) bizonyult a szöveg legvégén sikernek, hiszen 14 év múlva Nobel-díj várta *A kudarc* szerzőjét. De a siker és a bukás dialektikája nem ennyire patetikusan és a diadalt szinte kikövetelően megrajzolt Vida könyvében. El-lentétben Kertésszel, aki önmaga sor-sával kapcsolatban nem rest Goethét idézni (igaz, szerfölött önironikusan), Vida Gábor egyetlen másodpercig sem

látja és láttatja magát a Világszellem mozgásának kontextusaiban. Jellemző mondata, amolyan ars poeticája: „író vagyok, regényeket baltázok el”. Más-kor meg: „kicsi író vagyok”.

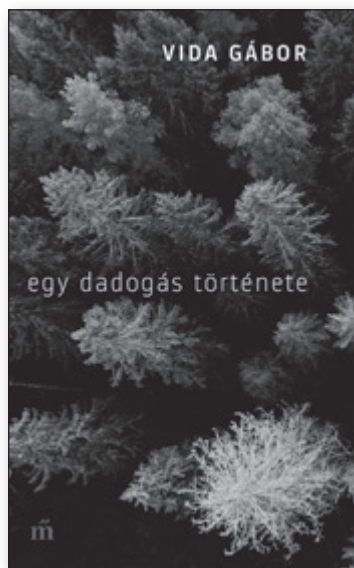
Ami akkor lesz még érvényesebb, ha belegondolunk, hogy itt regényről van szó, azaz Vida Gábor nem Vida Gábort, a szerzőt értékeli, hanem a regény főhősét, aki csak dadogva képes megfogalmazni önmagát. És – mennyire sok jelentésű és ironikus helyzet! – kiderül, hogy csak magyarul dadog, a másik két elsajátított nyelvéen, azaz franciául vagy románul nem. Ami olyan aforizmat is sugallhat, hogy az író számára az anyanyelv olyan nyelv, amelyen csak dadogva képes szólni (írni) az ember. Meglehet, éppen ettől lesz anyanyelv, azaz a szülés nyelve.

Mindez az átgondolt, józanul tudatos ön(le)értékelés nem jelenti azt, hogy ne nézne szembe a maga legsajá-tabb irodalmi (emberi-szellemi) gond-jával. Amely már egy „nagy” írónak is rendkívüli nehézségeket okozna a formálásban. Mert ha a dadogás regénye ez, akkor egyben az otthontalanságé is, az identitás hiányának könyve. Ami részben persze ismét nyelvi probléma.

A véletlen család

Az elbeszélés roppant buktatói már rögtön a családdal kezdődnek. Az apa: „Egész életében Romániában élt, sosem érezte vagy tartotta magát erdélyinek, bár volt kolozsvári egyetemista, és nem érte, miért mondják őt a nyolcvanas évektől őt Gyulán erdélyinek a magyarok, pedig ő ágyai vagy kisjenői – aradi a gyengébbek kedvéért. Ugyan-azt a nyelvjárást beszéli, mint a határ túloldalán a magyarok, bár a kiejtésén csiszolt az iskola meg az egyetem, románul is úgy beszél, azzal az akcentussal, mint a gyulai románok, azt tanul-ta gyerekkorában, akkor még az volt a környéken a román nyelv ural-kodó tájszólása.”

Ráfogott lét, belekényszerített lét ez. Ebben a kontextusban az apa szociológiai értelemben voltaképpen sárga csillag nélküli zsidó: olyan *románi-ai* magyar, aki bármiféle jelző nélküli magyarnak vallja magát, de a közege ezt nem engedi meg neki, és „megaján-

dékozzák” az erdélyi magyar titulussal, amelyet a legkevésbé sem fogad el. Ennek következtében örökké idegen maradsz, menjen bárhová is. „Erdély pedig egy kiábrándító világ számára, mint a legtöbb magyar turistának, miután lekopik a napszemüvegről a csillagösvény pora, és látni engedi magát a valóság. Anyám természetesen erdélyi meg székely.” Persze az erdélyi magyarok lenéznek a székelyeket („csak egy székely lány”, mondják megvetően az anyára).

A szétmarcangolt családregegy legemlékezetesebb (és leginkább groteszk, ugyanakkor kissé rémisztő) darabja *A székely* című portré anyai nagyapjáról, a vallási féleszelősről, aki baptistaként csak a Bibliát fogadja el egyedüli forrásnak. „Amikor a hatvanas évek elején középiskolás lányai a József és testvéreit olvassák, Gyurikabácsi nagyapám kitépi azokat a lapokat, amelyek a valóságos felfogásával nem egyeznek. (...) El lehet képzelni, amint ül a székely, és csendes órán, este a lapokat tépkedi a világhírű regényből.” Mi sem természetesebb, hogy a másik nagyapa vad alkoholist, hiszen az elbeszélő szerint: „az alkoholizmus és a vallási megszállottság egy töről fakad, ugyanakkor a dolognak két arca”. De melyik dolognak? Magam – természetesen csak a regény szövege alapján – az identitás hiányára szavaznék, az esetleges létezés miatti kétségbeesésre. Ami istenkeresésre sarkall, csak az egyiknél a Biblia, a másiknál a pálinkás buty-

kos diktálja az üdvözülés ígét és röpi a mennyekbe.

Véletlen család ez, ahogy Dosztojevszkij nevezte a szervetlen, az állandó széthullás állapotában leledző familiákat. Ebben a világállapotban az összes családregegy csak egy családregegy vége lehet – Vida meg is említi Nádas Péter korai regényét.

A családok széthullanak, és velük az egész közösség, sőt társadalom: „Látam a pusztulást, azt az állapotot, amikor az emberek már nem hisznek egy értelmes élet lehetőségében, csak gürcölnek, bár részeges nagyapám letette a gürcöt, ő magáért, sem, a másik nem tette le, ő mindig másokért, úgy gondolja. Nem a társadalomra emlékszem, nem a hagyományokra és a szokásokra, mert azok már alig voltak a számomra kitapinthatóak, de mindig nagyon közel volt az erdő, mintha minden, ami fontos, onnan lépett volna elő, és ah nincs más lehetőség, oda húzódik vissza. A magányt láttam, az egyedüliséget, a hiányt, ami az organikus közösségek felbomlása után maradt, a nyomort és az alkoholt. Nem otthonos az a világ, de az volt az otthon.”

Az *Egy dadogás története* az otthontalanság regénye is. Ha a világ nem otthonos, akkor az ember, (az író) arra kényszerül, hogy otthont írjon magának. Ez is része a nevelődési regénynek. Vida Gábor könyvében Erdély teremtet világ, megírt táj, spirituális jelenség, mely más, mint Magyarország. Kevésbé vonzó, de ez lesz a választott, a kreált otthon. A könyv végén felidézi egy régi regény- vagy novellatörredékét, melyben egy 1988-as élményét írta le, amikor még a sikeres egyetemi felvételi előtt szülővárosa konzervgyárában dolgozott: „Októberben egy késő estébe nyúló szerelés, kínlódás meg üvöltözés után felmáztam a főzőtorony tetejébe, a hátamat nekidöntöttem a meleg vascsöveknek, kellemetlen hideg volt, és elnéztem a nyugati látóhatárt, Gyula fényei látszottak, nálunk nem volt közvilágítás, nem volt semmi, ott pedig, ahol a sok ívlámpa szakította szét az éjszakát, a szabad Magyarország terült el. Most úgy tűnik, arra gondoltam, ott él Esterházy Péter, aki elég gyakran szerepelt a tévében, író, és én még egyetlen sorát

sem olvastam, meg arra is gondoltam, utólag úgy tűnik, hogy ha átlógnék a zöldhatáron, a magyarok nem adnának vissza, ahogy sokakat nem adtak a barátaim közül, meg arra is gondoltam, most utólag egészen biztos, hogy én Erdélyben akarok élni, akkor hát a sötétség felé kell néznem, mert nem rosszabb ez a sötétség annál a viláagságnál, csak más.” De aztán a rögtön ezt követő elemzésben ez a felismerés és leírás is eléggé giccsesnek bizonyul, és kiderül, nincs másság, hiszen ezt a mást is meg kell alkotni: „mátság akkor volna, ha ki tudnám találni lépésről lépésre, mondatról mondatra, mert a múlt sincs magától...”

Csak a dadogó Én van, mely beszédhibás világokat fogalmaz magának.

Önéletírás: A boldogító dadogás

Vida Gábor könyvének mottója Jókai *Utazás egy sírdomb körül* című memoárjának első mondata lehetne, persze ez minden önéletrajzi munka alapszólama egyben: „...Futottam önmagam elől. Ő üldözött: az Én.” Az *Egy dadogás története* összevégére, egy 1985-ben keletkezett „emlékirat”-ra így emlékszik vissza: „A korábban kezdett emlékirat szövegét elszórtam, pedig most fontos lenne, tulajdonképpen azt folytatnom, mert rengeteg kacskaringó után rájöttem, hogy mindig magamról írok.”

Az önéletrajzíró kívülről akarja látni (és láttatni) önmagát, az Én-t így átváltoztatja Ő-vé. De ez reménytelen vállalkozás: az inkognitoba helyezett Én írás közben mindig mint Ő lép fel az Én-nel szemben, és amikor kiderül, hogy azonosak, az önéletírás vágyott alapjai roppannak össze. Az autobiográfia Én-je alanya és tárgya is az elbeszélésnek. Utazása nem egyéb, mint világkörüli turné a saját Én-je körül.

Vida Gábor is szembesül ezzel, mégpedig akkor, amikor éppenséggel esze ágában sincs önéletrajzi könyvet írni; ellenkezőleg, sok objektívnek szánt alakkal, számos Ő-vel népesíti be az elbeszélést. Amikor 2015-ben elveti egyik, ki tudja, hányadik, egy elhagyott kastélyban játszódnak Erdély-regegye tervét, így elemzi a sokkoló élményt: „A baj az volt, hogy nem a valódi, nem valamelyik képzel, még csak

nem is a regénybeli lehetséges nagyapámról írtam, hanem végig magamról. A nagymamám is én voltam közben, ez pedig meghaladta minden írói képességemet...” És jön a felismerés: a Nagy (vagy kis) Erdély-regény csak önletrajzként képzelhető el számára, de persze ravasz, az én-elbeszélést a mitörténetmondással keverő nyelvtani alakban: „Akkor most *engem fogunk megírni*, mondtam 2015 márciusában, amikor egy regény első fejezeteit félretettem, és hirtelen megkönnyebbültem, mint aki levetett egy kényelmetlen szerepet.” Mert hát a sok Erdély-regény-terv hamis, és nem egyéb, mint az Én otthonkeresése: „Szülőföldet akartam írni magamnak, mintha csak úgy volna az, hogy írunk egyet, amikor arra van szükség, hogy legyen, vagy lett volna. Senki sem találhat ki magának szülőföldet a semmiből, mindenki hozott anyagból dolgozik.” És mi lehet hozottabb anyag, mint az Én? Noha folyton hajlik rá, hogy Ő legyen belőle a formálás során.

„Aligha lesz ebből vágta” mondja erős önironiával a saját alkotói módszeréről. Hát igen, az elbeszélői pepecselést, a dadogást nehéz a kalandregényes, indiános vágta képzetével társítani: „Úgy kapaszkodom a saját mondataimba, mint egy indián a lángoló prérin a lova sörényébe...” Viszont akadhat-e boldogítóbb pillanat, mint az, amelyben valaki rádöbben a neki adatott egyetlen regényforma titkára? Amikor megleti a maga dadogva felépített otthonát az epikai térben?

A dadogás mint beszédhiba és mint az írás metaforája a regény legvégén újabb fénytörésbe kerül, újabb árnyalatot kap. Vida, valami furcsa trükkkel, voltaképpen ábrázolja is a dadogó embert, a dadogás nyelvét. Amolyan keretes elbeszélést kapunk, hiszen a kötet első mondat így szól: „DE-vel nem kezdünk mondatot, nyilatkozta ki apám, én pedig azonnal rávágtam, hogy: de.” Ez a *de* kár egy hosszabb szó első szótagja is lehetne. És hősies szépséggel, fényes rezignációval ragyog fel a regény utolsó mondataiban, amikor a történet véget ér, a romániai diktatúra megbukik; 1990-ben a főhős megkezdte tanulmányait a kolozsvári egyetemen, és bevallja mento-

rának, Cs. Gyimesi Évának, hogy akar írni egy könyvet: „Innen egy egész más világ kezdődött el velem, új világkorszak, ezt is lehetne mondani. Talán majd egyszer elmesélem. A fél életművem már a polcon. És ha valaki megkérdezné, hogy ennyi az egész, akkor azt is mondhatnám, igen. De.”

A *de* ismét egy dadogószó, de egyben a fenntartás, az elhatárolódás, a tiltakozás vagy legalábbis ellenkezés jele. Van benne valami dac, udvariasan hetyke magabiztosság, hiszen igen,

ennyi az egész életmű, de még – feltehetően – nincsen vége. Ha Király István a *mégis-morál* kifejezést alkototta meg Ady szellemi tartására, miért is ne nevezhetném Vida Gábort a *de-morál* lovagjának? ■ ■ ■

■ **Bán Zoltán András** (1954): irodalmár. Csont András néven zenei írásokat is publikál. Korábban a Beszélő és a Magyar Narancs szerkesztője. Legutolsó kötete: *Giccs*, Kalligram, 2016.

ROSTÁS ENI

AZ ANDALÚZ MÁSİK LÁNYA

Egy trilógiával szemben az olvasónak lehetnek (vannak) bizonyos elvárásai. Az első rész vonultassa fel a szereplőket, vázolja a köztük lévő hierarchiát, és ismertessen meg a történetet előrelendítő problémával. A második rész árnyalja a képet, gondolja tovább a cselekményt, és ágyazzon meg a megoldásnak. A harmadik rész pedig – igény szerint – varrja el, vagy hagyja elvarratlanul a szálakat. Ha ez alapján vizsgáljuk Péntek Orsolya regényeit (*Az Andalúz lányai*, *Dorka könyve*), láthatjuk, hogy mindazt, amit három könyvnek kellene teljesítenie, kis jóindulattal már az első teljesíti. Ennek oka, hogy a szerzői szándék eredetileg nem három, hanem egyetlen különálló kötetben akarta elmesélni Eszter és Theodóra történetét. Háromszáz oldal sem az ikerpár, sem sokarcú, soknyelvű családjuk számára nem bizonyult elég tágasnak, így a karakán festőművész után az Andalúz másik lánya is saját könyvet kapott. A *Dorka könyve* a trilógia második része, amit, ha nem olvassuk elég figyelmesen, könnyen a mostoha sorsú középső gyerekkel azonosíthatnánk, aki a nagytestvér levetett ruháit hordja, és időnként az ő nevére is hallgat.

Péntek Orsolya: *Dorka könyve*
Kalligram, 2017

Erre az *ikerregény* besorolás is rájátszik. Előrevetíti, hogy nem érdemes radikálisan új nyelvet, történetet, sőt talán még nézőpontot sem várni, ám ez inkább egyfajta otthonosságot jelent, nem azt, hogy a könyv *déjà vu*-tól visszhangzana. Az ikrek ugyanazokat a családi traumákat tapasztalják meg ugyanabban az időben, és bár eltolódnak picit az érzékelés határai és áthelyeződnek a hangsúlyok, ez az egyvidejűség egy ezerszer hallott családi anekdotához teszi hasonlósá a könyvet. Minden ugyanaz, más képpen. Míg az első könyvben egyes szám harmadik személyben ismerhettük meg a lányokat, különösen Eszter történetét, most Dorka, a szőke matematikus az elbeszélő. A perspektíva-váltás szerencsés, a racionálisan gondolkodó, de nem mindig racionálisan viselkedő, analitikus természetű Dorkához jobban illik a narrátorszerep, mint nővéréhez, akinek túlradó, melodramára is hajlamos személyiségét fordított esetben nem biztos, hogy első kézből elbírt volna a szöveg. Ám a regény

nem lesz kevésbé szenzuális az új perspektíva miatt, Eszter érzéki megfigyelései, amelyek mélybordónak mondanák törzshelyük világítását, nem tűnnek el, mert Dorka, aki annyit érzékel, hogy „vörös lámpák világítanak az asztalokon, és félhomály van”, képes rá, hogy a testvére szemével lássa a világot. Ezzel ráerősít arra az olvasatra, miszerint az ikerpár valójában egyetlen ember, aki kontextustól függően hol észszel, hol pedig szívvel hoz döntéseket.

A cím és a narrátorválasztás miatt feltételezhetnénk, hogy a történet fókuszába végre az ikerpár titokzatosabb,

vagyis izgalmasabb tagja kerül, ám Dorka, csakúgy, mint a születésükkor, most is a háttérben marad. Ez a háttérben maradás nemcsak alkati, vagyis nem teljesen a másodszülötti pozícióból, és az elsőszülött dominanciájából fakad, hanem választott szerep is. Amikor tízéves korukban megbetegszik az édesanyjuk, Dorka mintegy magára veszi az anyaszerepet, és hagyja, hogy nővére élvezhesse még egy kicsit a gyerekkorát. „Magunkra voltunk bízva minden délután. Nem maradhattunk mindketten gyerekek.” (85. o) A *Dorka könyve* ebben az értelemben nem egy könyv, ami Dorkáról szól, hanem a lány emlékkönyve, vagy ha úgy tesszük, naplója, amelyben dokumentálja a vele és körülötte történő eseményeket, és a múltat felfejtve próbál válaszokat találni arra, miért „ez” lett velük, vagy legalább megtalálni a saját „vég-

ső okát valahol”. Eszternél „állandóan nyitva volt az az ajtó az idők között”, Dorka előtt viszont csak néhány órára tárul fel, ám a múlt olyankor szinte tapinthatóan szivárog át a jelenbe, és egy hétköznapi szirénapróbát is képes egybemosni Budapest ostromával.

„– Megijedtél? – kérdezte. A keze a kilincsen volt. Jelezte, hogy csak egy percre jött át. Aztán, ahogy a fontos dolgokat szokta mondani, zárójelben, azt mondta, ne játsszak az idővel.

– Az játszik velem – válaszoltam, mire Szter a könyvre mutatott az ölemben.”

Épp így játszik az idővel Péntek Orsolya is, visszaforgatja önmagába. Nem lineárisan építi fel a trilógiát, hanem kavicsokat dobál az időtengerbe, és az általuk kirajzolt koncentrikus körök mentén mondja fel a generációk életét. A körök néha egymásba mosódnak, és ha valami megzavarja a hullámzást, akár össze is érhetnek – ilyen zavar például az ikrek szüleinek találkozása, amely összekapcsolja Bécset és Velencét, Pécsét és Budapestet. Az idő múlását nem évszámokkal, hanem az évszakok változásával érzékelteti; míg *Az Andalúz lányai* hóval és téllal indult, a *Dorka könyve* szeptemberi napsütéssel, és nem véletlenül lehet olyan érzése az olvasónak, hogy szinte végig ősz van benne. Az évszaktálasztás az ikrek személyiségét is jól leképezi: bár jeges szőkeje miatt Dorkát kapcsolhatnánk a télhez, jobban illik hozzá az őszi melankólia, a belenyugvás, az elfogadás, míg Eszterben állandóan munkál valami, épp, mint az új tavasz ígérete a hótakaró alatt pihenő földben.

Ha egy pillanatra elfelejtkezünk arról, hogy a *Dorka könyve* egy trilógia darabja, vagyis folyamatosan viszonyul valamihez, és önmagában vizsgáljuk, egy jó arányérzékkel felrajzolt, határozott hangon megszólaló könyvet kapunk. Az elfelejtkezés egyébként nem könnyű feladat, mert a korábban megszerzett információmennyiség (a lányokról, a családjukról, a kihagyott lehetőségekről) olvasás közben akaratlanul is beszivárog. Míg az első könyv helyenként túl cukrosnak és émelyítőnek tűnt, ilyesminek most

nyoma sincs, ennek pedig talán az lehet az oka, hogy a családi anekdoták és sorstörténetek sokkal nagyobb teret, külön fejezeteket kaptak. Péntek tehetséges mesélő, képes fenntartani a figyelmet, és ami fontosabb, azt is tudja, mikor kell hallgatni. Az olasz-német-horvát-magyar nagycsalád más-más korokban és más-más városokban próbál boldogulni, csokoládét árul Zágrábban, fűszernövényekkel zsonglörködik Fiesolében, kihajózik Isztria partjainál, közben végigrobog a történelmen, és az is végigrobog rajta. Ám a családi fényképek megszemélyesítése nem a családregény-érzetre erősít rá, hiába ismerjük meg több generációra visszamenőleg a lányok felmenőit, sokkal inkább a coming-of-age olvasatra. A Kádár-korban felnövő és szocializálódó ikreken leginkább az a felismerés robog végig, hogy hiába próbálják megoldani a családi kirakóst, nem tudják kideríteni, hogy „kik vagyunk, és abból lett-e az életünk, vagy mindegy, kik voltak, akiből lettünk, és mindegy, mi történt velük”.

Térjünk vissza kicsit a lányok kimondatlan, kimondhatatlan sorstragédiájára, amit Dorka a regényben eznek nevez („miért ez lett velünk”), és amit értelmezhetünk egyfelől a kapaszkodók nélküli, elköteleződni képtelen identitásként, másfelől az anyai tapasztalat hiányaként. Utóbbit ismét kétfelé bonthatjuk: az ikrek sohasem tapasztalták meg az anyai szeretetet (amit a nagymamák nem képesek helyettesíteni), és sohasem lesznek anyák. Az Andalúz lányainak tudomást szereztünk Eszter vetéléséről, most pedig annak okát is megismerjük, miért nem lett gyereke a testvérenek. Dorka egyedül a nála huszonöt évvel idősebb zongoratanárának szülne gyereket, de kettejük ideje nem körként, hanem egymásra merőleges vonalakként materializálódik; találkozásuk egyszeri, nincs meg benne a közös jövő lehetősége. Az identitás megszilárdítását Dorka esetében nemcsak az akadályozza, hogy nem találja sem a létezése „végő okát”, sem azt az egyet, akinek végül kimondja a bűvös mondatot, hanem valami sokkal szembeötlőbb is, a szépsége. Az alábbi mondatok akár az Andalúz szájából is elhangozhatnának, az

idő tehát ismét önmagába fordul vissza. „Nem látszottam magamtól. Azt hitték, hogy aki szép, az boldog is. Talán azt hitték. Nem tudom. Tölem soha, senki nem kérdezte meg, hogy vagyok. Nekem jól kellett lennem, mert szép vagyok. [...] Megszoktam, hogy egyedül vagyok magammal, míg a testemet odaadom, mert az a dolgom, mert szép vagyok.” (357. o.)

Azzal, hogy a második könyvet ikerregénynek nevezi, Péntek tulajdonképpen azt is meghatározza, hogyan kell majd kezelni a harmadik résszel teljesé váló trilógiát. A szerkezeti felépítés akár azt is lehetővé tenné, hogy a két Andalúz-kötetet fordított sorrendben olvassuk, bár valószínűleg nem akad olyan kísérletező kedvű olvasó, aki a középső résznél kezdene ismerkedni a történettel. Bár a lányok történetei egymás nélkül is elmesélhetők, csak együtt alkotnak egészet. A *Dorka könyvét* nem kezelhetjük tehát mostoha középső gyerekként, hiszen funkciója van. Kitölti az *Andalúz* emlékréseit, és megkísérli a lehető legpontosabban kirajzolni egy család tárgyakon, szavakon, emlékfoszlányokon keresztül elmesélhető történetét. A harmadik könyvnek nem külön Eszter és nem külön Dorka történetéhez, hanem kétszemélyes privát klubjukhoz kell majd viszonyulnia.

A zárórész a radikális nézőpontváltást is lehetővé teszi, mert azt kell megvizsgálnia, mennyit érzékel a külső szem ebből a zárt világból. Hogy ez a külső szem apai vagy anyai lesz, azt Péntek még nem döntött el. Adná magát, hogy az Andalúz kerüljön a családi triptichon középre, és onnan tekintsen végig a lányain, akiknek egyike megismételhetette volna a sorsát, és a saját lánya születése után beleragadt volna egy felesleges házasságba, másikuk viszont nem törődött azzal, hogy kifut az időből, és inkább a szabadságot választotta, még ha magányos is jár. Ám sokkal izgalmasabb, és kockázatosabb vállalkozás lenne, ha a fizikailag és lelkileg is elzárkózó, megközelíthetetlen apa mesélné el, miért nem lett soha közös metszete a családi halmazoknak. ■ ■ ■

■ Rostás Eni (1985): újságíró, szerkesztő.

GÖRÖZDI JUDIT

A KÖZÉP-EURÓPAISÁGRól mint kulturális kommunikációról

A közép-európai összehasonlító irodalomtudomány olyan terület, amelynek mindkét összetevőjét minden alkalommal újra meg kell határozni: vajon mit is értünk pontosan Közép-Európán és mire vonatkozik az összevető kutatás? A kultúráknak/irodalmaknak az analóg geotörténelmi helyzetből adódó, hasonló jelenségeire (tipológiai szemszög), netán a hatások forrásaira és irányukra (genetikus szemszög), esetleg a másnemzeti kulturális/irodalmi ösztönzések befogadására (receptív szemszög), illetve a nyelvek és a kultúrák közti fordításokra, vagy egy adott időszak választott irodalmainak tematikus-motivikus elemzésére?

Balogh Magdolna, a MTA BTK Irodalomtudományi Intézete Közép- és kelet-európai Osztályának munkatársa, a *Rabul ejtett értelmek* c. monográfiájában a *közép-európaiság* fogalmával dolgozik. Ezzel egyrészt sikeresen kerüli el a végeérhetetlen és a szinte valamennyi közép-európai tárgyú munkát jellemző földrajzi eszmefuttatásokat (mely országok és kultúrák tartoznak Közép-Európába, illetve Kelet-Közép-Európába, és milyen feltételek mellett), másrészt ezzel rugalmas kereteket biztosít a jelenség – a szerző megfogalmazásában: e „sajátos kulturális jelenségegyüttes” (12.) – vizsgálatához, amely a kulturális kommunikáción alapszik és a kulturális fordítás problémakörét is magába foglalja. Közép-európaiság-felfogása Lotman *szemioszféra*-modelljét veszi alapul, ahol a szemioszféra egyfajta közeget, adott feltételrendszert jelent, amelyben a kommunikáció nemcsak végbemegy, hanem egyáltalán lehetővé válik. Ez a modell az adott szemiotikai térben a hasonlóságok mellett az elemek (kultúrák) különbözőségét is hangsúlyozza, s fontossá válnak benne a fordítás határai is. Balogh Magdolna meglátása szerint a szemioszférán belüli alrendszerre való tagolás egyben lehetővé teszi

Balogh Magdolna:
Rabul ejtett értelmek
Budapest, Balassi, 2017

a specifikus jelenségek (pl. közép-európai groteszk, közép-európai romantika, multikulturális valóság, kozmopolitizmus) leírását is. „A »közép-európaiság« a kulturális kommunikáció működése során sajátos kontextust alkot, ez adja az értelmezés közegét. Amikor egy jelenséget értelmezünk, ezt a kontextust is fel kell tárnunk. A kontextualizálás azoknak a sajátos történelmi és kulturális tapasztalatoknak az előhívását jelenti, amelyek jelenléte kitapintható a térség irodalmaiban (tágabb értelemben kultúráiban).” (15.)

A monográfia egyes tanulmányai-
ban a szerző elsősorban olyan 20. szá-
zadi irodalmi jelenségekkel foglalkozik,
amelyek e közös tapasztalatban gyöke-
rezve a különböző közép-európai iro-
dalmakban jelennek meg. A szocreált
például nem irányzatként elemzi, ha-
nem a nyelv és kánon kérdésköre fe-
lől közelíti. Jevgenij Dobrenko szö-
gezi le a szocreál irodalmáról, hogy az
„nem egyszerűen a totalitárius kultúra
esztétikai doktrínája, hanem a nyelv

és a hatalom találkozásának színtere“ (206.). A totalitárius nyelv elemzésére Balogh Magdolna az ideologikus-ság szempontját javasolja érvényesíteni. *A nyelv elrablása* c. tanulmányban azt vizsgálja, miképpen válik a nyelv az ideológia hordozójává (a nyelvhasználat – így a gondolkodás – hatalmi regulációja, a jelentések kisajátítása, személytelen beszédmód – autoritatív monológ, stb. révén). A további elemzések meggyőző anyaggal szolgálnak arra, miképpen fosztja meg az irodalmat – a felülről irányított, politikai-ideológiai művészeti/irodalmi kánonként értett – szocreál a sajátosságaitól: a hagyomány és a recepció szabad működésétől. A „*Lobogónk, Petőfi?*“ c. tanulmány a hagyomány kisajátítását vizsgálja a népiség, a sztálinista doktrína egyik központi fogalma alapján. Érdekes adalékkal szolgálnak a kötet azon tanulmányai is, amelyek a sztálini művészeti doktrínának az irodalmi életben megnyilvánuló reális hatását térképezik fel választott írókon keresztül: a szerző Sinkó Ervinnel naplója, Czesław Miłoszsal *A rabul ejtett értelem* c. esszéköteté alapján foglalkozik.

A lengyel Nobel-díjas (és műve) a könyv más szövegeiben is megjelenik. A régió, komparatiztika, kánon összefüggéseit vizsgáló blokk egyik tanulmánya Miłosz lengyel irodalomtörténetét tárgyalja alapos részletességgel, és kontextualizálja egyúttal az irodalomtörténetírás szélesebb problémakörében. Balogh Magdolna külön kitér Miłosz egyik, eredetileg a lengyel irodalommal kapcsolatban kifejtett, de a 20. század 80-as éveinek a Közép-Európát újralfelfedező időszakában általánosan használt gondolatára: a közép-európai régió kultúrái számára történelmi okokból adódó kényszerűség, hogy a nemzet létének kérdéseiről az irodalom által szóljon. S ez összecseng a szerzőnek a közép-európai régió szemioszféraként való felfogásával. A közép-európai komparatiztika sajátosságai kapcsán inspiratívnak mutatkozik egy következő téma is, mégpedig az emigráció irodalma, amit a szerző szerint nem lehet a nemzeti irodalomtörténetek részeként, azok valamiféle függelékeként tárgyalni. A témával a kötet részben a Neubauer János és

Török Borbála Zsuzsanna szerkesztette *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe* c. könyv kapcsán, részben pedig összehasonlító kutatás során foglalkozik, amit például a Jozsef Brodskijról és Czesław Miłoszról szóló esettanulmányban alkalmaz.

A régió kultúrái közötti interakcióként vagy kommunikációként értett közép-európaiság a műfordítást is magába foglalja, ami Balogh Magdolna szerint különös jelentőséggel bír: „A kulturális kommunikációról szólva elsődlegesen tehát a fordíthatóság/fordíthatatlanság kérdését kell feltennünk. [...] A befogadás szempontjából a fordítás perdöntő.” (13.) Ezt támasztják alá a könyv fordításelemzései, amelyek Adam Mickiewicz vagy Bruno Schulz kiválasztott műveit vizsgálják.

De ezt támasztja alá maga a kötet is, amely szintén kulturális fordítást hajt végre: a másnemzeti irodalmi jelenségeket kiemeli nemzeti összefüggéseik kö-

zül, majd a régió szélesebb irodaloméleti, irodalomtörténeti és történelmi kontextusában helyezi el, végül a magyar olvasó saját (kulturális) nyelvén beszél el. Az így művelt komparatiztika valóban elkerüli a pszeudotudomány vermét, és az említett, kultúrák közötti kommunikáció szerves részévé tud válni, ami továbbgondolásra, átértékelésre, befogadásra ösztönöz. ■ ■ ■

■ **Görözdí Judit:** a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének a munkatársa, rendszeresen jelennek meg tanulmányai a kortárs magyar próza és a magyar–szlovák/szlovák–magyar kulturális transzfer tárgyköréből. Mészöly Miklós írásművészetével egy kismonográfiában foglalkozott (magyarul és szlovákul jelent meg), Nádas Péter közép-európai recepciójáról egy szlovák tanulmánykötetet szerkesztett. A kortárs magyar regények történelemértelmezését vizsgáló szlovák nyelvű kötete kiadás előtt áll.

LUKÁCS BARBARA

DICSÉRTESSEK!

Mi a közös Dürer polihendronjában, Kubrick monolitjában vagy a *Twin Peaks* epikus harmadik évadában feltűnő Bacon-inspirálta üvegkalitkában? Nem tudhatjuk biztosan. És éppen ez a kollektív nemtudás Földényi F. László kiindulópontja a melankólia vizsgálatakor. Mert mi a melankólia? Valami, ami túlmutat önmagán. A folyamat következménye, ami során bepillantunk a megismerhetetlenbe, a távoliba, egy dimenzió kívüli térbe, esetleg párhuzamos dimenzióba, ha már a *Twin Peaks*-t is felhoztam példaként. Egy „nem emberi világ érthetetlen üzeneteit” (86.) fogjuk ilyenkor, melyek úgy képviselik a melankóliát, hogy valamiképp mégis kívül állnak rajta. Mementói annak, hogy a színről színre látás lehetetlen, a valóság mint olyan megismerhetetlen. Mert a világról és az életről származó tudás is hitre épül,

Földényi F. László:
A melankólia dicsérete
Jelenkor, 2017

a valóságot sem látjuk, mégis elhiszük, hogy van. A megkérdőjelezhetetlennek gondolt dologra való visszakérdés, a megfoghatatlannak, a láthatatlannak ez a fajta vizsgálata vezet el bennünket a melankóliához.

Földényi fokozott érdeklődést tanúsít a téma iránt, a 2017-ben megjelenő *A melankólia dicsérete* sorrendben az ötödik publikált írásműve a tárgyban. Ugyan a kötetben szereplő néhány szövegek már korábban jelentek különböző folyóiratok hasábjain (pl. Jelenkor, ÉS), *A melankólia dicsérete* rendkívül összetett és inspiratív, mesteri ívű, kompakt esszégyűjtemény,

kötelező olvasmány minden aktív alkotónak és a művészet rajongóinak.

A szerző *Melankólia* című tanulmánykötete eddig összesen négy kiadást ért meg (a legutóbbi 2015-ös), ez műfajából is adódóan kevésbé szubjektíven járja körül a témát. Katalógus- (néhol tankönyv-) szerűen veszi végig a melankóliáról való gondolkodás és a jelenséghez való viszonyulás történetét. *A melankólia dicsérete* viszont egyértelműen a melankólia általi ihletettségéből gyökerezik, nem a jelenség objektív igényű értelmezéséből. A két könyv abban az értelemben kiegészítő párja egymásnak, hogy előbbi inkább a megismerhető és felkutatható tényekkel foglalkozik, utóbbi viszont inkább a kérdésfelevést tűzi ki céljaul.

Nyilvánvaló, hogy a kiváló esszéista Földényi választása ezúttal miért esett erre a szubjektív műfajra, hiszen a *Melankólia* c. kötetben végigvitt objektív ismeretanyag és szempontrendszer szemléltetése után adja magát az olvasói (és alán írói) igény, hogy a választott kérdéskör megfoghatatlansága miatt más oldalról is megközelítsük a témát. *A melankólia dicsérete* az előbbiekből adódóan nem ígér biztos válaszokat, de számtalan megközelítési és kérdésfeltevési módszert biztosít. A tárgyilagos igényű, mégis alapvetően személyes fejezetek elkerülik a racionalizálás csapdáját, Földényi nem állítja, hogy a néhol objektívizáló hang ellenére véleménye ne lenne szubjektív, és ebből kifolyólag támadható.

De miért fontos ma a melankólia? Erre a kérdésre egyszerre nehéz és könnyű válaszolni. Mert egyrészt nem tudjuk pontosan, mi az, másrészt napi szinten találkozunk vele, ha az életünk része a kultúra, aminek optimális esetben képesnek kell lennie arra, hogy a befogadót másféle belátásra bírja. A cél az lenne, hogy túltekintsünk önmagunkon, ami egyébként különösen nehéz, mert a 21. században fokozottan felértékelődött a szubjektumnak (és önmegvalósításának) szerepe. Ha valamit meglátunk, ami nincs, ha a dolgok mögé nézünk, a folyamat közben azt is el kell fogadnunk, hogy vizsgálódásunk nem szolgálhat megnyugtató eredménnyel vagy biztos válasszal. Mert mindannyian részesei vagyunk egy közös mítosz-

nak (legyen az vallás, neveltetés vagy meggyőződés következménye), s e mítosz eszközkészletével vizsgáljuk, ami körülöttünk van. Ha a dolgok mögé kívánunk benézni, el kell utasítanunk a közös mítosz értelmezéseit. Innen indul Földényi felszabadító erejű esszé-kötete.

A kötet eleje és vége meglehetősen (sőt, a többi fejezethez képest megkapóan) személyes, Földényi saját intenzív emlékekkel kezdi és zárja is *A melankólia dicséretét*. Az esszéíró szükségszerű szubjektivitását előjelező kezdő és zárófejezet ízlésesen keretezi a szövegeket. Földényi kultúrtörténeti elemzése során, az úgynevezett magas művészet és az úgynevezett tömegkultúra jelenségein keresztül (természetesen az előbbiek vannak túlsúlyban) vizsgálódik a melankóliával kapcsolatban, arra kíváncsi, hogy különböző korok, alkotók, trendek és jelenségek nyomán milyen kérdések mentén érdemes elindulni.

„A létezésem semmit sem tesz hozzá az amúgy teljes mindenséghez, a hiánya pedig még ennél is kevésbé érzékelhető. Tökéletesen mindegynek érezni magamat (...) ez a melankólia.” (21.) Fogalmazódik meg egy Guadalupe felé tartó buszon az állítás. Valamiképp mindannyian sejtjük, mi a melankólia, de ez a sejtlem soha nem egyeztethető össze a tudással, hiszen a tudás, a sejtéssel ellentétben mindig irányul valamire. Földényi szerint a melankólia érzéshez hasonló, de van benne valami megfoghatatlan többlettartalom, aminek köszönhetően bárhol, bármikor

fel tud tűnni, bármilyen formában. Túl van a tudáson (és emiatt alá is ássa azt), de túl van az érzésen is. A 19. század a depresszió fogalmát hívta segítségül a melankólia értelmezésére tett kísérlet során. Kierkegaard a mentális depresszióról civilizációs állapotként beszél, Freud azonban a szomorúsággal állítja szembe (ennek oka ismert, a melankóliáé nem), némiképp leegyszerűsítve a fogalmat. Földényi amellet voksol, hogy „valami olyasmiről van szó, ami kultúránk gyökereiből táplálkozik” (26.), tehát a melankólia Isten, a nagyság és a metafizika fogalmai mellé sorolandó. „A melankólia figyelmeztet az érzések megbízhatatlanságára és a „végző tudás” hiábavalóságára.” (28.) A koronként eltérő melankólia-felfogásokban az a közös, hogy a racionalista tudomány szemlélettel szembehelyezkedve a melankolikusok „a világ pillanatnyi berendezkedését (...) soha nem tudták végérvényesnek látni” (29.). A melankolikus mindenre rákérdez, ami látszólag evidens, egyfajta metafizika iránti nyitottság jellemzi, arra vágyik, ami túl van mindenben. Ez a „vertikális honvágy” (30.) köti össze a könyv kultúrtörténeti esszéit, bizonyítva, hogy bár a megfoghatatlanságról van szó, ez a megmagyarázhatatlan valami egyidős az emberiséggel.

Albrecht Dürer *Melencolia* és Giorgione da Castelfranco *A vihar* című képe kerül egymás mellé a kötetben az alkotók lehetséges találkozásának margóján. Mindkét alkotáson szerepel egy furcsa tárgy, utóbbinál egy értelmezhetetlen rom kerül a kép fókuszába, előbbinél pedig a művészettörténetben is rengeteget vizsgált, már említett polihendron. Egy kép értelmezésekor allegóriák, ikonográfiai összefüggések vagy jelképek segítségével a logika hálójába kényszerül az elemzett mű, azonban ez a két képrészlet eddig megnyugtató értelmezés nélkül maradt. Mindkét esetben romról beszélünk, mely „(...) töredékessége révén is azt sugallja, hogy valamikor kellett, hogy legyen egy Egész, ahova ez a töredék megtérhetett, amelybe beépülhetett, hogy ismét valami Teljességnek legyen a része.” (68.) A Stanley Kubrick *Ürödüssei* című filmében felbukkanó titokzatos monolit is hasonló funkciót képvisel. Az ilyen tárgyak túlmutatnak magukon, „valami olyas-

mi jelenik meg általa, ami a világhoz képest teljesen más” (87.), nagyon nehezen vagy egyáltalán nem illeszthetők be egy analitikus értelmezésbe.

Akárcsak Peter Zumthor kápolnája Kölnben („a valódi térélmény az embernek segít túltekinteni önmagán” [131.]) vagy Dionüszosz Aeropagita *Misztikus teológia* című írásának egy tézise, mely megkülönbözteti a nemlátva látni és a látva nem-látni aktusát; előbbi koncentrált figyelem, ami az egyébként észrevehetetlent is fölfedezi, utóbbi a hétköznapi szellemi sötétség, vakság. Anselm Kiefer (*Az angyalok rendje*) vagy Paul Klee (*Angelus Novus*) és Francis Bacon (*Három tanulmány Lucien Freudről*, ahol az identitás utáni vággyal számol le) festményei is ezt a jelenséget példázzák, a végső értelmezésbe minduntalan beletörik a művészettörténet bicskája. „Magyarázhatjuk,

értelmezhetjük, de végső soron megemészthetetlen, bekeríthetetlen” (173.) alkotásokról beszélünk, melyek ellenkező perspektívából engedik látni a világot. Ez a perspektívaeltérés kulcsmotívum a melankólia vizsgálatakor, a folyamat során a befogadó ráébred önmaga helyzetére a világban.

Ugyanígy nézőpontváltás szükséges az olyan hétköznapi jelenségek megfigyelése közben is, mint a testkultusz, a pornográfia, a tetoválás vagy akár a mozi halála. Az elmélkedő és elmélyülő figyelem hiányában a folyamatos loholás kultúrájában élünk. Ha ráébredünk „észrevétlen leigázottságunkra” (193.) valójában saját szenvedélyeinkről, önmegvalósítási kísérleteinkről és a boldogság helyét átvevő kényszeres örömről rántjuk le a leplet. Ha sikerül szertennünk a melankolikus nézőpontjára, a látható mélyén lévő láthatatlan felé

irányul figyelmünk és függetlenedhetünk a külvilág uralma alá hajtott éntől.

A *melankólia dicsérete* című esszékötet írásai melankólia meditációk. Kérdésfeltevésai azzal együtt is roppant lenyegesek, hogy nem szolgálnak a megválaszolhatóság garanciájával, hiszen túlmutatnak önmagukon. A melankólia nem búskomorság vagy depresszió, hanem egy vertikális honvágy dikta

■■■

Lukács Barbara: 1989-ben született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem irodalom- és kultúratudomány mesterszakán, összehasonlító irodalom- és kultúratudomány szakirányon szerzett diplomát. Jelenleg a Metropolis Media kommunikációs vezetője.

GYÜRKY KATALIN

KÖTELEKKÉ OLDÓDÓ KÖTÖTTSÉGEK

A fiatal költőnemzedék egyik legígéretesebb tagja, Áfra János 2017 végén új, sorrendben a harmadik verseskötetével jelentkezett. A lírikus a művészi pályája induló, *Glaukóma* (2012), és az azt követő, *Két akarat* (2015) című kötetébe foglalt költeményei után, amelyek bár egymástól eltérő módon, hol közvetetten - rokonok, szerelmek, orvosok – szemén keresztül, hol közvetlenül, E/1. személyben, de mégiscsak a lírai Én érzésvilágát és gondolatait fejezték ki, a nemrég napvilágot látott *Rítus*-ban teljesen új, az eddigiekhez képest szokatlan hangot üt meg. Az alanyi költészettől eltávolodva, az énlírárt hátrahagyva a személytelen többes mibenlétét helyezi a mondanivalója középpontjába. Ez a személytelen többes azonban E/2. személyű meg-, sőt felszólítottként jelenik meg a kötetben, ami már ön-

Áfra János: *Rítus*
Kalligram, 2017

magában jelzi: a költő nem kisebb feladatot szab ki rá, nem kevesebbet követel tőle, mint énje egyfajta „mi-tudatban” való feloldását, ami a kollektív tudattalanba való alá- illetve visszaszállással érhető el.

Annak ellenére azonban, hogy a *Rítus* értelmezésekor az eddigiektől gyökeresen eltérő hangvétellel kell számolnunk, egy valamit továbbra sem hagyhatunk figyelmen kívül Áfra új köteté kapcsán: ahogyan a *Glaukómát* és a *Két akaratot*, a *Rítust* is csak szoros egységként kezelve olvashatjuk, egyfajta zárt rendszerként, hiszen ugyanúgy, ahogyan az előző két kötetben, a ciklusok itt is teljes mértékben összefügge-

nek egymással. A „vissza a tudattalanba” lehetséges módozatait, folyamatát, állomásait és akadályait láttatják, egyfelől a kollektív tudattalanba „számozott” archetípusok, másfelől a természeti erőkre hatni képes rítusok, ráolvasások, mágikus szertartások, harmadrészt pedig, épp ezzel az archaikus világgal összefüggésben, a négy őselem, a víz, a levegő, a tűz és a föld alászállási folyamatot segítő vagy épp gátló tulajdonságainak a bevonásával.

Áfra János kötete egyértelműen az előző két kötet énközpontúságát, önző, énakaraton nyugvó világának megsemmisítését végzi el az archaikus gondolkodás visszahozásával. Az *Aminek súlya van* című versében megfogalmazott egoista magatartáshoz képest: „Embernek születesz, / kétségek nélkül adakozol az ösztönöknek, / támadsz, elsajátítasz, kiélvezel, akaratot tiporsz el akarotoddal. // Sem magányod, sem közösséged nem nyugtat, / mindened mozgásban, / áruba bocsájtod talált odaadásod szóért, pénzért, húsért, ígéretekért”, a kötetnyitó, a négy ciklust megelőző *Valaki után* című költemény az ego mi-tudatban való feloldódásának, egy másfajta akarat érvényesítésének programverseként is értelmezhető: „Hordd el ezer-

felé magad, / szakítsd meg a töretlen
egységet, / szóródj szét, elárulva a sem-
mit. / Fennmaradt nyomaidd szikrázza-
nak a végtelen űrben, / és távolból ismer-
jenek egymásra töredékeid” – hall-
juk az utasítást, amely után az I., *Lék-
vágás télvíz idején* című ciklus ennek az
egóját vesztő egyénnek a kollektív tu-
dattalanba vezető útjáról, útja nehézsé-
geiről számol be. Az „utazás” azért fon-
tos, mert a kollektív tudattalan – tud-
juk Carl Gustav Jung kutatásai óta –
„a preinfantilis kort is magában foglal-
ja, az ősök életének maradványait. (...)”
Ha a tudattalan alakjait mint a kollek-
tív psziché jelenségeit vagy funkcióit
fogjuk fel, (...) lehetőséget nyerünk ar-
ra is, hogy a törzsi történetünk akti-
vizált lelki tartalmaival tisztába jöhes-
sünk.” Ehhez azonban – figyelmeztet
a svájci tudós – át kell lépnünk az ed-
digi határainkon, amit találóan transz-
cendentális funkciónak nevez, és ami
az új beállítottságba való továbbfejlő-
déssel jelent egyet. „A transzcendentá-
lis funkció nem céltalanul folyik le; az
ember legbelső lényegének megnyilat-
kozásához vezet.”¹

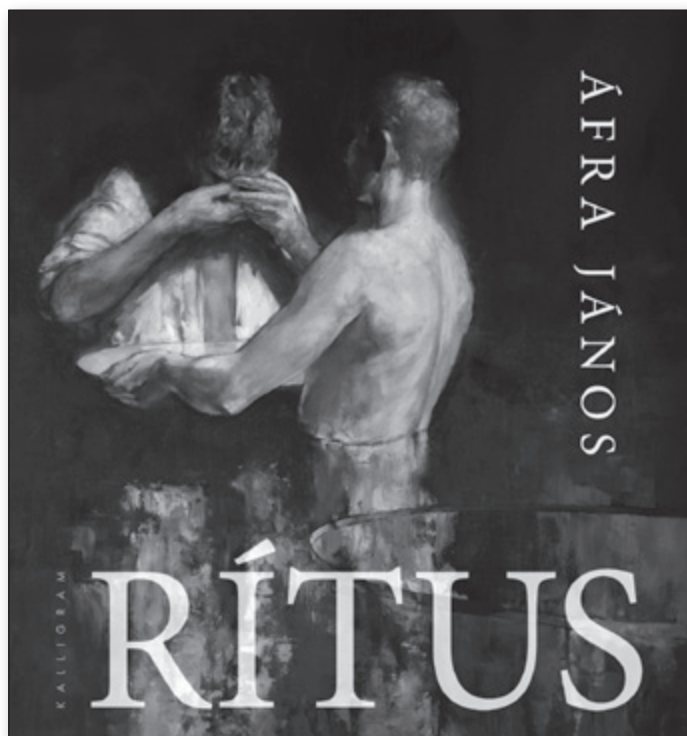
Áfra megszólítottjának az I. ciklus-
ban ennek az új beállítottságba való el-
jutásnak és továbbfejlődésnek az érde-
kében kell megtennie a határokon va-
ló átlépést, a transzcendentális gesztust.
Útja „vezetőjéhez” az elhunytak
porába hempergetett, lenyelt rizsgom-
bóc formájában jut hozzá (*A vezető*),
amely a gyomrában „egy már sérthe-
tetlen, vezetni kész harcos” válik, aki-
re az illető rábízhatja az életét. „Veze-
tője” segítségére pedig szüksége is lesz,
hiszen a transzcendentális gesztus min-
dig veszélyes, szörnyekkel kikövezett út,
amely „sárkány égette utakon” és kí-
gyóharapásokon keresztül vezet, de ha
megküzdött velük a lírai alany – tud-
juk meg a *A fa születése* című versből –,
képzelteti, hogy egy új édenkertbe lé-
pett, amelyet nemcsak ennek a költe-
ménynek a virágoskert-motívuma szim-
bolizál, hanem *A barlang ébredése* című
vers helyszíne is, amely az egyik legis-
mertebb tudattalanban rejlő archetipi-
kus kép, egyfelől az anyaméh és a mag-
zati lét, másfelől a paradicsomi létezés
szimbóluma. Ebben a barlangban kell
az „utazónak” újjászületnie: „Kienge-
ded az eszmélő gyermeket. / Falfehér ar-

ca önmagadra emlékeztet.”, miközben,
a korábbi, egoista létéből adódó félel-
meit is ki kell űznie magából (*Félelem-
gyerek*), s be kell lépnie „az örök körfor-
gás labirintusába”² (*Az ismétlődés folyo-
sói*), ahol az sem szokatlan, hogy a sa-
ját gyermeke képében jön újra a világra,
miközben a már elhunytak ősi ösztöne-
it is átörökíti magába. Hiszen, ha vala-
ki számára a tudattalan rendelkezésre
áll, beágyazódott annak „archetipikus
organizmusába”, akkor „számtalan el-
múlt évezred bölcsessége és tapaszta-
ta”³ is a birtokában van.

Áfra az *Olvasás* című versében azon-
ban arra is utal, hogy az E/2. személy-
ben meg- és felszólított lírai alany mel-
lett olyanok is vannak, akik képtelenek
erre a transzcendens gesztusra: „Ő ki-
száll a játékból, te maradsz, / és szót-
lan mentegetőzöl tettekért, amiket va-
laki más követett el. / Megjelenik előt-
ted, és magát védve fenyegetni kezd. /
Tekintetében semmi emberi. / Idegen,
mégis úgy érzed, / ismerned kellene. /
Írd nevét a mulandó dolgok listájára, /
és nem késed le az ébredést”.

Amennyiben azonban az „ébredni
kész” alany nem kési le a kollektív tu-
dattalanban való feloldódás és újjászü-
letés folyamatát, ebben – a megtisztí-
tó és feloldó ereje miatt – a négy ős-

elem közül nem is kísérhetné más, mint
a víz, amely cikluszáró vers formájában
(*Ami a vízé*) jelzi: az én, az ego meg-
tisztult a saját születésénél és halálánál
tovább nem látó, a tulajdonságok, vá-
gyak, bűnök és szenvedélyek csak egy
emberéltre értendő felfogásától, s bíz-
va ezek átöröklődésében, egy ember ha-
lálával történő meg nem szakíthatósá-
gában, most már nyugodtan térhet be
a II. ciklus *Szemek virágzása* című ver-
sébe foglalt „figyelem csarnokába”. Itt
olyan rituálék hosszú sorát kell elvégez-
nie, amelyek egytől egyig ennek az új
életnek a felépítését szolgálják.⁴ Miután
egy szarvas, mint az újjászületést szim-
bolizáló, segítő állat elvezeti az új ottho-
nába, ebben az otthonában az akarátát
már nem közvetlenül a másik ember-
re kénytelen ráerőltetni – hisz „tudatos”
életében megtapasztalta ennek a maga-
tartásnak a negatív következményeit –,
hanem közvetetten, a különböző szer-
tartások, a hasonlóságon alapuló és az
átviteli mágiák alkalmazásával a ter-
mészet erőinek bevonásával szelídítethi
meg a másik felet, s építheti fel vele
az életét. Felszólítva rá, nagyon pontos
szertartás alapján, „téglaporos oldatban”
érlel szeretetet, s ezt a szertartást több-
ször megismételve, kérőt vonz magá-
hoz (*A kérő*), akivel egy áldozati szer-

tartás segítségével forrnak egységbe (*Új egység*). Egy termékenységi rítus keretében a gyermekük is megfogán (*A gyermek eljövetele*), akit születése után szintén szigorú rituális rend betartása mellett látogathatnak csak a hozzátartozók. Ez utóbbi, *Gyermeklátogatás* című vers végén a ráolvasás figyelemre méltó módon jelöli ki a kisdéd helyét ebben az új világban: „Nőjön nagyra, gyorsan erősödjön lába, karja, / legyen rátermett és dolgoz / tegye magáévá a rokonszájak igazságait, / teremjen ott rögvess, ahol várják, / s mielőbb értse meg, / mi dolga van itt köztetek”. Ez utóbbi felszólításra a választ részben a következő, *Kötélék* című vers meg is adja, amennyiben közli Áfra kötete egészéből – véleményem szerint – az egyik legmegfontolandóbb tanácsot: felmenőid büntudatát, társad sikertelenségét, gyermeked botlásaid ne kötöttségként éld meg, pusztán kötelekként... A nagy, tudattalan egységben őseidhez és utódaidhoz kötnek ugyan félelmek, tovább cipelt fájdalomak, átörökölt vágyak és bántások, de arra gondolj, hogy „nem teheted jóvá, amiről nem tehetsz”. S ha ezt tudatosítod magadban, szabad vagy, a „mi-tudatban” feloldódott szabad, ahogyan azt a négy őselem közül a levegő, s ezáltal a levegőhöz írott, II. ciklus záró vers is szimbolizálja. (*Ami a levegőé*).

S szabadságodban lehetsz nagyon szenvedélyes is. A III., *Verőfény, mélyülő árkok* című ciklusnak nem véletlenül a tűz az őseleme. A szenvedélytől fűtött szabadságában az ember nem fél szembenézni a régi fájdalomaival (*Újhold előtt*), a Szent Iván-éj erotikus töltetével is képes azonosulni (*A legrövidebb éj*), hagyja magát úszni az érzelmei árával, s képes – ismét egy rituális szertartás során – megvédeni újjászületett énjét (*A védelem köre*). A *Zarándoklat a sziklához* pedig – ismét egy archetipikus szimbólumot mozgásba hozva, mely szerint a szikla az ember nagy egészéhez való tartozását jelképezi, azt, hogy az egyén sorsa az egyetemes emberiség sorsával egyenlő –, a saját jelentéktelenségét, az azzal való bátor szembenézés lehetőségét tudatja a lírai alany-nal. A szembenézéshez pedig Jung véleménye szerint elengedhetetlen a tudattalanba való transzcendens utazás, s ezáltal az a *Testcsere*ben megfogalma-

zott gondolat, amely lezárja a „mi-tudatban” való feloldódás folyamatát: „Az érzés kísért csak, / hogy egy ideje nem vagy önmagad, / de a kép hatalma összetartja a mástól örökölt emlékek halmozát, / miközben puha betűk folynak szét elfeledett, régi torkodon.”

Hogy azután a IV., a *Hervadás a köd-ben* című ciklus azt taglalja részletesebben, amiről már az I. ciklus *Olvasás* című verse is beszélt: mi történik akkor, ha valaki nem vállalkozik erre az „alászállásra”? A *rögzítés ára* a berögzült, tipikus, az énközpontú világ különböző interperszonális helyzeteire adott válaszait sorolja, a *Mulandó dolgok listája* pedig rávilágít: mivel a kollektív tudattalanban a látszólag lezárt dolgok tovább munkálkodnak, így az ego vezérelte szférában a béke, a nyugalom érdekében elkövetett bűnök sem maradnak örökre megtorlatlanul: „Legyen az erőszak a nyugalom gyors eszköze, / kérted, / pedig tudod, hogy amit elnyomsz, / félbeszakadhat olykor, / de soha nem lesz vége.”

Ám az örök visszatérés jegyében a *Rítusban* Áfra János sem tagadja meg – legalábbis motivikus szinten és a versformák szempontjából biztosan nem – korábbi önmagát. A kötetnyitó *Valaki után* című vers ugyanis a feloldódás motívuma szempontjából egyértelmű párja a *Glaukóma* című kötet első versének, *Az elsőknék*, a IV. ciklus végén olvasható négysoros pedig formailag a József Attila ihlette, a *Két akarat* című kötetet nagyon is meghatározó négysorosokra utal vissza, s a más-más testekben való továbbélés szimbólumaként olvasható: „Célot, hogy örökké élj / hosszabb távú terv, / minthogy életedben / megvalósítsd” (*Elixir*). S erre a négysorosra rímel az *Akkor vissza* című vers is, amely József Attila *Eszméletének* X. szakaszát idézheti fel az olvasóban. „Az meglett ember, / akinek szívében nincs se anyja, apja, / ki tudja, hogy az életet halálra ráadásul kapja, / s mint talált tárgyat visszaadja” – visszhangozhatnak bennünk a klasszikus vers sorai, amikor Áfránál ezekkel szembesülünk: „ha veszítenivalóidról lemondva fogadod, ami érkezik”, „ha nem gondolsz magadra tépett szárnyakat, / hisz végre gyermeki-en közelinek látod a semmit”. E sorokat olvasva pedig az is világossá válik,

hogy a cikluszáró verse miért a földhöz íródott. Ez az őselem ugyanis vagy lebilincsel, vagy elenged, attól függően, hogy valaki a *Mulandó dolgok listájához* ragaszkodik, vagy a „mi-tudatban” feloldódva engedi, hogy – szintén az *Akkor vissza* sorai alapján – a nyomait elsodorja a szél, s felszabadító érzés tölti el, ha látja, elfelejtik.

Áfra János kötete erre a feloldódásból adódó szabadságra tanít a leginkább, a kötöttségektől mentes kötelek interperszonális helyzetekben történő megfelelő működtetésére, amelyekkel – a lírikus költeményeit olvasva most már még inkább így gondolom – a tudati világban meglévő konfliktusaink is jóval kezelhetőbbekké válhatnak.

JEGYZETEK

- 1 C. G. Jung: *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993., 182-183.
- 2 Az örök visszatérés motívuma kapcsán szeretném felhívni arra is a figyelmet, hogy a kötet négy ciklusa nem csak a négy őselem meghatározó tulajdonsága felől olvasható, hanem a természetben meglévő körforgást érzékeltetendő, a négy évszak folyamatos egymásutánjaként is. Hiszen a cikluscímek: *Lékvadás télvíz idején*, *Kertek ébredése*, *Verőfény, mélyülő árkok*, *Hervadás a köd-ben* egyértelműen a télre, a tavaszra, a nyárra és az őszre is utalnak.
- 3 C. G. Jung: i. m.: 210.
- 4 A rítusok sora már az I. ciklusban kezdetét veszi, hogy azután valóban a II. ciklusban teljesedjen ki. Az I. ciklus *Az elhagyás* című verse azonban nemcsak a további rituálék végrehajtásának előzményeként fontos, hanem azért is, mert Áfra ezáltal gyönyörű példáját mutatja a rímekbe foglalt, érintkezésszerű alapuló vagy átviteli mágának. Itt csak a vers első pár sorát idézem, de természetesen a teljes költeményt ajánlom az olvasó figyelmébe: „Ha életéből kizár a férfi, akit akartál, / és már nem érdemel kegyelmet, / rajzold arcát rég elégett tüzek hamujába frissen szakajtott akácfaággal. / A fej tetejéhez szórd megtalált hajszálait, / ezzel pontosan azonosíthatóvá teszed. / Magvaitól összeszáradt zsebkendőket rakj a szemgödörök helyére, / s ha nem találod, szerezz tőle más testnedvet.”

■ Gyürky Katalin (1976): irodalomtörténész, színikritikus. A Debreceni Egyetem magyar-történelem-orosz szakán végzett, doktori disszertációját Dosztojevskij művészetéből írta. Fő kutatási területe az orosz és a szláv nyelvű próza.